

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

(DOKTORA TEZİ)

**LİSE ÖĞRENCİLERİNDE ÖZ-KAVRAM VE AİLE
İLİŞKİSİNİN AKRAN ZORBALIĞINA ETKİSİ**

"SEVDA ÖZDİNÇER ARSLAN"

**DANIŞMAN
"PROF. DR. SEVİM SAVAŞER"**

**ÇOCUK SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI HEMŞİRELİĞİ
ANABİLİMDALI
ÇOCUK SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI HEMŞİRELİĞİ
PROGRAMI**

İSTANBUL-2008

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

(DOKTORA TEZİ)

**LİSE ÖĞRENCİLERİNDE ÖZ-KAVRAM VE AİLE
İLİŞKİSİNİN AKRAN ZORBALIĞINA ETKİSİ**

"SEVDA ÖZDİNÇER ARSLAN"

**DANIŞMAN
"PROF. DR. SEVİM SAVAŞER"**

**ÇOCUK SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI HEMŞİRELİĞİ
DOKTORA PROGRAMI**

İSTANBUL-2008

TEZ ONAYI

Aşağıda tanıtımı yapılan tez, jüri tarafından başarılı bulunarak Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

08 / 07 / 2008

Prof.Dr.Emine Kökoğlu
Enstitü Müdürü

Kurum : İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü
Program Adı : Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
Programın seviyesi : Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
Anabilim Dalı : Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
Tez Sahibi : Sevdâ Özdiğer Arslan
Tez Başlığı : Lise Öğrencilerinde Öz-Kavram ve Aile İlişkisinin Akran Zorbalığına Etkisi
Sınav Yeri : Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu
Sınav Tarihi : 01 / 07 / 2008

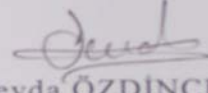
Tez Sınav Jürisi

Ünvanı Adı Soyadı Üniversitesi, Fakültesi, Anabilim Dalı

- 1.Prof.Dr.Yankı Yazgan (Tez İzleme Komite Üyesi) Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
- 2.Prof.Dr.Sevim Savaşer (Danışman) İ.Ü.Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu/ Çocuk
Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
- 3.Prof.Dr.Suzan Yıldız (Tez İzleme Komite Üyesi) İ.Ü.Florence Nightingale Hemşirelik
Yüksekokulu/ Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
- 4.Prof.Dr.Sevim Buzlu İ.Ü.Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu/ Psikiyatri
Hemşireliği Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
- 5.Prof.Dr.Sema Kuşuoğlu Marmara Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu / Çocuk Sağlığı ve
Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı öğretim Üyesi

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün safhalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmayla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığı beyan ederim.

"Sevda ÖZDİNÇER ARSLAN"

İTHAF

Oğluma ve Eşime ithaf ediyorum

TEŞEKKÜR

Araştırmanın tüm aşamalarını titizlikle inceleyerek destek, görüş ve değerlendirmelerde bulunan tez danışmanım Prof. Dr. Sevim Savaşer başta olmak üzere öneri ve görüşlerinden yararlandığım Prof. Dr. Suzan Yıldız' a ve Prof. Dr. Yankı Yazgan'a, istatistiksel analizlerindeki yardımlarından dolayı Yard. Doç. Dr. Saniye Çimen'e teşekkür ederim.

Ayrıca, araştırma verilerinin toplanması aşamalarında yardımlarını esirgemeyen okul müdürleri ve öğretmenler ile ölçek formlarını büyük bir ciddiyetle dolduran öğrencilere de teşekkür borçlu olduğumu ifade etmek isterim.

Bugünlere gelmemi sağlayan, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen anneme, babama ve kardeşlerime teşekkür ederim.

Doktora eğitimim boyunca bana her konuda destek olmaya çalışan eşim Hakan Arslan'a ve moral kaynağım oğlum Mehmet Kaan Arslan 'a da ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	4
BEYAN	5
İTHAF	6
TEŞEKKÜR.....	7
İÇİNDEKİLER	8
TABLolar LİSTESİ.....	10
ÖZET	11
ABSTRACT	12
1. GİRİŞ VE AMAÇ.....	13
2. GENEL BİLGİLER.....	16
2.1. Zorbalık Kavramı ve Tanımı	16
2.1.1. Zorbalık Sıklığı	19
2.1.2. Zorbalık Türleri	21
2.1.2.1. Dolaylı Zorbalık.....	22
2.1.3. Zorbalık - Yaş ilişkisi	23
2.1.4. Zorbalık - Cinsiyet İlişkisi.....	25
2.1.5. Zorbalık Davranışında Öğrencilerin Rollerini	26
2.1.5.1. Zorba – Özellikleri	27
2.1.5.2. Kurban - Özellikleri	28
2.1.5.3. Hem Zorba Hem Kurban (Zorba/Kurban) - Özellikleri	30
2.1.5.4. İzleyiciler - Özellikleri.....	31
2.1.6. Zorbalığın Öğrenciler Üzerindeki Etkileri	32
2.2. Zorbalık Ve Öz-Kavram (Benlik Kavramı) İlişkisi	34
2.3. Akran Zorbalığında Aileye İlişkin Özellikler.....	36
2.3.1. Zorba Çocukların Aile Özellikleri	38
2.3.2. Kurban Çocukların Aile Özellikleri.....	40
2.4. Zorbalık ve Okul Hemşiresi	42
3. GEREÇ VE YÖNTEM	45
3.1. Araştırmanın Yeri	45
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	45
3.3. Araştırmanın Tipi.....	46

3.4. Araştırma Soruları.....	46
3.5. Araştırmada Kullanılan Ölçüm Araçları	46
3.6. Araştırmanın Değişkenleri	49
3.7. Verilerin Toplanması	49
3.8. Verilerin Değerlendirilmesi	50
3.9. Araştırmada Sınırlılıklar	50
4. BULGULAR.....	51
5. TARTIŞMA	74
KAYNAKLAR.....	88
FORMLAR	98
ÖZGEÇMİŞ	111

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa no:
Tablo 3–1: Akran zorbalarını belirleme ölçeği Cronbach Alfa düzeyleri	49
Tablo 4–1: Öğrencilerin Demografik Özelliklerinin Dağılımı	52
Tablo 4–2: Öğrencilerin Ailelerine İlişkin Bazı Özelliklerinin Dağılımı	54
Tablo 4–3: Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeğine Göre Öğrencilerin Zorba ve Kurban Olma Durumları	55
Tablo 4–4: Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeğine Göre Öğrencilerin Zorbalık Döngüsündeki Roller	56
Tablo 4–5: Öğrencilerin Zorbalıkta Bulunanları Cinsiyetlerine Göre Algılamaları	57
Tablo 4–6: Öğrencilerin Kişisel Özelliklerinin Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeğine Göre Zorbalık Döngüsündeki Rolüne Etkisi	59
Tablo 4–7: Öğrencilerin Cinsiyeti ile Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların İlişkisi	66
Tablo 4–8: Piers-Harris Öz Kavram Ölçeği Puan Ortalamaları ile Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeğine Göre Zorbalık Döngüsündeki Roller Arasındaki İlişki	68
Tablo 4–9: Aile İçi Şiddet Durumunun Öğrencilerin Zorbalık Döngüsündeki Rollerine Göre Karşılaştırılması	69
Tablo 4–10: Öğrencilerin Aile Değerlendirme Ölçeği Puanları ile Zorbalık Döngüsündeki Rollerinin Karşılaştırılması	71
Tablo 4–11: Öğrencilerin Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeğine Göre Kurban Ve Zorba Olma Durumuna İlişkin Puanları ile Piers-Harris Öz Kavram Ölçeği Puanları ve Aile Değerlendirme Ölçeği Puan Ortalamaları Arasındaki İlişki	72

ÖZET

Özdiğer Arslan, S. (2008). Lise Öğrencilerinde Öz-Kavram ve Aile İlişğisinin Akran Zorbalığına Etkisi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği ABD, Doktora Tezi. İstanbul.

Araştırma, lise öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma sıklığını, öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rollerini ve demografik değişkenlerle ilişkisini öğrencilerin öz kavramı ve aileleri ile ilgili özelliklerinin akran zorbalığına etkisini belirlemek amacı ile tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve ilişki arayıcı bir tasarım olarak gerçekleştirildi.

Araştırma verileri, 2007 bahar döneminde, İstanbul İlinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı lise türlerini temsil ettiği düşünülen iki meslek lisesi (teknik ve endüstri meslek, ticaret lisesi), iki düz lise ve iki özel lise olmak üzere toplam 6 lisenin 9. ve 10. sınıflarındaki öğrenim gören 1670 öğrenciden elde edildi. Veriler, yüzdelik dağılım, ki-kare, t testi, korelasyon ve tukey testi ile analiz edildi.

Araştırmada, "Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeğı", "Piers-Harris Çocuklar İçin Öz-kavramı Ölçeğı", "Aile Değerlendirme Ölçeğı" ve "Kişisel Bilgi Formu"ndan oluşan dört ayrı veri toplama aracı kullanıldı.

Araştırma sonucunda; zorbalık oranının erkeklerde yüksek olduğu, çoğunlukla kızların kızlara, erkeklerin erkeklere zorbalık uyguladığı saptandı. Akran zorbalarını belirleme ölçeğine göre; öğrencilerin % 17'sinin zorbalık döngüsünde yer aldığı (%5,3'ünün zorba, %5,9'unun kurban, %5,8'sinin hem zorba hem kurban olduğu) belirlendi. Anne-baba ayrı olan grupta, aile bireyleri arasında şiddete tanıklık eden grupta, aile üyeleri tarafından kendisine şiddet uygulananlarda zorbalığa karışanların oranı anlamlı derecede fazla idi. Zorbalığa karışmayan öğrencilerin sağlıklı ailelere sahip oldukları ve öz kavramı puan ortalamalarının anlamlı olarak yüksek olduğu belirlendi.

Araştırma, okullarda etkili zorbalığı önleme girişimlerinin uygulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Okul hemşiresinin içinde yer alacağı bir ekibin uygulayacağı zorbalığı önleme programlarında; ailelere zorbalığı önlemedeki rolleri ve öğrencilere benlik saygılarını yükseltmeye ilişkin eğitimlere ağırlık verilmesi önerilir. Bu da Ülkemizde okul hemşireliği uygulamalarının yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Zorba, Kurban, Öz-kavram, Aile İlişkisi, Lise Öğrencileri

ABSTRACT

Ozdincer Arslan, S. (2008). The Effect of Family and Self Concept Relation on Peer Bullying in High School Students. Istanbul University, Institute of Health Science, Child Health and Disease Nursing Department, Phd Dissertaion. Istanbul.

The research was designed as a descriptive, comparative and correlational study in order to determine the effect of student self concept and family characteristic on peer bullying in relation with the roles of the high school students in bullying cycle and demographic variables.

The research data was conducted in 2007 spring term from 1670 9th and 10th grade students in six high school, two technical schools (technical-industrial and commerce), two state high schools and two private high school, which represents the high school types that were bounded to Ministry of National Education (Milli Eğitim Bakanlığı) in Istanbul. The data was analyzed with percentage distribution, chi-square, t test, correlation and tukey tests.

"Piers-Harris Children's Self Concept Scale", "Family Assessment Scale", "Peer Victim Determination Scale" and "Personal Data Form" was used as four different data collection tools in the research.

The research results shows that the bullying ratio is higher in boys and it is determined that generally boys bully boys and girls bully girls. According to "Peer Victim Determination Scale" 17% of the students were determined in bullying cycle as; %5,3 bully, %5,9 victim and %5,8 both bully and victim. The involvement in bullying is determined significantly high ratio in the groups that mother and father were divorced, children witnessed violence between family members and children that were bullied by the family members. The children that were not involved in bullying had healthy family functions and significantly higher self concept score avarages.

Research clearly shows the need for effective bully intervention programmes in schools. It is recommended to influence the education of a team, including school nursing, for the families because of their roles in prevention of bullying and students for increasing their self concept. This could be achieved by strengthening and making the school nursing implimentations widespread in Turkey.

Key Words: Bully, Victim, Family Relationship, High School Students

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Okullar, öğrencilere akademik bilginin ve mesleki becerinin yanı sıra sosyal sorumlulukların, oto kontrolün ve diğer bireylere saygının kazandırıldığı kurumlardır (Leach 2005). Her çocuk ve genç güvenli okul ortamında eğitim alma hakkına sahiptir (Fekkes ve ark. 2005; Farrer 2006). Okulda zorbalık (school bullying) ve şiddetten söz edilmesi bu ilkelere ters düşmektedir.

Zorbalık daha güçlü kişi veya grupların daha az güçlü kişi ve gruplara tekrarlanan fiziksel ve psikolojik baskı uygulamasıdır (Olweus, 1993). Zorbalıkta kurban ve zorba arasında güç dengesizliği söz konusudur (Rigby 1999). Okulda zorbalığa maruz kalan öğrencilerde kısa dönemde ciddi fiziksel ve duygusal örselenme olduğu, ayrıca öğrencilerin kişilik yapısı ve eğitimi üzerinde uzun süreli olumsuz etkilere yol açtığı bildirilmektedir (Olweus 1993; Due ve ark. 2005; Fekkes ve ark. 2005).

Zorbalık davranışı gösterme açısından öğrencinin içinde bulunduğu gelişim dönemindeki bazı özellikler önemlidir. Özellikle aile otoritesini reddettiği, problemlerini, duygularını, korkularını, endişelerini akran gruplarıyla paylaştığı, grup içinde kabul ve sosyal statünün çok önemli olduğu, zamanının çoğunu arkadaşlarıyla okulda geçirdiği bir dönem olan erken adolesan dönemde zorbalık davranışları daha fazla görülür (Espelage ve Holt 2003; Ashley ve Foshee 2005). Literatürde, zorbalık davranışlarının kız ve erkeklerde farklı olduğu, erkeklerin sıklıkla doğrudan zorbalık yöntemlerini, kızların ise dolaylı zorbalık yöntemlerini tercih ettikleri (Perkins ve Montford 2005), aile anlaşmazlığı ya da ailesinde şiddet gören çocukların arkadaşlarıyla iletişim problemleri yaşadıkları, kendine güven ve benlik saygılarının düşük olduğu (Grinberg ve ark. 2005), bu nedenle yalnız akran ilişkilerine odaklanan, aile ve okul yönetimi gibi katkıda bulunan faktörlerin değerlendirilmediği çalışmaların yeterli olamayacağı bildirilmektedir (Rigby 2000; Aubrey ve ark. 2007).

Türkiye’de özellikle son bir kaç yıldır ilköğretim okulları ve liselerde öğrencilerin öldürülmesi ile ilgili haberler basında yer almıştır. Milli Eğitim

Bakanlığı tarafından 2006 yılında gerçekleştirilen "Okullarda Şiddetin Önlenmesi ve Şiddetle Mücadele İçin Yerel Ortaklıklar" adlı toplantıda; okulda şiddet ve zorbalığın ulusal bir sorun olduğu, kamuoyu ve ilgili tarafların okulda zorbalık olgusunun farkına vardıkları belirtilmiş ve değişik biçimlerde ortaya çıkan şiddet ve zorbalık olaylarıyla uygun biçimde ilgilenilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (<http://www.meb.gov.tr>).

Okulda zorbalık tüm dünya ülkelerini ilgilendiren yaygın bir sorun olduğundan bu konuda birçok ülkede araştırmalar yapılmıştır ve yapılmaktadır (Due ve ark. 2005). Farklı ülke ve kültürlerde yapılan araştırmalarda okulda zorbalık prevalansı %8 ile %70 arasındadır (Nansel ve ark. 2004; Chandley 2005). Türkiye’de yapılan çalışma sonuçları diğer dünya ülke sonuçlarına benzer olup %30 - %40 arasında saptanmıştır (Pişkin 2002; Kapıcı 2004).

Herhangi bir biçimde ortaya çıktığında zorbalığa uygun tepki vermemek tekrarlama riskini desteklemek demektir. Öğrencilerin, okul ortamı içinde kendilerini güvende hissedebilmeleri için sorumlu yetişkinler tarafından dinlenmeleri ve zorbalığa karşı sıfır tolerans yaklaşımı gösterildiğini bilmeleri gerekir. Öğrencilerin kendileri tarafından yapılacak müdahaleler zorbalığı önlemede başarılı bir yol olabilir. Şöyle ki; akranların ya da daha büyük yaştaki çocukların çatışmaları çözmesi zorbalık potansiyeli taşıyan bir olayın başarıyla yatışmasını sağlayabilir (Rigby 2002; Muscari 2003; Rigby ve Johnson 2005).

Okulda zorbalık, öğrencilerin fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz etkilediğinden hatta ölümlere neden olduğundan okul çalışanlarının öğrencilerin zorbalığa neden olan davranışlarını anlamaları, başarılı önleme ve durdurma girişimlerinde bulunmalarını zorunlu kılar (Fekkes ve ark. 2005). Zorbalık birçok faktörün birleşmesi ile oluşan karmaşık bir durum olduğundan çözümünün ancak okul yöneticileri, okul rehberlik servisi, öğretmenler, okul hemşiresi ve gerektiğinde hekimden oluşan çok disiplinli bir ekibin koordineli bir şekilde çalışması ile mümkün olabileceği belirtilmektedir (Sidelinger ve ark. 2005). Okul sağlığı hemşirelerine okuldaki diğer çalışanlarla birlikte zorbalığı önleme programının

oluřturulması ve uygulanmasında aktif bir görev ve sorumluluk dūřmektedir. Bu da űlkemizde çok etkin olmayan okul saęlıęı hemřirelięinin yaygınlařtırılması ve gűçlendirilmesini zorunlu kılar.

Genellikle řiddet ve zorbalık eylemleri ortaya çıktıktan sonra műdahale etmeye yűnelik stratejiler geliřtirme eęilimi olduęu açıktır. Ancak gelecekte ciddi olaylar meydana gelmeden ya da tekrar edebilir olayları űnlemeye dayalı giriřimler oluřturmanın daha uygun olacaęı, űzellikle okullarda zorbalık nedenlerinin analiz edilmesi, problem alanına iliřkin uygun giriřimler planlanıp uygulanması ve sonuçlarının yaygınlařtırılmasının űnemli olduęu űzerinde durulmaktadır (www.meb.gov.tr). Çalıřmanın bu amaca hizmet edeceęi dűřűnűlmektedir.

Çalışma;

- Liselerde zorbalıęa maruz kalma sıklıęını, zorbalık dűngsündeki űęrenci rollerini ve bunların demografik deęiřkenlerle iliřkisini,
- Zorbalık ile űęrencilerin űz-kavramı arasındaki iliřkiyi ve
- Aile ile ilgili űzelliklerin akran zorbalıęına etkisini belirlemek amacı ile gerçekleřtirilmiřtir.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Zorbalık Kavramı ve Tanımı

Zorbalık bilinçli bir şekilde başkalarına sözel saldırı, fiziksel taciz veya daha ince bir baskı metodu olan manipülasyon yoluyla zarar verme davranışdır (www.wikipedia.org). Zorbalıkta; saldırganlığa, hakaret edici davranışlara ve gücün kötüye kullanımına sık rastlanılır. Zorbalık etkisiyle kişi kendisini tehdit altında, aşağılanmış, yaralanmış ve kafası karışmış hissedebilir ve sonucunda özgüveni azalır, stres oluşabilir (Tekin 2006).

Okulda zorbalığı; Rigby, daha güçlü kişi veya grupların daha az güçlü kişi ve gruplara tekrarlanan fiziksel ve psikolojik baskı uygulaması (Rigby 2002), Olweus ise tahrik olmaksızın bir veya daha fazla öğrencinin düzenli ve kasıtlı olarak diğer öğrenci veya öğrencilere yapmış oldukları olumsuz davranışlar olarak tanımlar (Olweus 2003).

Son araştırmalarda,“okulda zorbalık”;bir öğrenciye diğer öğrenciler tarafından fiziksel, sözel, psikolojik zarar verme niyetiyle yapılan davranışlar veya eylemler olarak tanımlanmaktadır (Storch ve Esposito 2003; Woods ve Wolk 2004). Araştırmacılar zorbalığın; güç dengesizliği, kötü niyet, kurbanı doğrudan zarar verme, kurbanı alay edildiği hissini verme ve düzenli zaman aralıkları ile tekrarlaması gibi değişik özelliklerinin bulunduğunu bildirmektedirler (Klomek ve ark. 2007; Hughes 2005; Salmivalli 1999; Rigby 1998; Olweus 1993)

Zorbalığın, zorba davranışlara kurbanların, bu tür davranışlara hedef olanların ve bu tür davranışları izleyenlerin üzerinde uzun süreli olumsuz etkisi söz konusudur. Zorbalık davranışının öğrenciler üzerindeki etkileri zorbalık türüne ve öğrencilerin zorbalığa maruz kalma sıklığındaki artışa bağlıdır. Bu nedenle adolesanların zamanının büyük bölümünü geçirdiği okullarda akranları ile olan sağlıklı etkileşimleri önem kazanır (www.det.nsw.edu.au).

Akran zorbalığı genel olarak tanımlanacak olursa; kışkırtma unsuru olmaksızın aralarında fiziksel ya da psikolojik açıdan bir güç eşitsizliği olan

çocuklardan güçlünün, karşı tarafa bilerek ve isteyerek, niyetli, kasıtlı, sistemli bir biçimde belli zaman aralıkları ile uyguladığı, kurbanda korku, endişe veya zarar vermeyi amaçlayan fiziksel, sözel, psikolojik saldırı veya yıldırma kapsar (Akgün 2005; Baldry ve Farington 2000; Salmivalli 1999; Pellegrini 1998; Olweus 1994; Schwartz ve ark. 1993; Olweus 1979, <http://www.dest.gov.au>).

Zorbalık tüm insanları; yaşına, cinsiyetine, etnik kökenine, dini inancına veya sosyoekonomik durumuna bağlı olmaksızın, her ortamda, bir veya birden çok zamanda etkileyebilen ve dünyanın her yerinde yaygın olarak görülen bir sorundur. Tüm dünya ülkelerini ilgilendiren zorbalığın okullarda yaygınlaşması çocukların ve gençlerin fiziksel ve psikososyal sağlığını tehdit etmektedir. Zorbalığın öğrenciler için ciddi bir travma olduğu (Olweus 1993; Rigby 1998; Due ve ark. 2005) etkileri okul dönemi ile sınırlı kalmayıp yaşam boyu sürdüğünden toplum sağlığını da olumsuz etkilediği kabul edilmektedir (www.bullyingcourse.com).

Zorbaca davranışlar; sözlü, fiziksel veya ilişkisel olabilir. Sözlü zorbalık; isim takmak, alay etmek, karşıdaki insanın onurunu zedelemek, küçük düşürmek, iğnelemek, hakaret etmek, tehdit etmek, fiziksel zorbalık; vurmak, yumruklamak, tekmelemek, tırmalamak, çelme takmak, tükürmek, ilişkisel zorbalık ise; görmezden gelmek, dışlamak, yok saymak, yabancılaştırmak, uygunsuz hareketler yapmak, söylentiler yaymak, düşmanca bakışlar sergilemek, kişisel eşyalarını saklamak veya bunlara zarar vermek şeklindedir (www.det.nsw.edu).

Okullarda Zorbalık ile ilgili ilk çalışmalar 1970’li yıllarda Norveç’li araştırmacı Dan Olweus tarafından yapılmıştır. Olweus 1978 yılında zorbalıkla ilgili kitabını ingilizce olarak yayımlamıştır. 1982 yılında Norveç’te üç adolesanin okulda zorbalık nedeniyle ölümü dikkatleri okulda zorbalık konusuna yöneltmiş, Norveç Milli Eğitim Bakanlığı, zorbalığın önlenmesine yönelik ulusal programlar başlatmıştır. Olweus, Norveç’te ve diğer İskandinav ülkelerinde zorbalığı önleme programlarının oluşturulması ile ilgili komisyonlarda da görev almıştır (Olweus ve Mona 2003). Rigby ve

Olweus, okulda zorbalık konusunda çok sayıda yayını olan ve bu konuda otorite kabul edilen iki önemli araştırmacıdır.

Bugüne kadar Amerika, Kanada, Avustralya, Hollanda, İngiltere ve Japonya’da zorbalıkla ilgili birçok çalışma yapılmıştır ve sayıları gittikçe artmaktadır (Olweus 1993; Hughes 2005; Berger 2007), Veri tabanlarından yalnızca PsycINFO’da okulda zorbalıkla ilgili 1990–2000 yılları arasındaki 10 yıllık sürede 289 araştırma yayınlanmışken, bu sayı 2000–2004 yılları arasındaki dört yıllık sürede 562’ye ulaşmıştır (Berger 2007). Türkiye’de son yıllarda okullarda zorbalık olaylarının artması ve bazen ölümle sonuçlanan vakaların ortaya çıkmasından dolayı konu, ilgili kurumların, özellikle “Milli Eğitim Bakanlığı’nın” ve medyanın odaklandığı bir sorun olarak güncelliğini korumakta ve Türkiye’de zorbalıkla ilgili yapılan araştırmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır (Gültekin. 2003; Kapıcı 2004; Uludağlı ve Uçanok 2005).

Bandura'nın sosyal öğrenme teorisine göre zorbaca davranışlar, bireysel ve çevresel faktörlerin etkileşimiyle oluşarak devam ettiğinden zorbalığın oluşmasında sosyal çevrenin doğrudan ve dolaylı etkileri vardır. Doğrudan etki; çocukların saldırgan davranış modelini akranlarından ve yetişkinlerden öğrenmeleri, dolaylı etki ise; algıları, normları ve eğilimleri almaları, kabul etmeleri ve kendine mal etmeleridir (Natvig ve ark. 2001).

Espelage ve Swearer (2003) zorbalığın kişisel ve kişiler arası faktörlerin etkileşimi sonucu geliştiğini, aile, arkadaş grupları ve toplumun bu faktörlerden etkilendiğini, zorba davranışlarda özellikle öğrencinin cinsiyeti ve yaşı gibi bireysel özellikleri, kültürel özellikleri, aile ile ilgili faktörler ve çocuğun benlik kavramı gibi özelliklerin etkili olduğunu bildirir. Smith ve arkadaşları (1999) yaptıkları çalışmada zorbalık davranışında, eğitim ortamına ve çocuğa ilişkin bazı özelliklerin rolünün olduğunu belirlemişlerdir. Bu özellikler; okul tipi, okul büyüklüğü, sınıf büyüklüğü, okul ortamı, öğretmenin davranışları, öğrencilerin; yaş, kişisel özellikleri, aile özellikleri, akran grubu ilişkileri (çetelere üye olma v.b.), şiddet eğilimleri, evde ve okulda boş zamanlarını değerlendirme olarak bildirilmiştir.

Okulda zorbalığın nedenleri ve düzeyi, ülke, toplum ve ailedeki zorbalığın nedenleri ve düzeyleri ile paralellik gösterir ve hatta onların yansımaları olduğu kabul edilir. Bu etkileşimde, sosyo-ekonomik şartların, sosyal yapıdaki değişikliklerin, gelenek ve değerlerin, yasaların ve kuralların rolü olduğu düşünülmektedir. Geçmişten günümüze erkeklerin kadınlar üzerinde, zenginlerin fakirler üzerinde, güçlülerin zayıflar üzerinde, ebeveynlerin şiddet ve tehdit yoluyla çocuklar üzerinde kontrol sağladığı bilinen bir gerçektir. Benzer şekilde okul ortamında da yetişkinlerin veya güçlü çocukların diğer çocuklar üzerinde şiddete ve tehdide dayalı kontrol mekanizmaları kurabildiği sıklıkla gözlenmektedir. Bu şekilde çocuklara güç uygulanarak ve saldırgan davranışlarda bulunularak zayıf, pasif ve barışçı olmak zorunda olmaları gerektiği öğretilmiş olacaktır. Oysa okullar zorbalığın adresi olmak yerine; çocuklara, ailelere ve topluma bilgi edinme, yapıcı yollarla sorun çözme, sağlıklı iletişim kurma ve tartışma becerilerinin kazandırıldığı kurumlar olmalıdırlar (Farrer 2006).

Çocuklar ve gençler; okul dışında, okula gidip gelirken, okul bahçelerinde, oyun alanlarında ve otobüs duraklarında da zorbalıkla karşılaşabilirler. Bunun yanı sıra, son yıllarda bilgi teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak elektronik araçlarla yapılan siber zorbalık da yaygınlaşmaktadır (Farrer 2006).

2.1.1. Zorbalık Sıklığı

Zorbalık, tüm ulusları ilgilendiren bir sorun olduğundan 1970’li yıllardan günümüze farklı ülke ve kültürlerde incelenmiştir. Farklı kültürlerde zorbalık prevalansında da farklılıklar vardır, prevalansın %8 ile %70 arasında değiştiği belirlenmiştir (Salmivalli 1999; Nansel ve ark. 2001; Espelage ve Swearer 2003; Berger 2007).

Akran zorbalığının görülme sıklığına ilişkin bazı araştırma sonuçlarına bakıldığında;

— Rigby ve Slee (1991), Avustralya’da 8–18 yaşları arasındaki 15152 erkek ve 10247 kız öğrenciyle yaptığı çalışmalarında kızların %15,7’sinin,

erkeklerin %20,7'sinin haftada en az bir kez zorbalığa maruz kaldığını (bu çalışma Avustralya hükümetinin ve okul yöneticilerinin dikkatini çekmiş ve bu sonuçtan sonra eğitimciler, yöneticiler ve danışmanlar ülkede zorbalık karşıtı programlara başlamışlardır),

— Olweus (1993), Norveç'te yaptığı çalışmada öğrencilerin %8'inin zorbalığı deneyimlediklerini, %12'sinin de kendilerini kurban olarak tanımladıklarını,

— Amerika Birleşik Devletleri'nde 15686 öğrenci ile yapılan bir çalışmada (Nansel ve ark. 2001) zorbalık oranının %29,9 olduğu, bunların %13'ünün zorba, %10,6'sının kurban ve %6,3'ünün hem zorba hem kurban rolünde yer aldığını,

— Craig ve Pepler (2003), Kanada'da zorbalık oranının %9 olduğunu,

— Kristensen ve Smith (2003)'in, 10–15 yaşları arasındaki 305 öğrencinin zorbalık döngüsündeki rolleri ve baş etme becerilerini inceledikleri çalışmalarında öğrencilerin %65,9'unun zorbalık olayına karışmadığını, %16,4'ünün kurban, %9,5'inin zorba/kurban ve %8,2'nin zorba olduğunu, kızlarda kurban olma eğiliminin erkeklerden daha yüksek olduğunu, yaş arttıkça kurban olma eğiliminin azaldığını, zorbalık oranındaki bu farklılığın kültürel kabule, yaş gruplarına, araştırma metoduna ve etnik kökene göre değişebileceğini,

— Nansel ve arkadaşlarının (2004), Amerika Birleşik Devletleri'nde yaptıkları bir çalışmada 6. sınıftaki öğrencilerin %13'ünün her hafta zorbalığa maruz kaldığını,

— Theriot ve arkadaşları (2005), ilkokul ve ortaokul öğrencileri ile yaptıkları çalışmada zorbalık prevalansının %21,9 olduğunu ve %22,9'unun ise kurban olma ölçütlerine uyarken kendilerini kurban olarak tanımlamadıklarını saptamışlardır.

— Japonya'da ulusal düzeyde yapılan araştırmada (Mino, 2006), ilkokul öğrencilerinin %21,9'unun, ortaokul öğrencilerinin ise %13,2'sinin zorbalığı deneyimlediklerini,

Türkiye'de akran zorbalığı ile ilgili araştırma sonuçları diğer ülkelerdeki araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

— Pişkin (2006) okula giden her 3 öğrenciden birinin zorbalığa maruz kaldığını,

— Kapıcı (2004) ilköğretim 4. ve 5. sınıfına devam eden öğrencilerin % 40'ının en azından bir kere fiziksel, sözel, duygusal ya da cinsel akran zorbalığı ile karşılaştığını,

— Uludağlı ve Uçanok (2004) çalışma grubunun yaklaşık yarısının son bir yıl içinde en az bir kez fiziksel kavgada bulunduğunu, öğrencilerin % 9,3'ünün kurban, % 7,6'sının zorba ve % 6,4'ünün zorba/kurban olduğunu,

— Gültekin (2003) 11–16 yaş arasındaki çocuklarda akran zorbalığına hedef olma oranının % 13,9 olduğunu saptanmıştır.

2.1.2. Zorbalık Türleri

Akran zorbalığı; 1980'li yıllarda fiziksel zorbalık ve sözel zorbalık olarak sınıflandırılmakta idi (Smith 2004). Ancak günümüzde akran zorbalığının sınıflandırılmasında farklı yaklaşımlar da söz konusudur. Akran zorbalığının sınıflandırılmasına ilişkin bazı araştırmacıların görüşlerine bakılacak olursa; Akran zorbalığını;

— Macklem (2003), fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, ilişkisel zorbalık, duygusal ve seksüel zorbalık olmak üzere beş başlık altında,

— Mynard ve Joseph (1997), fiziksel akran zorbalığı, sözel akran zorbalığı, ilişkisel zorbalık ve kişisel eşyalara saldırı olarak dört başlık altında,

— Hawker ve Boulton (2000) dolaylı, ilişkisel, fiziksel, sözel ve genel akran zorbalığı olmak üzere beş başlık altında,

— Olweus (1993), doğrudan ve dolaylı akran zorbalığı olarak iki başlık altında sınıflandırmıştır.

Araştırmacılar tarafından günümüzde en çok kullanılan sınıflandırma Olweus (1993) tarafından yapılan doğrudan ve dolaylı akran zorbalığı şeklinde olanıdır.

2.1.2.1. Doğrudan Zorbalık

Zorbalığın fiziksel ve sözel formları doğrudan ya da açık saldırganlık olarak ifade edilir (Olweus 1993; Salmivalli 1999). Doğrudan zorbalıkta; doğrudan ve açık olarak birinin diğeri üzerindeki güç, statü ve hâkimiyetini gösterme isteği vardır. Zorbalığa maruz kalan birey zorbanın kim olduğunu bilir. Kurban ve zorba yüz yüzedir. Doğrudan zorbalık; vurmak, tekmelemek, ısırarak, çimdiklemek gibi fiziksel saldırıları, hakaret ve aşağılama gibi sözel olarak yöneltilen saldırılarla, çirkin yüz ifadeleri ve el kol hareketlerini kapsar. Öğrenciler doğrudan zorbalığa genelde sınıf içerisinde veya okul bahçesinde maruz kalırlar. Doğrudan zorbalık uygulamalarının daha çok erkek öğrenciler arasında yaygın olduğu bildirilmektedir (Baldry ve Farrington 2000; Mizell-Christie 2003; Kristensen ve Smith 2003; Rigby ve Johnson 2005).

2.1.2.1. Dolaylı Zorbalık

Dolaylı zorbalık kişinin sosyal olarak yalnızlaştırılması, hakkında dedikodu yayılması, sosyal çevresinin manipüle edilmesi ve kasıtlı olarak gruptan dışlanması gibi davranışları içerir (Olweus 1993). Kurbanı karşı doğrudan saldırıdan çok arkadaşları arasında asılsız sözel ifadelerle zarar vermek amaçlanır. Üçüncü kişiler yoluyla yapılan veya kurbanların saldırganı tanımlayamadıkları durumlar söz konusudur. Sözel olarak kurbanı isim takma, tehdit etme, alay etme, küçük düşürme, iğneleme, göz hapsine alma, arkadaşlıklarını güdümlenme, gruptan dışlama ve konuşmama, sessizleştirme vardır (Olafsen ve Viemerö 2000). Kurbanın rahatsız edilmesi, kusurlarıyla uğraşılması, duygularının incitilmesi, saldırganlığa maruz bırakılması, kurbanın eğlence unsuru olarak kullanılması ve kurbanı karşı çirkin davranışların sergilenmesine sık rastlanır (Akgün 2005). Bireyin sosyal statüsüne ve benlik kavramına zarar vermek amaçlanır. Zorbalar iftira ve dedikodu gibi sözel davranışlarla kurbanı kontrol eder ve

kurbanın kendini güçsüz hissetmesine, korkmasına neden olurlar (Olweus 1993; Salmivalli ve ark. 2004;).

Öğrenciler, dolaylı zorbalıkla sıklıkla okulda ve okula gelip giderken karşılaşılır (Hughes 2005). Literatürde dolaylı zorbalığa kızların erkeklerden daha çok maruz kaldığı belirtilmektedir (Rigby ve Johnson 2005; Pepler ve ark. 2006; Berger 2007).

2.1.3. Zorbalık - Yaş ilişkisi

Zorbalıkla ilgili araştırma sonuçları, akran zorbalığının okul yılları ve adolesan döneminde başlamadığını, anaokulu yıllarından itibaren görülmeye başlandığını ve üstelik bu durumun bazı çocuklar için kronik bir hal aldığını, üniversite yıllarında ve hatta iş hayatında da devam ettiğini göstermektedir (Kochender ve Ladd 1996; Seals ve Young 2003).

Zorbalığın yaşla ilişkili prevelans araştırmaları çeşitli ve farklı eğilimlerin varlığını ortaya koymaktadır. Şöyle ki; bazı araştırmacılar çocuklarda yaşla birlikte başa çıkma yolları da geliştiğinden dolayı zorbalık davranışının azaldığını (Rivers ve Smith 1994; Craig 1998; Hughes 2005;), bazı araştırmacılar akran zorbalığı bildirimlerinin yaşla birlikte azaldığını (Salmivalli 2002; Theriot ve ark. 2005), bazı araştırmacılar adolesan dönemin başlarında zorbalık olayında artış görüldüğünü (Rigby & Slee 1991; O'Moore & Kirkham 2002), bazı araştırmacılar ise yaşla birlikte zorbalık olayının görülme sıklığının değişmediğini (Mynard & Joseph 1997; Andreu 2001) öne sürmektedirler. Çocukların yaşları büyüdükçe zorbalık sıklığının azalacağını düşünen araştırmacılar bu sonucu iki nedene bağlamaktadırlar. İlki, öğrenciler ilerleyen yaşla birlikte zihinsel ve fiziksel olarak geliştiklerinden karşılaştıkları sorunların çözümünde saldırgan davranışlar sergilemek yerine daha olumlu başa çıkma yöntemlerini kullanırlar. İkincisi; küçük yaş grubunda başkalarının duygu ve düşüncelerine ilişkin empati kurma yeteneği yeterince gelişmemiş olduğundan, zorbalığın sosyal olarak kabul görmediğini fark edemezler ve zorbalık yapmaya devam ederler. Olweus (1993) çalışmasında 2.sınıftan 6.sınıfa kadar olan öğrencilerde kurban olma

oranının % 12 oranında olduğunu, bu oranın 7-9. sınıflarda % 5'e kadar düştüğünü saptamıştır. Akran zorbalığına maruz kalmanın yaşla birlikte azalmasına; yaşça büyük öğrencilerin kendi akranlarından ziyade kendilerinden küçük öğrencilere zorbalık uygulaması neden olarak gösterilmektedir (Olweus 1991; Whitney ve Smith 1993). Bazı araştırmacılar adolesan dönemin başlarında akran zorbalığında hafif bir yükseliş ve daha sonra zorbalığın görülme sıklığında azalma olduğunu ve bunun okul ve/veya çevre değiştirmeye ilgili olduğunu belirtmektedirler (Rigby ve Slee 1991; Pellegrini 2002). Zorbalık sıklığındaki azalma nedenine; yeni bir okula geçildiğinde öğrenciler arasında yeni gruplaşmaların olduğu ve gruptaki denge ve statüler belirleninceye kadar rekabet ortamının oluştuğunu, birbirlerine üstünlük kurmak isteyen öğrencilerin güçlerini kullandığını, dengeler oluştuktan sonra zorbalık olaylarında azalma görülebileceği şeklinde açıklık getirilmiştir (Pellegrini 2002).

Araştırmacıların bir bölümü de, yaşla birlikte zorbalığın değişmediğini (Andreou 2001), yalnız zorbalık türünde bir değişim olduğunu, yaşla birlikte fiziksel zorbalık yadırganacağından ilişkisel ve sözel zorbalık davranışlarında artma olduğunu ileri sürmektedirler (Craig 1998). Bu bağlamda Gültekin (2003) araştırmasında zorbalığa hedef olma açısından 16 yaş grubunda ilişkisel zorbalığın 11 yaş grubundan anlamlı derecede yüksek olduğunu ve yaş ilerledikçe doğrudan zorbalık akranlar arasında çok tepki gördüğünden, dolaylı zorbalığın daha çok tercih edildiğini belirlemiştir. Benzer şekilde Balogun ve arkadaşları (2006) akran zorbalığı ve yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunmamakla birlikte dolaylı zorbalığın ilerleyen yaşlarda daha fazla olduğunu saptamışlardır.

Kurban olmanın yaşla değişmediğini özellikle erkeklerde kronikleştğini gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Olweus 1991; Craig 1998).

2.1.4. Zorbalık - Cinsiyet İlişkisi

Zorbalıkla cinsiyet arasındaki ilişki açısından genel olarak kabul edilen görüş, zorbalığın erkeklerde kızlardan daha fazla görüldüğü ve erkeklerin doğrudan zorbalığa, kızların ise dolaylı zorbalığa daha fazla maruz kaldığıdır (Olweus 1993; Craig 1998; Pellegrini 1998; Olweus ve Mona 2003; Hughes 2005; Pepler 2006; Zorbalık Rigby, Slee ve Martin 2007) ve cinsiyet ilişkisi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde farklı bulguların varolduğu görülmektedir. Bazı araştırmacılar zorbalık davranışının erkeklerde kızlardan daha sık görüldüğüne dikkati çekerken, (O'Moore ve Hillery 1989; Baldry ve Farrington 2000; Rigby 2000) bazıları zorbalığın cinsiyete göre değişiklik göstermediğini belirtmektedirler (Mynard ve Joseph 1997; Pellegrini, Bartini ve Brooks 1999; Olafsen ve Viemerö 2000; Andreou 2001; Gültekin 2003; Uludağlı ve Uçanok 2005). Balogun ve arkadaşları (2006) akran zorbalığına maruz kalmada kız ve erkek cinsiyeti açısından herhangi bir farklılık bulmamakla birlikte erkeklerin fiziksel saldırganlığı kızlardan daha fazla kullandıklarını ve bunun da araştırmanın yapıldığı Nijerya'da erkeklerin kızlara göre daha baskın ve kızlar üzerinde korumacı yetiştirilmeleri gibi kültürel beklentilerden kaynaklanabileceğini belirtmişlerdir. Pepler ve arkadaşlarının (2006) biyo-psikososyal modeli temel alarak yaptıkları çalışmada, adolesan döneminin ortalarından sonra erkeklerin kızlara daha fazla zorbaca davranışlarda bulundukları, ergenlik döneminde romantik ilişkilerde partnerler arasında yaşanan fiziksel ve sözel zorbalığın genelde bildirilmediği saptanmıştır.

Türkiye'de yapılan çalışmalara bakıldığında; sonuçların diğer dünya ülkeleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Gültekin (2003)'in öğrencilerin zorbalığa hedef olma durumunu değerlendirdiği çalışmasında cinsiyet açısından fark olmadığı, açık saldırılara uğrayan erkek oranının kızlardan daha fazla, alay ve ilişkisel saldırıya uğrayan kızların erkeklerden daha fazla olduğu belirlenmiştir. Uludağlı ve Uçanok (2005) çalışmasında, kızların daha fazla alaya ve ilişkisel saldırıya hedef olduklarını, erkeklerin korkutma/sindirme, alay, açık ve ilişkisel saldırı türünde davranışlar

sergilediklerini ve fiziksel bir kavgada bulunma riskinin kızlara göre beş kat fazla olduğunu, kavga sonucunda yaralandığını belirtenlerin oranının %15,4 olduğunu saptamışlardır.

Zorbalık ile cinsiyet ilişkisini açıklayan diğer bir görüş ise öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerini oluştururken farklı öğelere değer vermeleridir. Şöyle ki, erkek öğrencilerin hedefi çoğu zaman geniş bir arkadaş çevresinde hakimiyet kurmak ve sosyal egemenliği sağlamak olduğundan kurbanlar üzerinde fiziksel güç kullanma gibi doğrudan zorbalığa yöneldikleri (Rivers ve Smith, 1994; Boulton ve ark. 1999; Bjorkqvist ve ark. 2000), kız öğrencilerin ise daha küçük bir arkadaş çevresinde yakınlık ve samimiyete dayalı ilişkilere önem verdikleri, kurbanlara sıklıkla söylenti çıkarmak ve dedikodu yaymak gibi doğrudan olmayan mağdur etme yöntemleriyle zorbalık uyguladıkları (Rivers ve Smith, 1994; Bjorkqvist ve ark. 2000) bu durumun kurbanların diğerleri ile olan ilişkilerini bozmada etkili olduğu gösterilmiştir (Bjorkqvist ve ark. 1992; Boulton ve ark. 1999). Cinsiyetler arası zorbalık bağlamında Seals ve Young (2003) erkek ve kız öğrencilerin genellikle aynı cinsiyetteki kurbanları hedeflediklerini, Olweus (1993) kız öğrencilerin erkeklerin zorbalığına maruz kalabildiğini, kız öğrencilerin sıklıkla kız öğrencilere zorbalık yapma eğiliminde bulunduğunu, erkeklerin ise sıklıkla zorba veya kurban olduklarını belirlemişlerdir.

2.1.5. Zorbalık Davranışında Öğrencilerin Roller

Zorbalık olayında, genel olarak saldırgan davranışlarda bulunan zorba ile bu davranışlara maruz kalan ve zarar gören kurbandan oluşan iki grup bulunduğu bilinir. Ancak araştırmalar zorbalık olayında daha fazla öğrenci grubunun yer aldığını göstermektedir (Salmivalli 1999; Connolly ve ark. 2000; Espelage 2002; Berger 2007) Salmivalli (1999) öğrencilerin zorbalık olayındaki rollerini; zorba, kurban, zorbayı destekleyenler, zorbalık olayına yardım edenler, kurbanı savunanlar ve bunların dışındakiler olmak üzere altı grupta ele almıştır. Zorbalık döngüsünde öğrenci rolleriyle ilgili en sık kullanılan sınıflama ise; zorba, kurban, zorba ve kurban ve izleyiciler

şeklinde olan sınıflamadır (Rigby & Slee 1991; Seals ve Young 2003; Woods ve Wolk 2004). Aşağıda bu sınıflamaya göre açıklama yapılmıştır.

2.1.5.1. Zorba – Özellikleri

Zorbalık döngüsünde zorbalar (saldırgan ya da aktif olabilirler) en etkin gruptur. Zorbalar; fizik olarak güçlü, genelde kurbandan yaş olarak büyük, çoğunlukla kavgayı başlatan, diğerleri üzerinde hakimiyet kuran, saldırgan çocuklardır (Waddell 2007). Bu grupta yer alan çocukların sıklıkla şiddeti benimsedikleri, diğerleri üzerinde baskın olmayı istedikleri, kurbanlarla çok az empati kurdukları, akranlarına olduğu kadar öğretmenlerine ve ebeveynlerine karşı da saldırgan davranışlarda bulundukları bildirilmektedir (Björkqvist 1994; Olweus 1994; Craig 1998; Pellegrini 1998; Baldry ve Farrington 2000; Rigby 2000). Zorbalar, akranlarına zorbaca davranışları gösterdiklerinde kurbanların bu durumu hak ettiğine inanırlar. Smith ve Shu (2000)'nın yaptığı çalışmada kızların zorbalık yaptıklarında kendilerini kötü hissettikleri, erkeklerin ise kendilerini daha iyi hissettikleri ve bu durumun eğlenceli olduğunu düşündükleri saptanmıştır. Espelage ve Holt (2003) derinlemesine görüşme yöntemini kullanarak yaptığı çalışmada neden zorbalık yapıyorsunuz sorusuna öğrencilerden, eğlenmek için, havalı ve popüler görünmek için, kurbandan hoşlanmadıkları için, dikkat çekmek için, kendini diğerlerinden daha güçlü ve üstün hissetmek istedikleri için şeklinde cevaplar almıştır. Öğrencilerin bazıları ise zorbalığa maruz kalan çocukların fiziksel görünümlerinin (çok şişman, çok zayıf, gözlüklü, modaaya uygun giyinmeme) buna neden olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Bazı zorbalar doğrudan zorbalık girişiminde bulunmazlar, fakat zorbalığı provoke ederler, arkadaşlarını zorbalık yapmaları konusunda cesaretlendirirler. Bunlar *pasif zorbalar* olarak nitelendirilmektedir. Pasif zorbalar saldırgan davranışlarda bulunarak akranlarını bu tür davranışlarda bulunmaya yöneltirler. Pasif zorbaların kendine güvenleri ve benlik saygıları düşük, akranları arasında pek seilmeyen, arkadaşlık ilişkileri zayıf, başkalarına bağımlı ve kendilerini yalnız hisseden kişiler oldukları belirtilmektedir. Bu grupta yer alan çocuklar çoğu zaman daha önce

zorbalığa maruz kalmışlardır. Örnek alacak rol modelleri yoktur ya da zayıftır. Genellikle aile içinde ihmal edilmiş kişilerdir. Çoğunlukla davranış problemleri vardır (Hughes 2005; Ahmed ve Braithwaite 2006). Pasif zorbalar, okul içinde lakap takma, dedikodu yapma, itip kakma, cinsel içerikli ad takma, fiziksel zarar verme, taciz içerikli; dokunmalarda bulunma, mesaj yollama, e-posta yollama vb. davranışlar gösterirler (Hughes 2005; Ahmed ve Braithwaite 2006).

2.1.5.2. Kurban - Özellikleri

Olweus (1978) kurbanı diğerlerinin sürekli zorbalıkta bulunduğu “şamar oğlanı” olarak tanımlar ve zorbaların birilerine sataşmak, birileriyle eğlenmek ya da kavga etmek istediklerinde bu çocukları bulduklarını belirtir. Kurbanlar pasif ve provakatif olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Pasif kurbanlar; sessiz, endişeli, kendine güveni düşük ve arkadaşları arasında fazla popüler değillerdir. Provakatif kurbanlar ise; tam tersine diğerlerini sinirlendiren, tansiyonu yükselten, kavgayı başlatacak davranışlarda bulunan, kolay kızan, oldukça hareketli, yerinde duramayan çocuklardır.

Bazı öğrencilerin neden sürekli olarak akran zorbalığına hedef oldukları araştırılmış; bu çocukların bazı davranışsal ve kişilik özelliklerinin onları saldırılara açık hale getirdiği belirlenmiştir. Ayrıca, zorbalık davranışında bulunan çocukların kendileri için tehdit oluşturmayacaklarını ve kendilerine daha çok menfaat sağlayabileceklerini düşündükleri çocuklar üzerinde zorbalık davranışını tekrarladıkları saptanmıştır (Olweus 1991; Craig 1998; Gültekin 2003)

Hemen hemen tüm kurbanların sosyal ilişkilerinin zayıf olduğu, bir grubun üyesi olmayı ret ettikleri, birkaç iyi arkadaşlarının olduğu ya da hiç arkadaşı olmadığı, genelde yalnız oldukları ve savunmasız olmalarının daha fazla zorbalığa maruz kalmalarına neden olduğu, arkadaşları arasında olumsuz algılanmaktan korktukları ve akran grupları içinde kendilerini ifade edemedikleri bildirilmektedir (Olweus 1978; Salmivalli 1999; Hughes 2005; Ahmed ve Braithwaite 2006). Bu çocukların ailelerinde aşırı koruyucu anne baba tutumları vardır. Aileye aşırı bağımlıdırlar. Bu grupta yer alan

çocuklar anne babalarının beklentilerini karşılayamayacaklarına inanırlar (www.yeniden.org.tr).

Kurbanların arkadaşları arasında popüler olmamaları ve zorbalığa maruz kalmaları onların okulu sevmemelerine neden olur ve öğretmenlerinin onları koruyamadığını ve okulun güvenli olmadığını düşündürür. Bu nedenle sıklıkla kurbanlarda okula devamsızlık sorunu olmakta ve akademik başarıları düşmektedir. Kurbanlar çoğu zaman kendilerine zorbalık yapıldığını rapor etmezler, öğretmenlerinin ve ailelerinin onlara inanmayacaklarını düşündükleri için sorunlarını onlara söylemezler, özellikle dolaylı zorbalık çoğu kez gizli kalır (Hughes 2005; Ahmed ve Braithwaite 2006).

Zorbalık karşısında kızların erkeklere göre daha fazla ağlayarak tepki gösterdikleri veya arkadaşlarından yardım istemedikleri ve akran zorbalığına daha az saldırıyla karşılık verdikleri bildirilmiştir (Smith ve Shu 2000).

Kurbanlarda Okulda Görülen Belirtiler (www.yeniden.org.tr):

Kurbanın:

- Teneffüslerde genellikle yalnız olması,
- Sınıfta hiç yakın arkadaşı olmaması,
- Takım oyunlarına seçilmemesi veya en son seçilmesi,
- Teneffüslerde öğretmene veya diğer yetişkinlere yakın olmak istemesi,
- Sınıfta konuşma zorluğu çekmesi, endişeli ve güvensiz bir yüz ifadesine sahip olması,
- Okul başarısının aniden veya yavaş yavaş düşmesi,
- Yaşıt grupları içinde fiziksel veya sosyal olarak kendini göstermekten kaçınması şeklindedir.

Kurbanlarda Evde Görülen Belirtiler (www.yeniden.org.tr):

Kurbanın:

- Eve üstü başı, kitapları ve çantası yırtılmış veya kirlenmiş gelmesi,
- Belli bir açıklama olmaksızın vücudunda yara, çürük, kesik, tırnak izi olması,
- Eve arkadaş getirmemesi, arkadaşlarına hiç gitmemesi,
- Toplantılara, partilere davet edilmemesi, kendisinin bu tür toplantılara okuldan kimseyi davet etmek istememesi,
- Okula gitmek istememesi, okul değiştirmek istemesi,
- Sabahları iştahsızlık çekmesi, sürekli karın ağrısı ve baş ağrısı şikâyetlerinin olması,
- Okula giderken yolu gereksiz uzatması,
- Korkulu rüyalar görmesi, uykusunda ağlaması, yatağını ıslatması,
- Ödev yapma isteğinin azalması,
- Duygusal değişiklikler yaşaması, sık ve nedensiz ağlaması,
- Sık-nedensiz fazladan para istemesi şeklindedir.

2.1.5.3. Hem Zorba Hem Kurban (Zorba/Kurban) - Özellikleri

Akranlarına karşı zorbaca davranışlar sergileyen ve aynı zamanda başkaları tarafından da zorbaca davranışlara maruz olan çocuklar zorba-kurban olarak tanımlanmakta ve bu çocukların hem zorbalardan hem de kurbanlardan farklı özelliklere sahip oldukları belirtilmektedir (Boulton ve Smith 1994; Macklem 2003). Zorba-kurban çocukların zorbalardan temel farkı bir kışkırtma sonrası zorbalık girişiminde bulunmaları (Pellegrini 2002) ve diğerleri tarafından kolay tahrik olmalarıdır (Macklem 2003). Zorba-kurban çocuklar sıklıkla düşünmeden konuşup hareket ederler. Bu yüzden diğer çocukları sinirlendirip kızdırırlar ve zorbalığa maruz kalırlar. Zorba-kurban çocuklar öfkeli, kendilerine yapılan bir kötülüğe kötülükle

karşılık verir ve bu nedenle arkadaşları arasında daha az sevilirler (Macklem 2003).Yapılan araştırma sonuçları hem akran zorbalığı gösteren hem de bu tür davranışlara maruz kalan çocukların kendilerine ve diğer insanlara karşı olumsuz bir bakış açısına sahip oldukları ve yaşamın ilerleyen yıllarında davranışsal ve duygusal problemler açısından yüksek riskli grup içinde yer aldıklarını göstermektedir (Perry ve ark. 1988; Wolke ve ark 2001; Uludağlı ve Uçanok 2005). Bu gruptaki çocuklar, yalnızca akran zorbalığına hedef olan (kurban), yalnızca akran zorbalığı gösteren (zorba) veya bu tür davranışlara herhangi bir şekilde karışmayan (ne zorba ne kurban) çocuklarla karşılaştırıldığında kendilerini daha güçlü olarak algırlarlar (Bowers, Smith ve Binney 1994). Olafsen ve Viemerö (2000) zorba-kurban grubun diğer gruplara göre daha fazla saldırgan davranışlar gösterdiklerini, kendilerine daha fazla zarar verdiklerini, özellikle kızların okulda dolaylı zorbalıkla daha sıklıkla karşılaştığını ve madde kullanımı gibi kendilerine zarar verici baş etme yöntemlerini daha fazla kullandıklarını saptamışlardır.

Zorba-kurban çocuklar, zorba çocuklara göre akran grupları arasında daha fazla reddedilmektedirler (Schwartz 2000). Bu çocukların aile ve okul ilişkilerinde sorunlar yaşadığı, psikopataloji açısından zorba ve kurbanlardan farklı olduğundan ayrı ele alınması gerektiği bildirilmiştir (Kim, Koh ve Leventhal 2006).

Uludağlı ve Uçanok (2005) çalışmalarında, hem kurban hem zorba çocukların akranları tarafından daha fazla reddedildiklerini, okul başarılarının düşük olduğunu, daha yalnız olduklarını belirlemişlerdir.

2.1.5.4. İzleyiciler - Özellikleri

Zorbalık sadece zorbalığa maruz kalan ve zorbalığı uygulayanlar arasında değildir, tüm öğrencileri içine alan bir olgudur (Fekkes ve ark. 2005). İzleyici grubun zorbalık döngüsünde rolü olduğu ilk kez Salmivalli ve arkadaşları (1997) tarafından belirtilmiştir. Zorbalık döngüsünde dışarıda kalıp zorbalığa karışmayan bu grup (izleyiciler) kritik öneme sahiptir (Salmivalli ve ark. 1997). İzleyicilerin çoğunluğunu kızların oluşturduğu, kızların sınıfta ya da okul bahçesinde zorbalığı izledikleri ya da zorbalığın yanlış olduğunu düşündükleri için kurbanı destekleme eğiliminde oldukları

(Salmivalli ve Voeten 2004), zorbalık olayına karıştırlarsa grup içindeki konumlarının değişmesinden korktukları ya da zorbalığın değişik formlarına maruz kalacaklarını düşündükleri belirlenmiştir. Bununla birlikte izleyicilerin zorbalığı görmüyormuş gibi de davranabildikleri, bu durumun ise zorbalar tarafından yaptıklarının onaylandığı izlenimini oluşturduğu belirtilmektedir (Salmivalli ve ark. 1997). İzleyiciler kurbanı desteklemeyip zorbalığa tepkisiz kaldıkları sürece pasif olarak zorbalığı destekler duruma düşerler, dolaylı olarak zorbalık girişiminin içinde yer almış olurlar (Macklem 2003).

İzleyiciler, zorbalık içinde yer almayı ve zorbalığı durdurmayı denemezler. Bu durum izleyicilerin dolaylı olarak zorbalığın sürekliliğini desteklediği şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte izleyicilerin zorbalık olayını durdurmaya çalışmalarının diğer önleme girişimlerinin en etkili olduğu başka bir deyişle “akran grup gücü”nün çok önemli olduğu ve bu durum çocuklara öğretildiğinde zorbaların sosyal gruptan izole olacakları belirlenmiştir (Fekkes ve ark. 2005).

2.1.6. Zorbalığın Öğrenciler Üzerindeki Etkileri

Okulda zorbalık olgusu dünyada yaygın bir sorundur ve sonuçlarının okul çocuklarının sağlığını olumsuz etkilediği, zorbalık deneyiminin öğrenciler üzerinde olumsuz psiko-sosyal sonuçlarının olduğu belirlenmiştir (Forero ve ark. 1999; Kim ve Koh 2006). Zorbalık davranışı anti-sosyal bir davranış olarak ele alınmamakla birlikte, çocuklarda zorbalık alışkanlık haline gelebilir, sonuçları çocukları olumsuz etkilemeye devam eder (Macklem 2003; Hughes 2005).

Zorbalığın Zorba Üzerinde Etkileri

Zorbalarda; erken yaşlarda sigara ve içki, özel ve kamu mallarına zarar verme ve kötü arkadaş gruplarına dahil olma, düşük akademik başarı, okul devamsızlığı ve yeteneklerinin ve zihinsel kapasitelerinin altında işlerde çalışma söz konusu olabilir. Zorbalık yaşam döngüsü içinde bireyin işlediği bir suç olarak değerlendirilebilir. Erken yaşlarda saldırganlık olarak kendini gösteren zorbalık sonraki dönemde, silah taşıma tecavüz,

soygunculuk ve gasp gibi çok ciddi suçlara öncülük edebilir (Hughes 2005). Olweus (1993) yaptığı çalışmada, ilkökul döneminde dört ya da daha fazla zorbalık olayına karışmış çocukların yetişkin olduklarında suç eğilimlerinin fazla olduğunu, zorbalıkta bulunan erkeklerin 24 yaşına geldiklerinde %60'ının en az bir kez yasal suç işlediklerini, %35-40'ının iki ve ya üç kez yasal bir suç karışıklarını saptamıştır.

Zorbalığa uygulayan çocuklarda; baş ağrısı, karın ağrısı, uykusuzluk, depresyon gibi sağlık şikayetleri sık görülmektedir. Aktif zorbalıkla ilişkili olarak duygusal ve davranışsal problemlerin olduğu belirlenmiştir. Bazı araştırmalarda özellikle kız adolesanlarda zorbalığın depresyon ve anksiyeteye neden olduğu saptanmıştır (Marini ve ark 2006; Klomek ve ark. 2007; Forero ve ark. 1999).

Zorbalık öğrencilerde stres, kalıcı fiziksel hasar ya da uzun dönemde psikosomatik sorunların oluşumuna neden olabilir. Kırık, incinme, yaralanma, morluk gibi fiziksel etkileri çok açık gözlemlenebilir, psikolojik etkileri ise uzun dönemde ruh sağlığında bozulma olarak kendini gösterir.

Zorbalığın Kurban Üzerindeki Etkileri

Zorbalığa maruz kalan çocuklarda; endişe, üzüntü, mutsuzluk, yalnızlık, okul korkusu, anksiyete, somatik semptomlar, düşük öz-güven, depresyon ve intihar riskine varan tepkiler olabildiği, bu durumda çocukların ya okuldan kaçtığı ya da kendilerini koruyabilmek için okula silah, bıçak gibi aletlerle geldiği belirlenmiştir (Olweus 1994; Smith ve ark. 1999; Salmivalli ve Voeten 2004; Ando ve Asakura 2005; Skybo 2005; Kim ve Koh 2006) Kurbanlarda enürezis de geliştiğini bildiren çalışmalar vardır (Ando ve Asakura 2005; Due ve ark. 2005; Skybo 2005). Depresif çocukların kişisel sağlık öykülerinin incelendiği bir çalışmada, depresif çocukların okulda zorbalığa hedef oldukları ve son zamanlardaki depresyon durumlarının da bununla ilişkili olduğu belirlenmiştir (Andreu 2001). Due ve arkadaşları (2005) makalesinde farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda zorbalığın öğrencilerin sosyal gelişimini de olumsuz etkilediğini bildirmektedir.

Zorbalığın ciddi ve uzun süreli olması, kurbanın uygun sosyal destekten yoksun olması risktir. Zorbalığı önlemek veya olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için çeşitli stratejiler geliştirilmesi ve uygulanması gerektiği belirtilmektedir (Rigby, 1999).

2.2. Zorbalık Ve Öz-Kavram (Benlik Kavramı) İlişkisi

Fenomolojik kuram çerçevesinde geliştirilmiş olan öz-kavramı Carl Rogers'in çalışmalarıyla önem kazanmıştır. Bu kavram Rogers'in öz-kuramının temel ögesini oluşturur. Bireyin kişilik gelişimi öz olgusunun gelişimini de kapsar. Bireyde öz olgusu geliştikçe öz-kavramı onun algılama alanının bir ögesi olarak ortaya çıkar. "Ben kimim?" sorusuna verilen cevap, bireyin öz-kavramını tanımlar. Öz-kavramın oluşmasını etkileyen ögelerin başında çocuğun yaşamındaki önemli kişiler (ebeveyn, öğretmen, çocuğun yaşlıları) gelir (Öner 2005).

Benlik, bireyi içinde kendini gözetleyen, yargılayan, değerlendiren ve davranışlarını düzene koyup onu yöneten bir güçtür, (Baymur, 1994) Başka bir deyişle, bireyin kendisi hakkındaki yargılarıdır. Bireyin geliştirdiği benlik tasarımı kalıtım ve çevre etkilidir (Kaya, 1998).

Benlik kavramı, bireyin başkaları tarafından nasıl algılandığı (benliğin toplumsal yönüdür), başkalarının bireyin bir davranışı hakkında eriştiği yargının bireyde yarattığı tepki (bireyin toplum içinde algıladığı değerdir) ve bireyin benliğe ilişkin görüşleri olarak üç temel ögeden oluşur (Sarı 1998). Benlik kavramı, algılanan benliktir.

Benlik bilinci her zaman gerçeği yansıtmayabilir. Yetenekli olduğu halde bir insan kendisini yeteneksiz görebilir veya yeteneksiz bir kişide kendisini yetenekli düşünebilir (Cüceloğlu 1991). İnsanlar genellikle kendilerini olduklarından güçlü, daha zeki, daha yetenekli ve daha erdemli görme eğilimindedirler. Olumsuz yönlerini görmemeyi, olumlu yönlerini de abartıp öne çıkarmayı yeğlerler (Cüceloğlu 1991). Bireyin olumlu bir benlik geliştirebilmesi için koşulsuz bir sevgi içinde yetiştirilmesi gerekir.

Benlik kavramının beğenilip benimsenmesi benlik saygısını oluşturur. Benlik saygısı, kişinin kendini değerlendirmesi sonunda ulaştığı, benlik kavramını onaylamasından doğan beğeni durumudur (Sarı 1998). Benlik kavramını değersiz ve yetersiz bulan bireylerin benlik saygısı düşmektedir.

Öz kavram gelişimi, bireyin yaşamı boyunca deneyimlediği sosyal faktörlerle bağlantılı olup bireyin doğumundan başlar. Bireyin kendi hakkındaki fikirleri, inançları ve davranışları, ailenin ekonomik durumu, sosyal statüsü, aile yapısı, çocuk yetiştirme stilleri, aile gelenekleri ve içinde bulunduğu sosyal grup normları çocuğun öz kavramını etkiler. Çocuğun okulda ve evde, yaptığı işlerde veya spor aktivitelerinde elde ettiği onur, başarı, şöhret, ün kendini olumlu algılamasına neden olur (Duffy 2004).

Zorbalık davranışı ve öz kavram arasındaki ilişki iki şekilde açıklanmaktadır. İlki; öz kavramın zorbalarda olması gerekenden daha yüksek, kurbanlarda da düşük olduğudur. Diğer teori ise, zorbalık davranışında öz kavramın aile davranışları ile birlikte etkili olduğudur (Mizell-Christie 2003).

Zorbalık ve öz-kavram ilişkisi ile ilgili yapılan araştırmaların bazılarında düşük benlik saygısının zorbalığı arttırdığı (O'Moore ve Kirkham 2001), benlik saygısı yüksek çocukların akranlarıyla daha az anlaşmazlık ve çatışma yaşadıkları (Boulton ve Smith 1994) belirtilmiştir. Farklı olarak Hoover (2005) ve Salmivalli ve ark. (1997) öğrencilerin benlik saygısı arttıkça zorba davranışların arttığını, benlik saygısı düştükçe kurban olma durumunun arttığını belirlemişlerdir. Yapılan bazı çalışmalarda ise, benlik saygısı düşük çocukların akran zorbalığına daha çok hedef olduğu ve zorbalığa maruz kalmanın benlik saygısında daha fazla düşmeye neden olduğu belirlenmiştir (Salmivalli 1997; O'Moore ve Kirkham 2001; Gültekin 2003). Akran zorbalığı çalışmalarında pek çok kurbanın aynı zamanda zorba olduğu bulunmuştur. Gültekin (2003) okulda saldırılara maruz kalan kurbanların kendilerinden daha güçsüz akranlarına kendilerine yapılan saldırganca davranışları aynı şekilde uygulayabildiklerini, benlik saygısı düşük öğrencilerin daha güçsüz öğrencilere saldırarak benlik saygılarını

yükseltmek isteyebileceklerini belirlemiştir. Başka bir çalışmada ise, aile anlaşmazlığı olan çocukların olmayanlara göre benlik saygılarının daha düşük olduğu ve aile anlaşmazlığının çocuğun zorbalık davranışını doğrudan etkilediği, ailenin eğitimi ve okul başarısı ile benlik saygısı arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir (Mizell-Christie 2003).

2.3. Akran Zorbalığında Aileye İlişkin Özellikler

Çocuk ve adolesanların zorba davranış sergilemesinde aileye ilişkin dört önemli etken bildirilmektedir. Bunlar (www.okulweb.meb.gov.tr):

1. Ailenin, özellikle çocuğun bakımını üstlenen kişinin (genellikle anne) duygusal yaklaşımı,
2. Çocuğun bakımını üstlenen kişi ya da kişilerin çocuğun saldırgan davranışlarına izin verici tutumlar sergilemesi,
3. Ailenin çocuğu yetiştirirken güç kullanması,
4. Çocuğun mizacı.

Yukarıda sıralanan etmenlere ilave olarak Olweus (1980) ebeveynlerden biri ya da her ikisinin aile içinde geçirdiği sürenin de zorbalığın oluşumunda etkili olduğunu bildirmiştir.

Anne ile olumlu bağlanma geliştirememiş çocuklar çevresine karşı güvensiz, aşırı şüphelidirler ve başkalarına düşmanca yaklaşırlar. Bu yüzden zorbalığın oluşmasında yaşamın ilk günlerinden itibaren çocuğa yaklaşım önemlidir (Waddell 2007). Annenin bebeğin ihtiyaçlarını karşılaması bebeğin çevresiyle ilgili olumlu algı geliştirmesine neden olur. Bebeğin ilk yıllarında ona bakan kişi ile güvenli bağlanma oluşmaması sonucu ilerleyen yaşlarda olumlu akran ilişkileri geliştirememesine, öz güven eksikliğine, diğerlerine karşı saldırganca davranışlar göstermesine, yoğun öfke, anksiyete yaşamasına, kendini ifade etmede yetersiz olmasına ve depresyona eğilimli olmasına neden olur (Coleman 2003). Bu nedenle araştırmaların çoğu anne çocuk arasındaki iletişime yoğunlaşmıştır.

Bandura ‘nın sosyal öğrenme teorisine göre (Bandura 1977) çocuklar model alma yoluyla ailelerinin olumlu ve olumsuz özelliklerini benimseyeceklerinden, aile içi anlaşmazlık çocukların akran ilişkilerini

olumsuz etkileyebilir (Baldry ve Farrington 2000; Mizell-Christie 2003). Annelerin çocuğu fiziksel şiddet kullanarak terbiye etmeleri, çocukların da arkadaşlarına isteklerini yaptırmak için annelerinden öğrendikleri bu yolu tercih etmeleri söz konusudur (Waddell 2007). Yapılan çalışmalarda aile bireyleri arasındaki anlaşmazlık, çocuğa yönelik otorite, sert tutum ve disiplin uygulamaları çocuğun zorbalığa eğilimini arttırdığı, ailenin sosyoekonomik durumunun ve ailenin eğitiminin düşük olmasının çocukta çeşitli davranış problemlerine neden olduğu saptanmıştır (Baldry ve Farrington 2000; Mizell-Christie 2003).

Aile anlaşmazlığına tanık olan çocukların akran ilişkilerinde zorluk yaşadığı, aile bireyleri arasında fiziksel şiddete tanık olan çocukların oyunlarında daha saldırgan oldukları, anti-sosyal kişilik yapısı özelliklerine sahip oldukları, okulda daha sık disiplin cezası aldıkları ve daha fazla davranış bozukluğu gösterdikleri bilinmektedir (Rigby, Slee ve Cunningham 1999; Hoover 2005; Spriggs ve ark. 2007). Özellikle eşler arasındaki anlaşmazlık, şiddet, olumsuz aile ortamı çocuğun benlik algısının gelişimini olumsuz etkiler (Mizell-Christie 2003).

Anne ve/veya babasından fiziksel ya da sözel şiddet gören çocuklarda önemli sosyal ve psikolojik problemler görülür. Literatürde anne ve/veya babasından fiziksel ya da sözel şiddet gören çocukların saldırganlık eğilimlerinin fazla olduğu ve okulda zorbalık olayına daha fazla karıştıkları, romantik ilişkilerinde daha fazla zorbalıkta bulundukları, aile içi şiddetin kızlardan daha çok erkekler üzerindeki saldırganlığı arttırıcı etkilerinin olduğu belirtilmektedir (Baldry ve Farrington 2000; Moretti ve ark. 2006).

Akran zorbalığına karışan çocukların ailelerine ilişkin özelliklerin zorba/kurban davranışlarıyla ilişkili olduğunu belirlemeye yönelik yapılan çalışmalarda:

— Ladd ve Kochenderfer (1998) çocuklarına karşı ilgili ve gereksinimlerine duyarlı ebeveynlerin çocuklarının akran zorbalığına daha az hedef olduklarını,

— Verscueren ve Marcoen (1999) anne babanın her ikisi ile güvenli bağlanma oluşan çocukların güvensiz bağlanma oluşan çocuklara göre,

akranları arasında daha sosyal davranışlar sergiledikleri, daha popüler oldukları, akran kabulünün daha yüksek olduğu, daha az anksiyete yaşadıkları ve daha az depresif eğilimlerinin olduğu, okuldaki stresörlerle daha kolay baş edebildikleri, benlik saygılarının daha yüksek olduğu ve kendilerini daha olumlu algıladıklarını,

— Curtner-Smith (2000) ve Flouri ev Buchanan (2002) annede anksiyete ve depresyon varlığının anne çocuk arasında düşük düzeyde bağlanmaya neden olduğunu, Flouri ve Buchanan (2002) çocukların babaları ile bağlılığı desteklendiğinde daha mutlu, psikolojik streslerle daha kolay baş edebilen, hayatta kendini güvende hisseden, diğer insanlarla daha iyi ilişkiler kurabilen, okulda arkadaşlarıyla iyi geçinen, daha az anti-sosyal davranışlar gösteren çocuklar olduklarını,

— Kitzman(2003) ebeveynlerinden şiddet gören çocuklarda önemli mental, içsel ve dışsal sorunlar olduğunu,

— Coleman (2003) anneleriyle daha güvenli bağlanma yaşayan kızların akranlarıyla daha olumlu ilişki kurduklarını belirlemişlerdir.

Akran zorbalığında aile özelliklerine ilişkin çalışmalarda; ailenin çok önemli olduğu, çocukların akranlarıyla olan ilişkilerini model alma ve sosyal pekiştirme yoluyla belirledikleri, ailenin çocuk yetiştirme stili, aile içi şiddet ve aile anlaşmazlığının çocukta birçok davranış sorunlarına yol açtığı ve bu durumun akran zorbalığında önemli olduğu belirtilmiştir (Duncan 1999; Curtner-Smith, 2000; Baldry ve Farrington, 2000; Connolly ve O'Moore, 2003; Flouri & Buchanan 2003; Mizell-Christie 2003; Ahmed ve Braithwaite 2004; Akgün 2005; Hoover 2005; Fekkes ve ark. 2005; Burk ve ark. 2007; Aubrey ve ark. 2007).

2.3.1. Zorba Çocukların Aile Özellikleri

Zorbaların davranışları ve imajları hakkında bilgi edinebilmek amacı ile ev yaşantıları ve aile ilişkilerine yönelik birçok çalışma yapılmıştır (Olweus 1980; Bowers ve ark. 1994; Baldry ve Farrington, 2000; Stevens ve ark. 2002; Connolly ve O'Moore 2003; Duffy, 2004). Zorbaca davranışların oluşmasında en etkili faktörün ebeveyn disiplini olduğu (Duffy, 2004;

Baldry ve Farrington 1998, 2000), zorba çocukların anne baba arasında güç dengesizliği olduğu ve genellikle babanın çok daha baskın ve güçlü olduğu (Bowers ve ark. 1994; Stevens ve ark. 2002) belirtilmektedir.

Zorba çocukları ailelerine ilişkin yapılan çalışmalara bakılacak olursa:

— Olweus (1980) yalnız erkeklerle yaptığı çalışmada; fiziksel cezalandırma, tehdit şeklinde güçlü duygusal tepki gibi güç kullanımına dayalı disiplinin çocuklarda saldırganlık oluşturduğunu, annenin olumsuz tavırlarının (sıcak davranmama, ilgisizlik) erkek çocuklarda saldırgan davranışlara neden olduğunu,

— Troy ve Srouf (1987) okul öncesi çocuklarda ebeveynleri ile güvenli bağlar kuramayan çocukların daha fazla zorbalık olayına karıştığı,

— Bowers ve arkadaşları (1994) ile Smith (2004) babanın olmadığı, zayıf aile bağları olan çocuklarda zorbalığın daha sık görüldüğünü saptamışlardır.

— Rigby (1996) kız zorba kurbanların annelerinden daha çok olumsuz davranışlar gördüklerini, erkek zorba/kurban grubundaki çocukların babalarıyla daha çok olumsuz iletişimlerinin olduğunu,

— Rigby (1997) zorbalığa karışan öğrencilerin anne babalarıyla iletişim sorunları yaşadıklarını,

— Zorbalık yapan çocukların ebeveynleri arasında evlilik sorunları ve anlaşmazlıkları bulunduğu (Lowenstein 1977; Baldry ve Farrington 2000, 1998),

— Baldry ve Farrington (1998, 2000) zorba öğrencilerin ailelerinin zorba olmayanlara oranla daha cezalandırıcı olduğunu, destekleyici olmayan aile çocuklarında saldırgan davranışların ortaya çıktığını,

— Curtner-Smith (2000), Olweus (1993), Lowenstein (1977), Duffy (2004) ailede katı disiplin uygulamalarının çocuğun zorbalık davranışında etken olduğunu,

— Flouri ve Buchanan (2002) aile içerisinde anne ve babanın daha az zaman geçirmesinin zorbalık davranışını artırdığını,

— Connolly ve O'Moore (2003) zorbalığa karışan çocukların zorbalığa karışmayanlara göre anne babalarıyla ilgili daha olumsuz duygularının olduğunu, baba yokluğunun, annedeki depresif semptom varlığının ve aile içindeki şiddetin çocukların zorbalık davranışında etkili olduğunu,

— Mizell-Christie (2003) aile anlaşmazlığının çocuğun zorbalık davranışını doğrudan etkilediğini,

— Ahmed ve Braithwaite (2004) zorbaların ve zorba/kurban çocukların otoriter ailelerden geldiğini, aile anlaşmazlığı olan ailelerin çocuklarının kişiler arası iletişim becerileri ve sosyal yönlerinin zayıf olduğunu ve sorunlarını okula yansıttığını, çocuğun kötümser bir bakış açısı geliştirdiğini ve sonucunda okula uyumunu ve stresle baş etmesini etkilediğini,

— Hoover (2005) ailesinde şiddet gören çocuklarla zorbalık arasında doğrusal bir ilişki, aile içi anlaşmazlık olan ailelerin çocuklarıyla zorbalık arasında dolaylı bir ilişki olduğunu,

— Akgün (2005) kızlarda akran zorbalığı göstermenin anne baba tutumları ve babaları ile yaşadıkları çatışmayla ilişkili olduğunu,

— Fitzpatrik ve arkadaşları (2007) zorbalık davranışları ile aile içi şiddet ve kötü akran ilişkileri arasında pozitif bir ilişki olduğunu,

Tüm bu çalışma sonuçları; aşırı cezalandırıcı ebeveynlik stilinin çocuklarda zorbalığı artırdığını, zorbaların destekleyici olmayan ilgisiz ebeveynlere sahip olduklarını ve ailelerin çocuklarının ihtiyaçlarına uygun biçimde yanıt vermediğini göstermektedir.

2.3.2. Kurban Çocukların Aile Özellikleri

Kurban çocukların ailelerinin belirgin özelliği *–Aşırı Koruyucu–* olmalarıdır (Duffy 2004). Kurban çocukların ailelerine ilişkin yapılan çalışmalara bakılacak olursa:

— Troy ve Srouf (1987) kurbanların daha güvensiz aile bağları kurduklarını, bağlanma biçiminin endişeli-tedirgin veya endişeli-çekingen şeklinde olduğunu,

— Olweus (1993) annelerin aşırı koruyuculuğunun erkek çocuklarda kurban olmayı artırdığını, eleştirel ve mesafeli babalarla erkek çocukların kurban olması arasında bir ilişki olduğunu, Flouri ve Buchanan (2003) babaların ilgi azlığının zorbalığa maruz kalmayı artırdığını,

— Bowers ve arkadaşları (1994) aileleri ile olumlu ilişkileri olan çocukların ailelerinin aşırı koruyucu olduğunu,

— Olweus (1994) erkek zorba/kurbanların anneleri ile olumlu ve yakın ilişkilerinin olduğunu belirttiklerini, öğretmenlerin ise annelerin çocuklarını “aşırı koruyucu” olarak tanımladıklarını,

— Rigby (1996) anne babaları ayrı olup anneleri ile yaşayan olumsuz baba ilişkisi olan erkek çocuklarında zorbalığa maruz kalma riskinin arttığını,

— Finnegan, Hodges ve Perry (1998) erkek çocuklarda aşırı koruyuculuğun kurban olma riskini artırdığını, anneleri tarafından reddedilme tehdidi alan kızlarda kurban olma olasılığının arttığını,

— Ladd ve Kochenderfer (1998) kurbanların ailelerinin çocukları üzerinde aşırı kontrol kurduklarını, çocuğun sosyalleşmesine izin vermediklerini, çocukların pasif roller üstlendiklerini, otonomi duygularının gelişemediği için bağımlı kişilik geliştirdiklerini ve annenin aşırı koruyucu davranışlarının özellikle erkek çocuklar için kurban olmayı kolaylaştırdığını,

— Akgün (2005) kız kurbanların babaları ile iletişimlerinin iyi olmadığını, anne babalarının daha az denetleyici, daha az ilgili ve katılımcı olarak algıladıklarını belirlemişlerdir.

Zorbalık ile aile ilişkisini inceleyen tüm bu çalışma sonuçları; aile çocuk ilişkisinin çok önemli olduğunu vurgulanmaktadır. Zorbalığı azaltmada ailelerin; çocukları ile sağlıklı ilişkiler kurmaları yönünde desteklenmeleri, çocuklara olumlu model olmaları, çocuklarını zorbalık

içeren davranışlara karşı uyarmaları, aile içinde demokratik bir ortam oluşturmaları, çocuklarının üzerinde aşırı kontrol ya da aşırı koruyuculuktan kaçınıp, onların bağımsızlıklarını destekleyici, bireyselliklerine saygı duyulan bir ortamda yetiştirmelerin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca, Rigby (2000) son çalışmalarında zorbalığın önlenmesinde ebeveyn desteğinin yanında okul ve ailenin birlikte konuya eğilmelerinin ve öğrencilerin yakın arkadaşlarının da çok etkili olduğunu saptamıştır.

2.4. Zorbalık ve Okul Hemşiresi

Zorbalık öğrencilerin fiziksel ve psikososyal sağlığını etkilediğinden tüm sağlık profesyonellerinin ilgilenmesi gereken bir konudur. Okulda zorbalığa maruz kalan öğrencilerde, kısa dönemde ciddi fiziksel ve duygusal örselenme oluşması ile okula devamsızlık, okul kurallarına uymama, sosyal ilişkilerde azalma, depresyona eğilim, intihar girişimi gibi sorunlar yanında uzun dönemde, öğrencilerin kişilik yapısı üzerine olumsuz etkileri sonucunda benlik saygılarında düşme, akran ilişkilerinde zayıflama ve depresyon düzeyinde artma görülmektedir (Olweus 1994; Salmivalli ve Voeten 2004; Ando ve Asakura 2005; Skybo 2005).

Okulda diğer çalışanlara göre okul hemşireleri ile öğrenciler arasında daha yakın bir ilişki vardır. Bu durumun doğal sonucu olarak okulda görülen zorbalık olaylarında, olayın çözüme en yakın kişi okul hemşiresidir. Okul hemşiresinin olayın çözüme en yakın kişi görülme nedeni olarak disiplin kurulunda görev almaması gösterilmektedir. Okul hemşireleri yalnız zorbalığın açık formlarını tanımlamaz aynı zamanda gizli, görünmeyen ilişkisel zorbalık gibi türlerini de saptar. Öğrenciler zorbalık olayı ile karşılaştıklarında (zorba ya da kurban) ilk başvuracakları yetişkin okul hemşireleri olduğundan okul hemşirelerine zorbalığın erken tanınmasında ve olumsuz sonuçlarının tedavisinde önemli görevler düşmektedir. Bu nedenle hemşirelik, zorbalık olaylarının oluşmasını önleme ve oluşma sürecinde bakımın koordinasyonunu sağlayan ideal meslek olup zorbalığın kurban ve zorba üzerindeki etkilerini değerlendirir, bakımı planlar ve koordine eder (Muscari 2003)

Akran zorbalığında okul hemşiresinin rolleri (Raskauskas ve Stoltz 2004; Muscari 2003) aşağıda verilmiştir:

- Okul çalışanları ve öğrencilere zorbalık hakkında eğitim verir,
- okulda zorbalık ile ilgili araştırma yapar,
- öğrencilerin, okul içindeki davranışları, aileleri ile ilgili risk faktörleri ve öğrencilere ait zorbalığı hazırlayıcı faktörleri (gözlüklü, çok şişman ya da zayıf olma vb.) göz önünde bulundurarak riskli grupları belirler,

- zorbalık olayı meydana geldiğinde raporlanan ya da şüphelenilen bütün bilgileri değerlendir,

- kurbanları bilir, destekler ve gerektiğinde yardım eder,

- kurbanların sağlığını değerlendirir, sorunları olan alanları belirler.

Bunlar, görünen fiziksel semptomlar olabildiği gibi, görünmeyen duygusal ve sosyal sorunlar da olabilir.

- baş ağrısı, uyku bozuklukları, karın ağrısı gibi psikosomatik şikayetler, vurma, çarpma, yaralanma gibi fiziksel şikayetler nedeni ile okul revirine sık başvuran öğrencilerin sağlık sorunlarının çözümünde yer alır,

- zorbalığa maruz kalan öğrencilerin duygularını aileleri ile paylaşımları konusunda onları cesaretlendirir,

- zorbalığa maruz kalan öğrenciler arkadaş grupları içinde daha az bulunduklarından onların yeni arkadaşlık ilişkileri geliştirmeleri ya da varolan arkadaşlık ilişkilerini korumaları konusunda destek (izcilik kulüpleri, spor ya da sanat klüplerine üye olmaları gibi) sağlayarak sosyal becerilerini geliştirmelerine, benlik saygılarını yükseltmelerine ve yeni arkadaşlar kazanmalarına yardımcı olur,

- öğrencilerin benlik saygısını yükseltici eğitim programları hazırlar, onlara etkili problem çözme yaklaşımlarını öğretir ve onların itaatkar olma yerine kendini ifade eden, assertif bireyler olmasına yardım eder,

- öğrencilerden zorbalıkla ilgili raporlar alır,

- zorbalığa karışmayan, güvendiği öğrencilerle işbirliği yaparak (akran grup gücü oluşturarak) onların zorbalık olayına uygun tepki vermelerini sağlar,

—okul çalışanları ve öğrenciler için güvenli bir çevrenin oluşturulmasını destekler,

—zorbalık olaylarında “suça hayır” yaklaşımını kullanarak okulda zorbalığın azaltılması ile ilgili politikaların oluşturulmasında ve olumsuz etkilerinin azaltılmasına yardım eder.

Zorbalığın önlenmesinde en önemli adım, profesyonel olarak hazırlanmış programlar doğrultusunda uygulanan girişimler ve sosyal beceri eğitimleridir.

Hemşire kuramcılardan Betty Neuman, öğrencilerin zorba/kurban olması halinde sorunun öğrenci sistemleri yaklaşımı ile ele alındığında önleme, koruma, iyileştirme ve rehabilitasyon aşamalarının her birinde oluşan stresin önlenebileceğini göstermiştir (Fawcet 2000).

Ülkemizde 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu’nun 3. maddesinde ve 01/02/2005 tarihli ve 2005/15 sayılı Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Genelgesi’nde okul hemşiresinden; koordinasyon, sağlık eğitimi, ilk yardım, ailelere bilgi vererek yönlendirme, okulda çıkabilecek bazı küçük sorunların çözümü, okul sağlık kayıtlarının tutulması ve aşıların yapılması konularında çalışma yapması beklenmektedir (<http://www.hm.saglik.gov.tr/OkulSagligi.pdf>). Oysa okul hemşireliğinin gelişmiş olduğu Amerika Birleşik Devletleri’nde Ulusal Okul Hemşireleri Birliği (National Association of School Nurses) okul hemşirelerinin; okulda öğrencilerin fiziksel, psiko-sosyal sağlığını etkileyebilecek her soruna ilişkin; önlem alma, riskleri belirleme, iyileştirme ve rehabilitasyon aşamalarının her birinde görev yetki ve sorumlulukları ayrıntılı olarak tanımlanmış olup bu doğrultudaki uygulamaların oldukça başarılı olduğu görülmektedir.

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yeri

Araştırma, ülkenin farklı sosyo-ekonomik kesiminden insanları barındıran, metropoliten kent İstanbul ilinde yapıldı. İstanbul İlinde Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı liseleri temsil ettiği düşünülen iki meslek lisesi (teknik ve endüstri meslek, ticaret lisesi), iki düz lise ve iki özel lise olmak üzere toplam 6 lisenin 9. ve 10. sınıflarında 2007 bahar döneminde öğrenim gören öğrencilerle gerçekleştirildi. Araştırmanın yapıldığı okulların tamamına yakınında hemşire bulunmamaktaydı.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma evrenini, Mart 2007 - Haziran 2007 tarihleri arasında İstanbul'daki liselerde öğrenim gören öğrenciler oluşturdu. Belirtilen süre içinde, belirlenen liselerden, basit rastgele küme örneklem yöntemi ile belirlenen 9. ve 10.sınıflarda öğrenim gören öğrenciler araştırma kapsamına alındı.

Araştırmada örneklem büyüklüğü; %95 olasılıkla ($\alpha=0,05$), $d=0,005$ sapma ile olayın görülme sıklığı %30 (Kapıcı 2004; Pişkin 2002) kabul edilerek $n=t^2 \cdot p \cdot q / d^2$ formülü ile hesaplandı (Chernick ve Friis 2003). Her bir sınıf (9. ve 10. sınıflar) ve her bir okul türü (düz lise, meslek lisesi, özel lise) için $n=323$ olarak saptandı. Örneklem grubu iki sınıfta (9. ve 10. sınıf) ve üç değişik okul türünde (düz lise, meslek lisesi, özel lise) öğrenim gören öğrencilerden oluşacağından, örneklemin en az 1615 (323×5) öğrenciden oluşması gerektiği belirlendi.

Her bir sınıf küme olarak düşünüldü ve İstanbul'daki liselerde bir sınıfta bulunan öğrenci sayısı 20–40 arasında olduğundan çalışmada sınıf büyüklüğü ortalama 30 olarak kabul edildi. Olabilecek veri kayıpları göz önünde bulundurularak yaklaşık 1800 öğrenciden veri toplanması düşünüldüğünde 60 sınıfta ($1800/30$) öğrenim gören öğrenciye ulaşılması kararlaştırıldı.

Her bir okuldan beş tane 9.sınıf, beş tane 10.sınıf alınması öngörüldüğünde altı okul ile işbirliği yapılması gerektiğine karar verildi. Öncelikle İstanbul'da varolan 32 ilçe rastgele 6 ilçeye indirildi. 6 ilçenin her birinde yer alan düz liseler, meslek liseleri ve özel liseler listelendi ve her bir lise türünden ikişer lise kura ile belirlendi. Her bir sınıfta araştırmaya katılmaya gönüllü öğrencilerin tümü çalışmaya dahil edildi.

Araştırma verileri belirlenen okulların 9. ve 10. sınıflarında öğrenim gören 1800 öğrenciden elde edildi. Veri toplama araçlarını eksik dolduran 130 öğrenci araştırma kapsamından çıkarılarak, toplam **1670** öğrencinin verileri değerlendirmeye alındı.

3.3. Araştırmanın Tipi

Bu araştırma; tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve ilişki arayıcı bir tasarımıdır.

3.4. Araştırma Soruları

—Lise öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma ve zorbalıkta bulunma oranı nedir?

—Lise öğrencilerinin zorbalık döngüsündeki rollerine göre durumları nasıldır?

—Lise öğrencilerinde zorbalığa maruz kalmada cinsiyet farklılığı var mıdır?

—Lise öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma durumu ile öz kavramları arasında bir ilişki var mıdır?

—Lise öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma durumunun algılamalarına göre aile ile ilişkisi arasında bir ilişki var mıdır?

3.5. Araştırmada Kullanılan Ölçüm Araçları

Araştırmada, dört ayrı veri toplama aracı kullanıldı. Bunlar "Kişisel Bilgi Formu"(Ek 1), "Piers-Harris Çocuklar için Öz-Kavram Ölçeği"(Ek 2),"Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği"(Ek 3) ve "Aile Değerlendirme Ölçeği"(Ek 4) dir.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmanın birinci bölümünde öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri, öğrenim gördükleri sınıf, okul türü ile zorbalıkla ilişkili olduğu bilinen akademik başarı ve okula devam durumunu belirlemeye yönelik soruları kapsamakta idi.

Piers-Harris Çocuklar İçin Öz Kavramı Ölçeği: Piers ve Harris tarafından (1964) yılında Amerika Birleşik Devletlerinde geliştirilmiştir. Ölçek çocuklarda öz kavram (ya da benlik anlayışını) nın gelişimini, boyutlarını, kişilik ve çevre öğeleri ile ilişkilerini belirlemede kullanılır. Türkçe'ye uyarlaması 1985–1986 yıllarında Çataklı ve Öner tarafından yapılmıştır. Cronbach Alfa katsayıları ile iç tutarlılığı sınanan ölçeğin; güvenirlik alfa değerleri .81 ve .89 arasındadır. Kendini bildirim türünde olan 80 maddeden oluşan ölçek beşinci sınıf ve üstü eğitim düzeyinde, sözel, grup halinde ya da bireysel olarak 10–19 yaş arasındaki bireylere uygulanabilmektedir.

Soru formunun başında yer alan açıklayıcı yönerge ve ölçek maddeleri okuma-yazma bilen her bireyin kolayca anlayabileceği şekilde olup, yanıt formunda "evet" ve "hayır" şıklarını içeren iki sütun bulunmaktadır. Her soru maddesi için şıklardan uygun olanının işaretlenmesi istenen ölçeğin yanıtlama süresi yaklaşık 20 dakikadır.

Ölçek puanı, yanıt anahtarına uyan maddelerin sayısal toplamı ile elde edilir. Ölçeğin ham puanı 0 ila 80 arasındadır.

Ölçekten alınan puanın yüksek olması, bireyin kendisi hakkında olumlu; düşük olması ise olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olduğunu göstermektedir.

Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ): Aile Değerlendirme Ölçeği Amerika Birleşik Devletlerinde Brown Üniversitesi ve Butler Hastanesi tarafından Aile Araştırma Programı çerçevesinde geliştirilmiştir. 60 maddeden oluşan ölçek ailenin işlevlerini yerine getirip getirmediği konusunda genel bir değerlendirme yapmakta ve sorun alanlarını ortaya çıkartmaktadır.

Ölçeğin Türkçe geçerlilik güvenirlik çalışması Işıl Bulut tarafından yapılmış, ölçeğin iç tutarlılığı 0.86 ve 0.89 arasında bulunmuştur. Her madde,

aile yaşamına ilişkin olumlu ve olumsuz ifadelerin yer aldığı bir cümleden meydana gelmektedir.

Aile Değerlendirme Ölçeği 12 yaş üzerindeki bireysel olarak uygulanır. Ölçeğin başında ayrı bir sayfa halinde soruların nasıl cevaplandırılacağına dair bir yönerge bulunmaktadır. Bu yönergeye göre yanıtlayıcının son iki ayı dikkate alarak maddeleri okuyup uygun seçenekleri işaretlemesi istenir. Ölçeğin cevaplanma süresi ortalama 20 dakikadır.

Ölçek ailenin yapısal özelliğini, aile üyeleri arasındaki etkileşimi, "sağlıklı" ve "sağlıksız" olarak ayırt etmektedir.

Her madde 1–4 arası bir değer almaktadır. Sağlıksız aile fonksiyonlarını ifade eden maddeler tersten puanlanır. Ölçekten 2'nin üstünde alınan puanlar ailede sağlıksızlığa doğru bir gidişi gösterdiği şeklinde yorumlanmaktadır. Ölçekten alınacak en düşük puan 60, en yüksek puan 140'dır (Bulut, 1990).

Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği: İlk kez Mynard ve Joseph tarafından (2000)'de geliştirilen Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlaması Gültekin (2003) tarafından yapılmıştır. Türkçe'ye uyarlanan ölçek Pekel Uludağlı (2004) tarafından "Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği" şekline dönüştürülmüştür. Ölçekte toplam 28 soru vardır. Kendi bildirim türünde bir ölçektir. Ölçeğin toplam Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0.92'dir. Bu çalışmada akran zorbalarını belirleme ölçeği ve alt boyutlarının Cronbach Alfa düzeylerine tekrar bakılmıştır. Zorbalığa maruz kalma bölümü için, 0.90 ve zorbalık yapma bölümü için 0.92'dir. Ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alfa düzeyleri Tablo 3-1'de verilmiştir.

Tablo 3–1: Akran zorbalarını belirleme ölçeği Cronbach Alfa düzeyleri

ZORBALIĞA MARUZ KALMA		<i>Cronbach Alfa Değeri</i>	ZORBALIK YAPMA		<i>Cronbach Alfa Değeri</i>
ALT BOYUTLAR	Terör	.70	ALT BOYUTLAR	Terör	.86
	Açık Saldırı	.81		Açık Saldırı	.86
	Alay	.70		Alay	.80
	İlişkisel Saldırı	.81		İlişkisel Saldırı	.79
	Kişisel	.79		Kişisel	.79
	Eşyalara Saldırı			Eşyalara Saldırı	
Toplam		.90	Toplam		.92

3.6. Araştırmanın Değişkenleri

Bağımlı değişkenler: Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği ve alt boyut puanları, Piers-Harris Çocuklar İçin Öz Kavramı Ölçeği puanları, Aile Değerlendirme Ölçeği puanları.

Bağımsız değişkenler; öğrencilerin yaşı, cinsiyeti, okul türü, sınıfı, okula sevmeye ve okula devam durumu, anne-baba eğitimi ve çalışma durumları, ailenin ekonomik durumu ve öğrencinin kiminle yaşadığıdır.

3.7. Verilerin Toplanması

İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve ilgili verilerin toplandığı okulların yer aldığı İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerinden gerekli yazılı izinler alındı. Oluşturulan Bilgi Formu, Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği, Piers-Harris Çocuklar İçin Öz-Kavram Ölçeği ve Aile Değerlendirme Ölçeği okul yönetiminin uygun gördüğü bir ders saatinde araştırmacı tarafından öğrencilere sınıf ortamında dağıtılarak birbirleriyle etkileşimde bulunmadan doldurmaları sağlandı. Uygulama öncesi öğrencilere araştırmanın amacı ve veri toplama araçları ile ilgili bilgi verildi. Veriler 2007 bahar dönemi mart-haziran aylarında İstanbul İli sınırları içinde yer alan 6 lisenin 9. ve 10.

sınıflarında öğrenim gören 1800 öğrenciden toplandı. Öğrencilerin veri toplama formlarını cevaplama süreleri ortalama 30 ile 40 dakika arasında idi.

3.8. Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler bilgisayar ortamında istatistik programları kullanılarak değerlendirildi. Öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin veriler yüzdelik dağılımlar ile, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki verilerin sürekliliğine göre ki-kare, t testi, korelasyon, tukey testi analizleri ile yapıldı.

3.9. Araştırmada Sınırlılıklar

Araştırma örneklemini İstanbul'da ki liselerle sınırlıdır.

Araştırmanın sosyo-demografik özelliklere ilişkin veri kaynağı *Bilgi Formunda* bulunan sorularla sınırlıdır.

Araştırmada öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma durumu *Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeğinde* yer alan yapılarla sınırlıdır.

Araştırmada öğrencilerin öz kavramının değerlendirilmesi *Piers-Harris Çocuklar İçin Öz-kavram Ölçeğinde* yer alan sorularla sınırlıdır.

Araştırmada öğrencilerin aile ilişkilerinin değerlendirilmesi "Aile Değerlendirme Ölçeği"ndeki yapılarla sınırlıdır.

Araştırma sonuçları 15-16-17 yaş grubundaki öğrencilere ilişkin verilerle sınırlıdır.

Araştırma verilerinin tamamı öğrencilerden alındığından, öğrencilerin aileleri ve arkadaşlarına ilişkin gözlemlerinde yanlış bilgi verebileceği de düşünülerek bu durum araştırmanın kendi içinde sınırlılığı olarak değerlendirilebilir.

4. BULGULAR

Lise öğrencilerinde akran zorbalığı sıklığını, öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rollerini ve demografik değişkenlerle ilişkisini, zorbalık ile öğrencilerin öz kavramı arasındaki ilişkiyi ve aile ile ilgili özelliklerin akran zorbalığına etkisini belirlemek amacı ile yapılan çalışma tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve ilişki arayıcı bir tasarım olarak gerçekleştirildi.

Araştırma bulguları dört başlık altında verildi.

I. Öğrencilerin ve ailelerinin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı bulgular,

II. Kişisel tanımlayıcı özelliklerin zorbalık davranışlarına etkisini gösteren bulgular,

III. Öz kavram ve zorbalık davranışları arasındaki ilişkiyi gösteren bulgular

IV. Aileye ilişkin bazı özellikler ile aile değerlendirme ölçeğine göre aile fonksiyonlarının zorbalık davranışlarına etkisini gösteren bulgular.

I. ÖĞRENCİLERİN VE AİLELERİNİN SOSYODEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE İLİŞKİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

Tablo 4-1’de öğrencilerin demografik özelliklerinin dağılımı verilmiştir.

Tablo 4–1: Öğrencilerin Demografik Özelliklerinin Dağılımı (N=1670)

DEĞİŞKEN	n	%
Öğrencilerin Cinsiyeti		
Kız	650	38,9
Erkek	1020	61,1
Öğrencilerin Yaşı		
15	689	41,3
16	729	43,7
17	252	15,1
Sınıf		
9	853	51,1
10	817	48,9
Okul Türü		
Meslek Lisesi	932	55,8
Düz Lise	399	23,9
Özel Lise	339	20,3
Öğrencilerin Okulunu Sevme Durumu		
Okulumu Seviyorum	1357	81,3
Okulumu Sevmiyorum	313	18,7
Öğrencilerin Okula Devam Durumu		
Sık Devamsızlık Yaparım	220	13,2
Sık Devamsızlık Yapmam	1450	86,8

Öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin verilerin yer aldığı Tablo 4-1. incelendiğinde; çalışmaya katılanların %61,1'ini erkek, %38,9'unu kız öğrencilerin oluşturduğu, %43,7'sinin 16, %41,3'ünün 15, %15,1'inin 17 yaşında olduğu, %48,9'unun 10. sınıf ve %51,1'inin 9. sınıf öğrencisi olduğu, %55,8'inin meslek lisesi, %23,9'unun düz lise ve %20,3'ünün özel liseye devam ettiği görülmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %81,3'ü okulunu sevdiğini ifade ederken, %18,7'si okulunu sevmediğini ifade etmiştir. Öğrencilerin %13,2'si mazeretsiz olarak okula sık devamsızlık yaptıklarını, %86,8'i ise mazeretsiz olarak sık devamsızlık yapmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 4-2'de öğrencilerin ailelerine ilişkin bazı özelliklerinin dağılımı verilmiştir.

Tablo 4-2: Öğrencilerin Ailelerine İlişkin Bazı Özelliklerinin Dağılımı (N=1670)

DEĞİŞKEN	n	%
Anne Eğitimi		
Okur-Yazar	72	4,3
İlkokul	820	49,1
Ortaokul-Lise	596	35,7
Üniversite	182	10,9
Baba Eğitimi		
İlkokul	628	37,6
Ortaokul-Lise	744	44,6
Üniversite	298	17,8
İş Durumu		
Anne çalışıyor	375	22,5
Anne çalışmıyor	1295	77,5
Baba çalışıyor	1485	88,9
Baba çalışmıyor	185	11,1
Ailenin Ekonomik Durumu		
İyi	603	36,1
Orta	992	59,4
Kötü	75	4,5
Öğrencinin Kiminle Yaşadığı		
Anne baba birlikte	1477	88,4
Anne baba ayrı/birisi ile yaşıyor	130	7,8
Anne babadan biri vefat etmiş/birisi ile yaşıyor	63	3,8
Kardeş Sayısı		
Tek çocuk	184	11,0
1 kardeş	768	46,0
2-3 kardeş	447	26,8
4 ve üzeri kardeş	271	16,2

Tablo 4–2 incelendiğinde; öğrencilerin annelerinin %4,3'ünün okur yazar olmadığı, %49,1'inin ilkokul mezunu olduğu, %35,7'nin ortaokul-lise ve %10,9'unun üniversite mezunu olduğu ve babaların ise % 37,6'sının ilkokul, %44,6'sının ortaokul-lise mezunu, %17,8'inin üniversite mezunu olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin annelerinin %77,5'inin herhangi bir işte çalışmadığı, %22,5'in çalıştığı, bir işte çalışmayan babaların oranının %11,1, düzenli bir işi olan babaların oranının % 88,9 olduğu belirlenmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %36,1'i ailesinin ekonomik durumunun iyi olduğunu, % 59,4'ünün orta düzeyde olduğunu, % 4,5 ise kötü olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrencilerin %88,4'ünün anne babası ile birlikte yaşadığı, % 7,8'inin boşanmış aile çocukları olduğu, % 3,8'inin ise anne ya da babadan birinin ölümünden dolayı tek ebeveynli aileye sahip olduğu, öğrencilerin %11'inin ailenin tek çocuğu olduğu, %46'sının bir kardeşi, %26,8'inin 2 ve 3 kardeşi, % 16,2'sinin ise 4 ve daha fazla kardeşi olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4-3'de akran zorbalığını belirleme ölçeğine göre öğrencilerin zorba ve kurban olma durumları verilmiştir.

Tablo 4–3: Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeğine Göre Öğrencilerin Zorba Ve Kurban Olma Durumları (N=1670)

ZORBALIK YAPMA(ZORBA)	n	%
Zorbalık Yapmayanlar	1484	88,9
Zorbalık Yapanlar	186	11,1
ZORBALIĞA MARUZ KALMA (KURBAN)		
Zorbalığa Maruz Kalmayanlar	1474	88,3
Zorbalığa Maruz Kalanlar	196	11,7

Akran zorbalarını belirleme ölçeğine göre öğrencilerin %11,1'inin zorbalık yaptığı (zorba), %88,9'unun zorbalık yapmadığı, %11,7'sinin zorbalığa maruz kaldığı (kurban), %88,3'ünün zorbalığa maruz kalmadığı belirlenmiştir.

Tablo 4-4'de akran zorbalarını belirleme ölçeğine göre öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rolleri verilmiştir.

Tablo 4-4: Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeğine Göre Öğrencilerin Zorbalık Döngüsündeki Roller (N=1670)

ROLLER	n	%
Ne zorba ne kurban	1385	83
Hem zorba hem kurban	97	5,8
Zorba	89	5,3
Kurban	99	5,9
Toplam	1670	100,0

Akran zorbalarını belirleme ölçeğine göre öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde (Tablo 4-4); %5,3'ünün zorba, %5,9'unun kurban, %5,8'inin hem zorba hem kurban olduğu, %83'ünün ise zorbalık olayına karışmadığı görülmektedir.

Tablo 4-5’de öğrencilerin zorbalıkta bulunanları cinsiyetlerine göre algılamaları verilmiştir.

Tablo 4–5: Öğrencilerin Zorbalıkta Bulunanları Cinsiyetlerine Göre Algılamaları (N=1670)

CİNSİYET	Zorbalığı kim yapıyor?						Kime zorbalık yapıyor?							
	Çoğunlukla Kızlar		Çoğunlukla Erkekler		Hem Kızlar Hem Erkekler		Pearson ki-kare p	Çoğunlukla Kızlar		Çoğunlukla Erkekler		Hem Kızlar Hem Erkekler		Pearson ki-kare p
	n	%	n	%	n	%	ki-kare =140,36 p=0,000	n	%	n	%	N	%	ki-kare =191,11 P=0,000
Kız	153	33,8	87	19,2	212	46,9		145	36,2	44	11,0	212	52,9	
Erkek	95	13,0	376	51,4	261	35,7		77	11,0	338	48,5	282	40,5	
Toplam	248	14,9	463	27,7	473	28,3		222	13,3	382	22,9	494	29,6	

Zorbalığı kim yapıyor sorusuna (Tablo 4–5) kız öğrencilerin; %33,8’i zorbalığın çoğunlukla kızlar, %19,2’si çoğunlukla erkekler, %46,9’u hem kızlar hem erkekler tarafından yapıldığını, erkek öğrencilerin ise; zorbalık yapanların %13’ünün kızlar, %51,4’ünün erkekler, %35,7’sinin hem kızlar hem erkekler olduğunu ifade ettikleri belirlendi. Cinsiyete göre öğrencilerin zorbalığı uygulamaları arasında istatistiksel olarak ileri derecede anlamlı fark vardı (ki-kare=140,36, p=0,000). Yapılan ileri analizde zorbalık yapanların hem kızlar hem erkekler olduğunu ifade eden grup oranlarının benzer olduğu, farkın çoğunlukla kızlar ve çoğunlukla erkekler diyen gruptan kaynaklandığı belirlendi. Kız öğrenciler çoğunlukla kızların, erkek öğrenciler ise çoğunlukla erkeklerin zorbalık yaptığını düşünmekte idi.

Kime zorbalık yapıyor sorusuna; kız öğrencilerin %36,2’si çoğunlukla kızlara, %11’i çoğunlukla erkeklere, %52,9’u hem kızlara hem erkeklere zorbalık yapıldığını, erkek öğrencilerin; %11’i çoğunlukla kızlara, %48,5’i çoğunlukla erkeklere, %40,5’i hem kızlara hem erkeklere zorbalık yapıldığını ifade etti. Cinsiyete göre öğrencilerin zorbalığa maruz kalanları

algılamalarında istatistiksel olarak ileri derecede anlamlı fark olduğu belirlendi ($\chi^2=191,11$, $p=0,000$). Yapılan ileri analizde kime zorbalık yapıyor sorusuna hem kızlar hem erkekler olduğunu ifade eden grup oranlarının benzer olduğu, farkın çoğunlukla kızlar çoğunlukla erkekler diyen gruptan kaynaklandığı belirlendi. Kız öğrencilerin çoğunlukla kız öğrencilere, erkek öğrencilerin ise çoğunlukla erkek öğrencilere zorbalık yapıldığını düşündükleri görüldü.

11. KİŞİSEL TANIMLAYICI ÖZELLİKLERİN ZORBALIK DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

Tablo 4-6’da öğrencilerin kişisel özelliklerinin akran zorbalarını belirleme ölçeğine göre zorbalık döngüsündeki rolüne etkisi verilmiştir.

Tablo 4–6: Öğrencilerin Kişisel Özelliklerinin Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeğine Göre Zorbalık Döngüsündeki Rolüne Etkisi (N=1670)

ÖZELLİKLER		ZORBALIK DÖNGÜSÜNDEKİ ROL								Pearson Ki-Kare ve p
		Ne Kurban Ne Zorba		Kurban		Zorba		Hem Zorba Hem Kurban		
		n	%	n	%	n	%	n	%	
Okul türü	Düz lise S=399	310	77,7	29	7,3	27	6,8	33	8,3	ki-kare =22.926 p=0.001
	Meslek lisesi S=932	795	85,3	58	6,2	35	3,8	44	4,7	
	Özel lise S=339	280	82,6	12	3,5	27	8,0	20	5,9	
Yaş	15 S=689	561	81,4	58	8,4	35	5,1	35	5,1	ki-kare =24,410 p=,000
	16 S=729	629	86,3	25	3,4	34	4,7	41	5,6	
	17 S=252	195	77,4	16	6,3	20	7,9	21	8,3	
Sınıf	9. Sınıf S=853	715	83,8	45	5,3	45	5,3	48	5,6	ki-kare =1,526 p=,676
	10. Sınıf S=817	670	82,0	54	6,6	44	5,4	49	6,0	
Cinsiyet	Kız	548	84,3	48	7,4	26	4,0	28	4,3	ki-kare =11,705 p=0,008
	Erkek	837	82,1	51	5,0	63	6,2	69	6,8	

Okula Devam Durumu	Mazeretsiz Devamsızlık Yapar	165	75,0	12	5,5	22	10,0	21	9,5	ki-kare =18,483 p=0,000
	Mazeretsiz Devamsızlık Yapmaz	1220	84,1	87	6,0	67	4,6	76	5,2	
Okulu Sevme Durumu	Seven	1142	84,2	81	6,0	63	4,6	71	5,2	ki-kare =11,871 p=0,008
	Sevmeyen	243	77,6	18	5,8	26	8,3	26	8,3	
Kiminle yaşadığı	Anne-baba bir	1236	83,7	88	6,0	79	5,3	74	5,0	ki-kare =23,795 p=0 ,001
	Anne-baba ayrı	96	73,8	7	5,4	7	5,4	20	15,4	
	Anne/baba biri vefat etmiş	53	84,1	4	6,3	3	4,8	3	4,8	
Ailenin Ekonomik Durumu	İyi	498	82,6	41	6,8	37	6,1	27	4,5	ki-kare =8,829, p=0,183
	Orta	829	83,6	51	5,1	49	4,9	63	6,4	
	Kötü	58	77,3	7	9,3	3	4,0	7	9,3	
Annenin Eğitim Durumu	İlkokul	696	84,9	48	5,9	32	3,9	44	5,4	ki-kare =15,414 p=0,080
	Ortaokul-Lise	491	82,4	30	5,0	39	6,5	36	6,0	
	Üniversite	143	78,6	12	6,6	13	7,1	14	7,7	
	Okur-Yazar	55	76,4	9	12,5	5	6,9	3	4,2	
Babanın Eğitim Durumu	İlkokul	530	84,4	36	5,7	28	4,5	34	5,4	ki-kare =4,570, p=,600
	Ortaokul-Lise	618	83,1	44	5,9	39	5,2	43	5,8	
	Üniversite	237	79,5	19	6,4	22	7,4	20	6,7	

Okul türüne göre öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rolleri (Tablo 4–6) incelendiğinde; her üç lise türünde de zorbalığa karışmayanlar çoğunlukta idi (düz lise %77,7, meslek lisesi %85,3, özel lise 82,6). Düz lisede öğrenim gören öğrencilerin %7,3'ünün, meslek lisesindekilerin %6,2'sinin, özel lisedekilerin %3,5'inin kurban, özel lisedeki öğrencilerin %8'inin, düz lisedekilerin %6,8'inin, meslek lisesindekilerin ise %3,8'inin zorba olduğu, hem zorba hem kurban olan öğrenci oranının ise düz lisede %8,3, özel lisede %5,9, meslek lisesinde %4,7 olduğu belirlendi. Okul türüne göre zorbalık döngüsündeki roller arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardı (ki-kare=22.926, $p=.001$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için satır ki-karesi en büyük olan meslek lisesi çıkarılarak yapılan ileri analizde gruplar arasında anlamlı fark olmadığı görüldü (ki-kare=6.931, $p=.074$). Fark meslek lisesinden kaynaklanmakta idi. Meslek lisesinde öğrenim gören öğrencilerde, düz lisedeki öğrencilere göre kurban ve zorba olmayanların oranı anlamlı olarak daha fazla, hem zorba hem kurban olanların oranı ise daha düşüktü. Meslek lisesindeki öğrencilerde özel liseye göre kurban olanların oranı yüksek, zorba olanların oranı ise daha düşüktü. Diğer sınıflamalar (düz lise ve özel lise) arasında anlamlı fark yoktu.

Öğrencilerin yaşına göre zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; her üç yaşta da zorbalık olayına karışmayanların çoğunlukta olduğu belirlendi (15 yaş %81,4, 16 yaş %86,3, 17 yaş %77,4). Tablo 4–6.'da görüldüğü gibi 15 yaşındaki öğrencilerin %8,4'ünün kurban, %5,1'inin zorba ve %5,1'inin hem zorba hem kurban olduğu, 16 yaş grubundaki öğrencilerin %3,4'ünün kurban, %4,7'sinin zorba ve %5,6'sının hem zorba hem kurban olduğu, 17 yaş grubundaki öğrencilerin %6,3'ünün kurban, %7,9'unun zorba, %8,3'ünün hem kurban hem zorba olduğu saptandı. Yaş değişkenine göre gruplar karşılaştırıldığında aralarında istatistiksel olarak ileri derecede anlamlı fark olduğu belirlendi (ki-kare=24,410, $p=0,000$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizde, 17 yaş grubunda zorba ve hem kurban hem zorba olma oranı diğer gruplara göre anlamlı derecede daha yüksek olduğundan farkın 17 yaş grubundan kaynaklandığı saptandı.

Öğrencilerin öğrenim gördüğü sınıfa göre (Tablo 4–6) zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; 9.sınıftaki öğrencilerin %83,8'i zorbalık olayına karışmazken, %5,3'ü kurban, %5,3'ü zorba ve %5,6'sı hem zorba hem kurban grubunda, 10. sınıf öğrencilerinin %82'sinin zorbalık olayına karışmadığı, %6,6'sının kurban, %5,4'ünün zorba ve %6'sının hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı saptandı. İstatiksel analizde sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlendi (ki-kare=1,526, $p=0,676$).

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; çalışmaya katılan kız öğrencilerin %84,3'ü zorbalık olayında yer almazken, %7,4'ü kurban, %4'ü zorba, %4,3'ü hem kurban hem zorba grubunda, erkeklerin % 82,1'i ne zorba ne kurban, %5'i kurban, %6,2'si zorba ve %6,8'i hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı görüldü. Cinsiyete göre tüm zorbalık döngüsündeki gruplar karşılaştırıldığında aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptandı (ki-kare=11,705, $p=0,008$). Kızlarda kurban oranı erkeklerden daha yüksek iken erkeklerde zorba ve hem zorba hem kurban olma oranı kızlardan daha yüksekti.

Öğrencilerin okula devam durumuna göre zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; mazeretsiz olarak sık devamsızlık yapanların oranı ne zorba ne kurban grupta %75, kurban grupta %5,5, zorba grupta %10, hem zorba hem kurban grupta %9,5 iken, okula mazeretsiz devamsızlık yapmayanların oranı ne zorba ne kurban grubunda %84,1, kurban grubunda %6, zorba grubunda %4,6, hem kurban hem zorba grubunda %5,2 idi. Mazeretsiz devamsızlık yapanlarla yapmayanların zorbalık döngüsündeki rollerin oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlendi (ki-kare=18,483, $p=0,000$). Mazeretsiz devamsızlık yapanlarda yapmayanlara göre ne zorba ne kurban olanların oranı daha düşük iken, zorba, hem zorba hem kurban olanların oranı daha yüksek, kurban olanların oranı ise her iki grupta benzerdi.

Öğrencilerin okulunu sevmeye durumuna göre zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; okulunu seven öğrencilerin %84,2'sinin ne zorba ne kurban grubunda, %6'sının kurban, %4,6'sının zorba ve %5,2'sinin hem

kurban hem zorba grubunda, okulunu sevmediğini ifade eden öğrencilerin %77,6'sının ne zorba ne kurban, %5,8'inin kurban, %8,3'ünün zorba %8,3'ünün hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı belirlendi. Okulunu sevenlerle sevmeyenler zorbalık döngüsündeki rolleri açısından karşılaştırıldığında aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlendi (ki-kare=11,871, $p=0,008$). Okulunu sevmediğini belirtenlerde, ne zorba ne kurban oranı daha düşük iken, zorba ve hem zorba hem kurban olanların oranı daha yüksek, kurban olanların oranı ise her iki grupta benzerdi.

Çalışmaya katılan öğrencilerin anne babası ile birlikte yaşama durumları ve zorbalık döngüsündeki rolü incelendiğinde; anne ve babası birlikte yaşayanların %83,7'sinin ne zorba ne kurban olduğu, %6'sının kurban, %5,3'ünün zorba, %5'inin hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı, anne-babası ayrı olan öğrencilerde ne kurban ne zorba olanların oranının %73,8, kurbanların %5,4, zorbaların %5,4, hem kurban hem zorbaların % 15,4 olduğu, anne ya da babadan biri vefat etmiş olanların %84,1'inin ne zorba ne kurban olduğu, %6,3'ünün kurban, %4,8'inin zorba, %4,8'inin hem kurban hem zorba olduğu görüldü. Öğrencilerin anne babası ile birlikte yaşama durumlarına göre zorbalık döngü grup oranları arasında istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı fark olduğu (ki-kare=23,795, $p=0,001$), ileri analizde anne- baba ayrı olan grup çıkarıldığında diğer iki grup arasında fark olmadığı görüldü (ki-kare=0,063, $p=0,996$), farkın anne-baba ayrı olan gruptan kaynaklandığı belirlendi. Anne-baba ayrı olan grupta anne-baba birlikte olan gruba göre ne kurban ne zorba grupta yer alanların oranı daha düşük, hem zorba hem kurban olanların oranı ise daha yüksekti. Kurban ve zorba olanların oranlarında fark yoktu. Anne-baba ayrı olan gruptakilerin anne ya da babadan biri ölmüş olan gruba göre ne kurban ne zorba grupta yer alanların oranı daha düşük, hem zorba hem kurban olanların oranı ise daha yüksekti. Ancak fark anlamlı değildi.

Öğrencilerin ailelerinin ekonomik durumuna (kendi ifadeleri) göre zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; ailesinin ekonomik durumunu iyi olarak belirten öğrencilerin %82,6'sının ne zorba ne kurban, %6,8'inin

kurban, %6,1'inin zorba, %4,5'inin hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı, ekonomik durumunu orta olarak belirten öğrencilerin %83,6'sının zorba ve kurban grupta yer almadığı, %5,1'inin kurban, %4,9'unun zorba, %6,4'ünün hem zorba hem kurban grubunda yer aldığı, ailesinin ekonomik durumunu kötü olarak belirten öğrencilerin %77,3'ünün ne zorba ne kurban, %9,3'ünün kurban, %4'ünün zorba, %9,3'ünün hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı belirlendi. Gruplar karşılaştırıldığında gruplar arasında fark olmadığı saptandı (ki-kare=8,829, p=0,183).

Annenin eğitime göre öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; okur-yazar olan annelerin çocuklarının %76,4'ü zorbalık olayına karışmazken, %12,5'inin kurban, %6,9'unun zorba, %4,2'sinin hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı, ilkokul mezunu annelerin çocuklarının %84,9'unun zorba ve kurban olmadığı, %5,9'unun kurban, %3,9'unun zorba ve %5,4'ünün hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı, anneleri ortaokul-lise mezunu olanların %82,4'ünün zorba ve kurban olmadığı, %5'inin kurban, %6,5'inin zorba ve %6'sının hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı, üniversite mezunu annelerin çocuklarının %78,6'sının kurban ve zorba olmadığı, %6,6'sının kurban, %7,1'inin zorba, %7,7'sinin hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı görüldü. Anne eğitim durumuna göre öğrencilerin yer aldığı zorbalık döngüsündeki rolleri arasında anlamlı fark yoktu (ki-kare=15,414, p=0,080).

Babanın eğitim durumuna göre öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; babası ilkokul mezunu olan çocuklarının %84,4'ü zorba ve kurban grubunda yer almazken, %5,7'sinin kurban, %4,5'inin zorba, %5,4'ünün hem kurban hem zorba grubunda, babası ortaokul mezunu olan çocukların %83,1'inin zorba ve kurban grubunda yer almadığı, %5,9'unun kurban, %5,2'sinin zorba, %5,8'inin hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı, üniversite mezunu babaların çocuklarının %79,5'inin kurban ve zorba grubunda yer almadığı, %6,4'ünün kurban, %7,4'ünün zorba, %6,7'sinin hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı belirlendi. Babanın eğitim durumuna göre öğrencilerin yer aldığı zorbalık

döngüsündeki rollerine ilişkin gruplar arasında anlamlı fark yoktu (ki-kare=4,570, $p=0,600$).

Tablo 4-7’de öğrencilerin cinsiyeti ile akran zorbalığını belirleme ölçeğinin alt boyutlarından alınan puanların ilişkisi verilmiştir.

Tablo 4-7: Öğrencilerin Cinsiyeti ile Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların İlişkisi (N=1670)

Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği Alt Boyutları		Cinsiyet	Ortalama	Sd	T	P
ZORBALIĞA MARUZ KALMA (KURBAN)	Açık Saldırı	Kız	,563	1,315	4,433	0,000
		Erkek	,958	2,319		
	Alay	Kız	1,160	1,728	1,321	0,187
		Erkek	1,041	1,8328		
	Terör	Kız	,392	,941	3,065	0,002
		Erkek	,569	1,409		
	İlişkisel Saldırı	Kız	1,312	2,084	3,647	0,000
		Erkek	,954	1,741		
	Eşyalara Saldırı	Kız	1,206	1,953	2,121	0,034
		Erkek	,998	1,957		
ZORBALIK YAPMA (ZORBA)	Açık Saldırı	Kız	,728	2,056	4,481	0,000
		Erkek	1,259	2,774		
	Alay	Kız	1,222	2,032	,608	0,543
		Erkek	1,158	2,122		
	Terör	Kız	,391	1,244	3,205	0,001
		Erkek	,624	1,718		
	İlişkisel Saldırı	Kız	,226	,816	1,945	0,052
		Erkek	,313	,988		
	Eşyalara Saldırı	Kız	,225	,830	2,522	0,012
		Erkek	,353	1,249		

Öğrencilerin cinsiyeti ile akran zorbalarını belirleme ölçeğinin alt boyutlarından kurban olma bölümünün (zorbalığa maruz kalma) alt boyutlarından (açık saldırı, terör, ilişkisel saldırı, eşyalara saldırı) aldığı puan ortalamaları ile ilişkisine bakıldı ve aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlendi (sırasıyla $t=4.433$, $p=.000$, $t=3.065$, $p=.002$, $t=3.647$, $p=.000$, $t=2.121$, $p=.034$). Açık saldırı ve teröre maruz kalma alt boyutuna ilişkin puan ortalamaları erkeklerde kızlara göre daha yüksek, ilişkisel saldırı ve eşyalara maruz kalma boyutunun puan ortalamaları ise kızlarda erkeklere göre daha yüksekti. Cinsiyete göre alay alt boyutunun puan ortalaması arasında ise anlamlı fark yoktu ($t=1.321$, $p=.187$). Cinsiyete göre zorbalık yapma alt boyutu puan ortalamaları incelendiğinde; açık saldırı, terör ve eşyalara saldırı alt boyutlarının puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlendi (sırasıyla $t=4.481$, $p=.000$; $t=3,205$, $p=0,001$; $t=2,522$, $p=0,012$). Erkeklerin açık saldırı, terör ve eşyalara saldırı puan ortalamaları kızlardan daha yüksekti. Cinsiyete göre alay ($t=.608$, $p=0.543$) ve ilişkisel saldırı ($t=1.945$, $p=0.052$) boyutunun puan ortalamaları arasında ise anlamlı fark yoktu.

III.ÖĞRENCİLERİN ÖZ KAVRAM VE ZORBALIK DÖNGÜSÜNDEKİ ROLLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Tablo 4-8’de Piers-Harris öz kavram ölçeği puan ortalamaları ile akran zorbalarını belirleme ölçeğine göre zorbalık döngüsündeki rolleri arasındaki ilişki verilmiştir.

Tablo 4–8: Piers-Harris Öz Kavram Ölçeği Puan Ortalamaları ile Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeğine Göre Zorbalık Döngüsündeki Roller Arasındaki İlişki (N=1670)

Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği		Pier-Harris Öz Kavram Ölçeği	
Zorbalık Döngüsündeki Roller	n	Ortalama	Sd
Ne Kurban Ne Zorba	1385	60,194	8,969
Kurban	99	54,485	10,299
Zorba	89	55,225	9,239
Hem Kurban Hem Zorba	97	51,392	10,013
Toplam	1670	59,079	9,472

$$F = 43,458, df=3, p=0,000$$

Öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rollerine göre öz-kavram puan ortalamaları karşılaştırıldı (Tablo 4.8). Gruplar arasında istatistiksel olarak çok ileri düzeyde anlamlı fark olduğu belirlendi ($F=43.458$, $p=0.000$). Farkın hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için yapılan ileri analizde (Tukey analizi) zorba ve kurban olmayan grubun öz-kavram puan ortalaması kurban ($p=.000$), zorba ($p=.000$) ve hem kurban hem zorba grubundan çok ileri düzeyde anlamlı olarak yüksek, hem zorba hem kurban grubunun benlik kavramı puan ortalaması da zorba grubundan anlamlı olarak düşük ($p=.022$) bulunmuştur.

IV. AİLEYE İLİŞKİN BAZI ÖZELLİKLER İLE AİLE DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİNE GÖRE AİLE FONKSİYONLARININ ZORBALIK DAVRANIŞLARINA ETKİSİNİ GÖSTEREN BULGULAR

Tablo 4-9’da aile içi şiddet durumunun öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rollerine göre karşılaştırılması verilmiştir.

Tablo 4–9: Aile İçi Şiddet Durumunun Öğrencilerin Zorbalık Döngüsündeki Rollerine Göre Karşılaştırılması (N=1670)

AİLE İÇİ ŞİDDET DURUMU		ZORBALIK DÖNGÜSÜNDEKİ ROL								Pearson Ki-Kare P
		Ne Kurban Ne Zorba		Kurban		Zorba		Hem Kurban Hem Zorba		
		n	%	n	%	n	%	n	%	
Aile üyeleri size şiddet uygular mı?	Evet	60	60,0	16	16,0	5	5,0	19	19,0	ki-kare =56,838 p=.000
	Hayır	1325	84,4	83	5,3	84	5,4	78	5,0	
Aile üyelerini birbirine şiddet uygularken gördünüz mü?	Evet	116	66,7	22	12,6	12	6,9	24	13,8	ki-kare =43,190 p=.000
	Hayır	1269	84,8	77	5,1	77	5,1	73	4,9	

Tablo 4–9 incelendiğinde; aile üyeleri tarafından şiddet uygulanan öğrencilerin %19’u hem kurban hem zorba, %16’sı kurban, %5’i zorba, %60’ı ne zorba ne kurban grubunda yer alırken, aile bireyleri tarafından şiddet uygulanmayan öğrencilerin %84,4’ünün zorba ve kurban olmadığı,

%5,3'ünün kurban, %5,4'ünün zorba, %5'inin hem zorba hem kurban grubunda yer aldığı belirlendi.

Aile üyeleri tarafından şiddet uygulanan ve uygulanmayan grupların zorbalık döngü oranları arasında istatistiksel olarak çok ileri düzeyde anlamlı fark olduğu saptandı (ki-kare=56.838, $p=0.000$). Evinde kendisine şiddet uygulananlarda uygulanmayanlara göre kurban ve zorba olmayanların oranı anlamlı olarak düşük, kurban ve hem kurban hem zorba olanların oranı yüksek, zorbaların oranı ise benzerdi.

Aile üyelerini birbirine şiddet uygularken gören öğrencilerin; %13,7'si hem zorba hem kurban, %12,6'sı kurban, %6,9'u zorba ve %66,7'si ne kurban ne zorba grubunda yer aldığı, aile içi şiddete tanık olmayan öğrencilerin %84,8'inin zorba ve kurban grubunda olmadığı, %5,1'inin kurban, %5,1'inin zorba ve %4,9'unun hem kurban hem zorba grubunda yer aldığı belirlendi. Aile üyelerinin birbirine şiddet uyguladığını gören ve görmeyen grupların zorbalık döngüsündeki rollerindeki oranlar arasında istatistiksel olarak çok ileri düzeyde anlamlı fark vardı (ki-kare=43.190, $p=0.000$). Aile bireyleri arasındaki şiddete tanık olanlarda tanık olmayanlara göre zorbalığa karışmayanların oranının anlamlı olarak daha düşük olduğu saptandı.

Tablo 4-10’da öğrencilerin aile değerlendirme ölçeği puanları ile zorbalık döngüsündeki rollerinin karşılaştırılması verilmiştir.

Tablo 4–10: Öğrencilerin Aile Değerlendirme Ölçeği Puanları İle Zorbalık Döngüsündeki Rollerinin Karşılaştırılması (N=1670)

AİLE DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ		ZORBALIK DÖNGÜSÜNDEKİ ROL								Pearson Ki-Kare p
		Ne Kurban Ne De Zorba		Kurban		Zorba		Hem Kurban Hem Zorba		
		n	%	n	%	n	%	n	%	
ADÖ'ye Göre Gruplar	Sağlıklı Aile	772	88,8	36	4,1	35	4,0	26	3,0	ki-kare =47.860, p=.000
	Sağlıksız Aile	613	76,5	63	7,9	54	6,7	71	8,9	

Aile değerlendirme ölçeğinden alınan puanlara göre sağlıklı aile yapısındaki ailelerin çocuklarının zorbalık döngüsündeki rolüne bakıldığında; zorba ve kurban olmayanların oranı %88,8, kurbanların oranı %4,1, zorbaların oranı %4, hem kurban hem zorba olanların oranı %3, sağlıksız ailelerde; kurban ve zorba olmayanların oranı %76,5, hem kurban hem zorbaların oranı %8,9, kurbanların oranı %7,9, zorbaların oranı %6,7 idi. Aile değerlendirme ölçeğinden alınan puanların ortalamasına göre sağlıklı ve sağlıksız ailelere sahip öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rollerinin oranları arasında istatistiksel olarak çok ileri düzeyde anlamlı fark vardı (ki-kare= 47.860, p=0.000). Sağlıklı aile çocuklarında zorba ve kurban olmayanların oranı sağlıksız aile çocuklarından anlamlı derecede daha yüksekti. Kurban, zorba, hem kurban hem zorba olanların oranı sağlıklı ailelerde daha düşüktü. Kurban ve zorba olmayan dışındaki üç grup arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunduğu saptandı. Kurban ve zorba olmayan grup dışarıda bırakılarak yapılan ileri analizde sağlıklı ve sağlıksız aile yapısındaki diğer zorbalık oranları arasında anlamlı fark yoktu (ki-kare=3.608, p=.165).

Tablo 4-11’de öğrencilerin akran zorbalığını belirleme ölçeğine göre kurban ve zorba olma durumuna ilişkin puanları ile piers-harris öz kavram ölçeği puanları ve aile değerlendirme ölçeği puan ortalamaları arasındaki ilişki verilmiştir.

Tablo 4–11: Öğrencilerin Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeğine Göre Kurban Ve Zorba Olma Durumuna İlişkin Puanları İle Piers-Harris Öz Kavram Ölçeği Puanları ve Aile Değerlendirme Ölçeği Puan Ortalamaları Arasındaki İlişki (N=1670)

		Piers-Harris Öz Kavram Ölçeği Puan Ortalamaları	Aile Değerlendirme Ölçeği Puan Ortalamaları
Aile Değerlendirme Ölçeği Puanı	Pearson Korelasyon değeri (r)	-,50	
	p değeri	,000	
Zorbalığa Maruz Kalma Puanı (KURBAN)	Pearson Korelasyon değeri (r)	-,32	,25
	p değeri	,000	,000
Zorbalıkta Bulunma Puanı (ZORBA)	Pearson Korelasyon değeri (r)	-,22	,21
	p değeri	,000	,000

Öğrencilerin Öz Kavram Ölçeği’nden aldığı puanların ortalamaları ile, Aile Değerlendirme Ölçeğinden aldığı puan ortalamaları arasında negatif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki ($r=-0,50$, $p=0,000$) olduğu belirlendi. Öğrencilerin aile değerlendirme ölçeğinden aldığı puanlar artarken öz kavram ölçeğinden aldıkları puanları düşmekte idi.

Öğrencilerin öz kavram ölçeğinden aldığı puanların ortalamaları ile, zorbalığa maruz kalma (kurban olma) puanları arasında negatif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki ($r=-0,32$, $p=0,000$), zorbalıkta bulunma puanları arasında negatif yönde, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki ($r= -0,22$, $p=0,000$) olduğu belirlendi. Öğrencilerin öz kavram ölçeğinden aldıkları puanlar

düŖerken zorbalığa maruz kalma (kurban) ve zorbalık yapma (zorba) puanları artmakta idi.

Öğrencilerin Aile Değerlendirme Ölçeğinden aldığı puanlar ile zorbalığa maruz kalma puanları ($r=0,25$, $p=0,000$) ve zorbalıkta bulunma puanları arasında pozitif yönde, zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki ($r=0,21$, $p=0,000$) olduğu belirlendi. Öğrencilerin Aile Değerlendirme Ölçeği puanları artarken zorbalığa maruz kalma ve zorbalık yapma puanları da artmakta idi.

5. TARTIŞMA

Zorbalık tüm insanları; yaşına, cinsiyetine, etnik kökenine, dini inancına veya sosyoekonomik durumuna bağlı olmaksızın, her ortamda, bir veya birden çok zamanda etkileyebilen ve dünyanın her yerinde yaygın olarak görülen bir sorundur (<http://www.dest.gov.au>). Okullar, çocuklar arasındaki sosyal etkileşimin en fazla olduğu ve aynı zamanda zorbalığın en çok meydana geldiği yerlerdir. Okul zorbalığı, zorba ve kurbanlar başta olmak üzere okula devam eden tüm öğrencilerin fiziksel ve psiko-sosyal sağlığını olumsuz etkilediğinden (Ando ve Asakura 2005; Due ve ark. 2005) okul hemşirelerinin ilgilenmesi gereken önemli bir sorun haline gelmiştir (Muscari 2003; Raskauskas ve Ann 2004). Bu sorunun çözümünün, okul çalışanları ve okul hemşiresinden oluşan çok disiplinli bir ekibin koordineli bir şekilde çalışması ile mümkün olabileceği belirtilmektedir (Sidelinger ve ark. 2005). Zorbalık birçok faktörün birleşmesi ile oluşan karmaşık bir durum olduğundan (Sidelinger ve ark. 2005), zorbalığı önleyici programların hazırlanması ve etkili girişimlerin uygulanabilmesi için öncelikle zorbalık yaygınlığının ve neden olan faktörlerin belirlenmiş olması gerekir (<http://www.meb.gov.tr>).

Çalışma, lise öğrencilerinde akran zorbalığı sıklığını, öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rollerini ve demografik değişkenlerle ilişkisini, zorbalık ile öğrencilerin öz kavramı arasındaki ilişkiyi ve aile ile ilgili özelliklerin akran zorbalığına etkisini belirlemek amacı ile tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve ilişki arayıcı bir tasarım olarak gerçekleştirildi. Tartışma, bulguların veriliş sırası ile yapılmıştır.

I. Öğrencilerin Ve Ailelerinin Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı Bulguların Tartışılması

Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin verilere bakıldığında, çoğunluğunu erkek öğrencilerin (%61,1'ini erkek, %38,9'unu kız) oluşturduğu görülmektedir. Çalışmaya alınan erkek öğrencilerin sayısının kızlardan daha yüksek olmasına, çalışmanın yapıldığı

liselerden (%55,8'inin meslek lisesi, %23,9'unun düz lise ve %20,3'ünün özel lise) meslek lisesinde erkek öğrenci sayısının fazla olmasının neden olduğu söylenebilir. Çalışmaya katılanların %43,7'si 16, %41,3'ü 15, %15,1'i 17 yaşında idi. Çalışma 9. sınıf (%51,1) ve 10. sınıf (%48,9) öğrenciler ile yapıldığından, düşük oranda olan 17 yaş grubu sınıf tekrarı yapan, eğitime geç başlayan öğrencilerden kaynaklanmış olabilir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %18,7'si okulunu sevmediğini, %13,2'si mazeretsiz olarak okula sık devamsızlık yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu okula devamsızlık yapan öğrencilerin aynı zamanda okulunu sevmeyen öğrenciler olabileceğini düşündürmektedir (Tablo 4-1).

Öğrencilerin çoğunlukla annelerinin ve babalarının eğitim düzeyinin ilkökul ve ortaokul-lise düzeyinde yoğunlaştığı, annelerinin çoğunun (%77,5) herhangi bir işte çalışmadığı, babaların çoğunun (%88,9) herhangi bir işte çalıştığı belirlendi. Çalışmaya katılan öğrencilerin kendi ifadelerine göre çoğunun (%59,4) ailesinin ekonomik durumunun orta düzeyde olduğu, tek kardeşi (%46) olduğu, % 7,8'i boşanmış aile çocuğu olduğu belirlendi (Tablo 4-2).

Zorbalıkla ilgili araştırmalarda değişik ülke, kültür, araştırmanın yapıldığı yaş grubu ve kullanılan ölçüm aracına bağlı olarak zorbalık prevalansının %8 ile % 70 arasında değiştiği belirtilmektedir (Olweus 1993; Kochenderfer ve Ladd, 1996; Nansel ve ark 2001; Seals ve Young 2003; Solberg ve Olweus 2003; Berger, 2007). Zorbalık oranı; Norveç'te %8 (Olweus 1993), Kanada'da %9 (Craig ve Pepler 2003), Avustralya'da kızlarda %15,7, erkeklerde %20,7 (Rigby ve Slee 1991), Japonya'da ulusal düzeyde yapılan araştırmada ilkökul öğrencilerinde %21,9, ortaokul öğrencilerinde %13,2 (Mino, 2006), Amerika Birleşik Devletleri'nde %29,9 (bunların %13'ü zorba, %10,6'sı kurban, %6,3'ü hem zorba hem kurban) (Nansel ve ark. 2001) olarak belirlenmiştir.

Ülkemizde Gültekin (2003)'in çalışmasında akran zorbalığına maruz kalma oranı %13,6 ve Uludağlı ve Uçanok (2004)'un çalışmasında zorba oranı %7,6, kurban oranı %9,3'tür. Bu çalışmada akran zorbalarını belirleme ölçeğine göre; öğrencilerin %11,1'inin zorbalıkta bulunduğu, %11,7'sinin

zorbalığa maruz kaldığı (Tablo 4-3), zorbalık döngüsündeki rollerine göre; % 17'sinin zorbalık döngüsünde yer aldığı (%5,3'ünün zorba, %5,9'unun kurban, %5,8'sinin hem zorba hem kurban olduğu), %83'ünün ise zorbalık olayına karışmadığı belirlenmiştir (Tablo 4-4). Çalışma sonuçları, ülkemizde yapılan çalışma sonuçlarıyla (Gültekin 2003; Uludağlı ve Uçanok 2004) ve diğer ülkelerde yapılan bazı çalışma sonuçlarıyla (Rigby ve See 1991; Kristensen ve Smith, 2003; Seals ve Young, 2003;) benzerdir. Bu çalışmadan elde edilen bulgudan (%17) farklı olarak Pişkin (2002) ve Kapıcı (2004)'nın çalışmasında zorbalık oranının %30 - %40 arasında bulunmasında, kullanılan ölçüm aracının ve çalışmanın yapıldığı yaş grubunun farklı olması etken olmuş olabilir.

II. Kişisel Tanımlayıcı Özelliklerin Zorbalık Davranışlarına Etkisini Gösteren Bulguların Tartışılması

Zorbalıkla cinsiyet arasındaki ilişki açısından genel olarak kabul edilen görüş zorbalığın erkeklerde kızlardan daha fazla görüldüğü ve erkeklerin doğrudan zorbalığa kızların ise dolaylı zorbalığa daha fazla maruz kaldığıdır (Olweus 1993; Craig 1998; Pellegrini 1998; Olweus 2003; Hughes 2004; Pepler 2006; Rigby, Slee ve Martin 2007). Yapılan çalışmalarda kızların zorbalığı erkeklere oranla daha az bildirdikleri de saptanmıştır (Olweus ve Mona 2003; Pepler 2006). Bununla birlikte zorbalığı uygulama ve zorbalığa maruz kalmada erkeklerin daha fazla olduğunu destekleyen çalışmalar olduğu gibi (Rigby ve Slee 1991; Salmivalli ve ark, 1999; Baldry ve Farrington 2000; Kristensen ve Smith 2003; Olweus ve Mona 2003; Baldry 2005; Pepler 2006), cinsiyet farklılığı olmadığını belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Olweus 1993; Boulton ve Smith 1994; Rigby 2000; Andreou 2001; Gültekin 2003; Kapıcı 2004 Uludağlı ve Uçanok 2005; Balogun ve ark. 2006).

Bu çalışmada, öğrencilerin cinsiyetine göre, tüm zorbalık döngüsü grupları arasında anlamlı fark olduğu (Tablo 4-6: ki-kare=11,705, p=0,008), kızlarda kurban oranının erkeklerden daha yüksek, erkeklerde zorba ve hem zorba hem kurban olma oranın kızlardan daha yüksek olduğu saptandı. Kızlarda zorbalığa maruz kalma oranının erkeklere göre fazla olmasının

nedeni, literatürde de belirtildiği gibi (Rigby ve Slee 1991; Salmivalli ve ark, 1999; Baldry ve Farrington 2000; Kristensen ve Smith 2003; Olweus ve Mona 2003; Baldry 2005; Pepler 2006) erkekler yalnızca erkekler tarafından zorbalığa uğruyorken kızların hem kızlar hem erkekler tarafından zorbalığa maruz kalmış olmaları olabilir. Ayrıca Türk kültür yapısında çocuk yetiştirirken erkeklere çoğunlukla özgür, güçlü, hakimiyeti elinde bulunduran ve otoriter olma öğretilirken, kızlara da çoğunlukla uysal, kibar, ağırbaşlı olmalarının öğretilmesi kurban ve zorba rollerinde farklılaşmalara neden olabilir. Bunun yanında kız çocuklarının zorbaca davranışlar göstermesinin sosyal baskıyla karşılanması, erkeklerin atılgan, tuttuğunu koparabilen, haklarını korumaya yönelik davranışlarının kabul görmesi, saldırgan davranışlarının daha kolay tolere edilmesi, erkeklerin zorbalık uygulayarak akranları arasında popüler olma, statü ve güç kazanma gibi kazanımlarının da olması bu bulgunun bu şekilde sonuçlanmasında etken olabilir. Yine özellikle çalışma grubunun içinde yer aldığı adolesan döneminde romantik ilişkilerde erkeklerin kızlar üzerinde kontrol kurma istekleri ve kızların bu durumu kabullenici yaklaşımları kızların erkekler tarafından zorbalığa hedef olmuş olabileceğini de düşündürmektedir.

Zorbalığa türleri açısından bakıldığında, literatürde açık saldırganlık yöntemlerinin erkeklerde, dolaylı saldırganlık yöntemlerinin kızlarda daha yaygın kullanıldığı görülmektedir (Boulton ve Smith 1994; Olafsen ve Viemerö 2000; Uludağlı ve Uçanok 2005). Çalışmada öğrencilerin cinsiyetine göre, zorbalık ölçeğinin **zorbalığa maruz kalma bölümünden**; açık saldırı, terör, ilişkisel saldırı, eşyalara saldırı alt boyutlarının puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptandı (Tablo 4-7: sırasıyla; $t=4.433$, $p=0.000$, $t=3.065$, $p=0.002$, $t=3.647$, $p=0.000$, $t=2.121$, $p=0.034$). Açık saldırı ve teröre maruz kalma puanları erkeklerde kızlara göre daha yüksek, ilişkisel saldırı ve eşyalara saldırı maruz kalma boyutunun puanları ise kızlarda erkeklere göre daha yüksekti. Gültekin (2003)'in çalışmasında da bu çalışma sonuçlarına benzer olarak açık saldırı ve teröre hedef olan öğrenci sayısının erkeklerde kızlardan daha fazla olduğu bulunmuştur. Ancak Kapıcı (2004) çalışmasında kızlar ve erkeklerin zorbalığa maruz kalma oranları arasında fark olmadığını belirlemiş ve

nedenini çalışmanın yapıldığı ilkokul öğrencilerinin sosyal gelişimi ve empati kurma becerilerinin henüz gelişmemiş olmasına, saldırganlığın sosyal çevrelerinde kabul görmediğini fark edememelerine bağlamıştır. Kapıcı (2004)'nın bulgusu ile çalışma bulgusunun farklı olmasında çalışmanın yapıldığı grubunun lise öğrencilerinden oluşması etken olabilir.

Çalışmada cinsiyete göre **zorbalık yapma bölümünden**; açık saldırı, terör ve eşyalara saldırı alt boyutlarının puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu (Tablo 4-7 sırasıyla; $t=4.481$, $p=0.000$), erkeklerin açık saldırı, terör ve eşyalara saldırı puan ortalamalarının kızlardan daha yüksek olduğu, alay ($t=.608$, $p=.543$) ve ilişkisel saldırı ($t=1.945$, $p=0.052$) boyutunun puan ortalamaları arasında ise anlamlı fark olmadığı saptandı. Bu bulguya göre zorbalık türleri açısından erkeklerin doğrudan, kızların dolaylı zorbalığı daha fazla uyguladıkları söylenebilir. Bu çalışmada böyle bir sonuç elde edilmesinde erkeklerin, ilişkilerini çoğunlukla geniş bir sosyal çevrede, hakimiyet ve güç dengeleri üzerine kurmaları, güçlerini denemek için zorbalığı bir araç olarak kullanmaları, kızların ise arkadaşlık ilişkilerini daha küçük bir grupta yakınlık ve samimiyet üzerine kurulmaları etken olabilir. Elde edilen sonuç literatür doğrultusundadır (Olweus 1993; Craig 1998; Pellegrini 1998; Olweus ve Mona 2003; Hughes 2004; Pepler 2006; Balogun ve ark. 2006 Rigby; Slee ve Martin 2007).

Çalışmada, öğrencilerin cinsiyetlerine göre zorbalığı algılama durumunu belirlemek amacı ile sorulan, zorbalığı kim yapıyor sorusuna verdikleri cevaplar arasında istatistiksel olarak ileri derecede anlamlı farklı vardı (Tablo 4-5: $\chi^2=140,36$, $p=0,000$). Kız öğrencilerin çoğunlukla kızların kızlara, erkek öğrencilerin çoğunlukla erkeklerin erkeklere zorbalık yaptıklarını ifade ettikleri belirlendi. Öğrencilerin cinsiyete göre zorbalığa maruz kalanları algılamalarında da istatistiksel olarak ileri derecede anlamlı fark olduğu belirlendi (Tablo 4-5: $\chi^2=191,11$, $p=0,000$). Kız öğrencilerin çoğunlukla kızlara, erkek öğrenciler ise çoğunlukla erkeklere zorbalık yapıldığını düşündükleri görüldü. Kızların ve erkeklerin kendi cinsiyetinde olanlara zorbalık yapma eğilimlerinin olmasında; kızların fiziksel olarak erkeklerden daha güçsüz olduğu için erkeklere zorbalık

uygulamaktan kaçınmış olabileceği, güç dengesi açısından kızları kendinden farklı bulmadığı için zorbaca davranışlarda bulunmuş olabilecekleri, erkeklerin de kendinden daha güçsüz erkekleri hatta kızları kolaylıkla zorbalığa hedef olarak görmüş olabileceği düşünülebilir.

Literatürde zorbalığın yaşla ilişkili prevelans araştırmaları çeşitli ve farklı eğilimlerin varlığını ortaya koymaktadır. Bazı araştırmacılar akran zorbalığı bildirimlerinin yaşla birlikte azaldığını (Salmivalli 2002; Theriot ve ark. 2005; Mino 2006), bazı araştırmacılar adolesan dönemin başlarında zorbalık olayında artış görüldüğünü (Rigby & Slee 1991; O'Moore & Kirkham 2002), bazı araştırmacılar ise yaşla birlikte zorbalık olayının görülme sıklığının değişmediğini (Mynard ve Joseph 1997; Andreu 2001) öne sürmektedirler.

Bu çalışmada yaş değişkenine göre zorbalık döngüsündeki gruplar arasında istatistiksel olarak ileri derecede fark bulunmuştur (Tablo 4-6: ki-kare=24,410, $p=0,000$). 17 yaş grubunda zorba ve hem kurban hem zorba olma oranı diğer gruplara göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu saptanmıştır. Kristensen ve Smith (2003)'in makalesinde öğrencilerin yaşları büyüdükçe kurban olma eğilimlerinin azaldığını belirtilmektedir. Bu çalışmada ilerleyen yaşla birlikte öğrencilerin kendilerinden daha küçük öğrenciler üzerinde zorbalık davranışında bulunmalarından dolayı zorba ve hem zorba hem kurban grubunda artış olmuş olabilir. Çalışma bulguları Kristensen ve Smith (2003)'in ve Olweus ve Mona (2003)'nın çalışma bulguları ile benzerdir.

Okuldaki sosyal ve akademik yaşantı birbirleriyle etkileşim gösterir. Okulda zorbalık, akran ilişkilerinin bozulmasına neden olur. Sonucunda çocuğun okula karşı tutumunu, akademik başarısını olumsuz etkiler, okul devamsızlığına neden olur. Özellikle kurbanların okulda zorbalığa maruz kalmaktan korktukları için evde kalmayı, okuldan uzaklaşmayı ve kaçmayı tercih edebilecekleri, öğretmenlerinin onları koruyamadığını düşündüğü için onlarla ile bu durumu genelde paylaşmadıkları ve okulun güvensiz olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Okul devamsızlığı ve okulu sevmeme okul başarısında düşüklüğü beraberinde getireceği açıktır (O'Moore ve Hillery

1989; Rigby 1996; Schwartz ve ark. 1997; Salmivalli ve ark. 1999; Andreu 2001; Hughes 2005; Uludağı ve Uçanok 2005;). Çalışmada öğrencilerin okula devam durumuna göre zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; mazeretsiz olarak sık devamsızlık yapanların oranı zorbalık döngüsünde yer alanlarda % 25, almayanlarda % 15,9 olup aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur (Tablo 4-6: ki-kare=18,483, $p=0,000$). Bu bulgunun elde edilmesinde literatürde de (O'Moore ve Hillery 1989; Rigby 1996; Schwartz ve ark. 1997; Salmivalli ve ark. 1999; Andreu 2001; Hughes 2005; Uludağı ve Uçanok 2005) belirtildiği gibi zorbalık döngüsünde yer alanların okulda zorbalığa maruz kalmaktan korktukları için evde kalmayı, okulun güvensiz olduğunu düşündükleri için okuldan uzaklaşmayı tercih etmeleri neden olmuş olabilir.

Öğrencilerin okulunu sevme durumuna göre zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; okulunu seven öğrencilerin %15'8'inin, okulunu sevmediğini ifade eden öğrencilerin %22,4'ünün zorbalık olayına karıştığı ve aralarında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu belirlendi (Tablo 4-6: ki-kare=11,871, $p=0,008$). Sosyal ve okul yaşantısı birbirleriyle etkileşim içinde olduğundan, öğrencilerin okulda zorbalığa maruz kalmaları, okulda akran ilişkilerinin kötü olması, öğretmenlerin onları koruyamadığını düşünmüş olması sonucu öğrenciler okulunu sevmediklerini belirtmiş olabilirler.

Bazı çalışmalar ailenin ekonomik durumu ve ebeveynlerin eğitim düzeyinin öğrencilerin zorbalık davranışını etkilediğini, düşük sosyoekonomik durum ve aile eğitiminin zorbalık davranışlarına eğilimi arttırdığını belirtirken (Baldry ve Farrington 2000; Mizell-Christie 2003), bazı çalışmalar ailenin eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik durumu ile zorbalık arasında ilişki olmadığını belirtmektedir (Kapıcı 2004; Balogon ve ark. 2006; Pişkin 2006). Çalışmada, anne ve baba eğitimine göre öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rolleri incelenmiş aralarında anlamlı fark olmadığı saptanmıştır (Tablo 4-6: anne eğitimi ki-kare=15,414, $p=0,080$; baba eğitimi ki-kare=4,570, $p=0,600$). Bu bulgu, ailenin eğitim düzeyi ile zorbalık arasında ilişki olmadığını gösteren Kapıcı (2004),

Balogon ve arkadaşları (2006) ve Pişkin (2006)'in çalışma bulguları ile benzerdir.

Öğrencilerin ifadelerine göre ailelerinin ekonomik durumu ile zorbalık döngüsündeki rolleri incelendiğinde; ailenin ekonomik durumuna göre öğrencilerin zorbalık döngüsünde yer aldığı roller arasında anlamlı fark olmadığı saptandı (Tablo 4-6: ki-kare=8,829, $p=0,183$). Ancak yüzdelik dağılımlara bakıldığında ailesinin ekonomik durumunu kötü olarak belirtenlerin diğerlerine göre daha yüksek oranda (%22,7) zorbalık döngüsünde yer aldıkları görüldü. Gruplar arasında istatistiksel olarak fark olmasa da, ailesinin ekonomik durumunu kötü olarak belirtenlerin yüksek oranda zorbalık döngüsünde yer alması, ailenin ekonomik durumunun zorbalık davranışına eğilimi arttırdığını gösteren bazı çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Baldry ve Farrington 2000; Mizell-Christie 2003).

III. Öz Kavram (Benlik Kavramı) Ve Zorbalık Davranışları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Bulguların Tartışılması

Öz kavram gelişimi, bireyin yaşamı boyunca deneyimlediği sosyal faktörlerle bağlantılıdır (Duffy 2004). Çocukluktan itibaren ailenin çocukla olumlu etkileşimi çocuğun öz kavramının gelişimini destekler (Salmivalli ve ark. 1999; O'Moore ve Kirkham 2001; Mizell-Christie 2003). Öz kavram gelişimi sağlıklı olan bir kişi kendi olumlu olumsuz yönlerinin farkındadır, kendine bakışı olumludur, sağlıklı kişi ise kendini olduğundan abartılı olumlu algılar, narsisttir, kendi yetersizliklerini reddeder, egosu çok kırılgandır, hemen savunmaya geçer ve saldırganlaşabilir (Salmivalli ve ark. 1999; Kaukiainen ve ark. 2002). Zorbalık döngüsünde yer alan zorba ve kurbanların benlik kavramı/öz kavram açısından karşılaştırıldığı çalışmalarda; benlik kavramının kurbanlarda düşük, zorbalarda yüksek olduğu bulunmuş, ancak bu yüksekliğin sağlıklı olabileceği belirtilmiştir (Boulton ve Smith 1994; Salmivalli ve ark. 1999; Andreu 2001; Gültekin 2003). Zorbalık ve öz kavram ilişkisi ile ilgili yapılan araştırmaların bazılarında düşük benlik kavramının zorbalığı arttırdığı (O'Moore ve Kirkham 2001), benlik kavramı yüksek çocukların akranlarıyla daha az

anlaşmazlık ve çatışma yaşadıkları (Boulton ve Smith 1994) saptanmıştır. Farklı olarak Baldry ve Farrington (2000)'un yaptıkları çalışmada zorbalıkla benlik kavramı arasında bir ilişki saptanmamıştır.

Bu çalışmada, öğrencilerin öz kavram ölçeğinden aldığı puanların ortalamaları ile zorbalığa maruz kalma puan ortalamaları (Tablo 4-11: $r=-0,32$, $p=0,000$) ve zorbalıkta bulunma puan ortalamaları (Tablo 4-11: $r=-0,22$, $p=0,000$) karşılaştırıldığında; öğrencilerin öz kavram puanları düşerken zorbalığa maruz kalma ve zorbalık yapma puanlarının arttığı saptandı. Öğrencilerin zorbalık döngüsünde yer aldığı duruma göre aldıkları puanların ortalamaları ile (kurban, zorba, hem kurban hem zorba, ne kurban ne zorba) öz kavram ölçeğinden aldığı puanların ortalamaları karşılaştırıldığında (Tablo 4-8) gruplar arasında istatistiksel olarak çok ileri düzeyde anlamlı fark olduğu ($F=43.458$, $p=.000$), öz kavram puan ortalaması zorbalığa karışmayan grupta ve zorbalarda en yüksek, kurbanlarda en düşük bulundu. Bu bulgu, Gültekin (2003), Seals ve Young (2003), Andreu (2001), Kapıcı (2004), Salmivalli ve arkadaşları (1999) ile Boulton ve Smith (1994)'in çalışma sonuçları ile benzer bulunmuştur.

IV. Aileye İlişkin Bazı Özellikler İle Aile Değerlendirme Ölçeğine Göre Aile Fonksiyonlarının Zorbalık Davranışlarına Etkisini Gösteren Bulguların Tartışılması

Olweus (1980) yakın ve sıcak olmayan aile ilişkilerinin, ailenin çocuğun saldırgan davranışlarına izin verici yaklaşımının, çocuğun aile içinde fiziksel ya da duygusal şiddeti deneyimlemiş olmasının, çocuğun bazı psiko-sosyal özelliklerinin zorbalık davranışı açısından hazırlayıcı faktörler olduğunu belirtmektedir.

Bandura (1977)'ya göre çocuklar model alma yoluyla ailelerinin olumlu ve olumsuz özelliklerini benimserler. Yapılan çalışmalarda aile bireyleri arasındaki anlaşmazlık, çocuğa yönelik otorite, sert tutum ve disiplin uygulamaları çocuğun zorbalığa eğilimini arttırdığı ve çocukta çeşitli davranış problemlerine neden olduğu saptanmıştır (Baldry ve Farrington 2000; Mizell-Christie 2003; Waddell 2007). Literatürde anne ve/veya babasından fiziksel ya da sözel şiddet gören çocukların saldırganlık

eğilimlerinin fazla olduğu ve okulda zorbalık olayına daha fazla karıştıkları (Baldry ve Farrington 2000; Moretti ve ark. 2006), daha fazla davranış bozukluğu gösterdikleri (Rigby ve ark. 1999; Baldry ve Farrington 2000; Kitzman ve ark.2003; Mizell-Christie 2003; Hoover 2005; Moretti ve ark. 2006; Spriggs ve ark. 2007) bildirilmektedir.

Hoover (2005) akranları ile iletişim sorunlarının, aile içi şiddete maruz kalan çocuklarda ve anne baba arasında şiddet ve anlaşmazlık olan çocuklarda daha yaygın olduğunu ve bu çocukların oyunlarında sıklıkla zorbaca davranışlar gösterdiklerini saptamıştır.

Schwartz ve arkadaşları (1997) aile fonksiyonları ve zorbalıkla ilgili çalışmalarında; hem zorba hem kurbanların aile çevresinde ya da aile içinde yetişkinler tarafından erken yaşlarda fiziksel şiddete maruz bırakıldığı ve aile içi iletişimlerinin çok az olduğu, aşırı koruyucu tutumun kurban olmayı kolaylaştırdığını vurgulamaktadırlar.

Olweus (1993) çalışmasında erkek kurbanların “annelerinin bebekleri” olduğunu, annelerin çocukları üzerinde aşırı koruyucu ve sınırlayıcı tutumları olduğunu saptamıştır. Rigby (1996) kız zorba kurbanların annelerinden daha çok olumsuz davranışlar gördüklerini, bununla birlikte erkek zorba/kurban grubundaki çocukların babalarıyla daha çok olumsuz davranışlarda bulunduklarını, Rigby (1997) yetersiz aile içi iletişimin erkeklerde zorbalıkla, kızlarda zorba/kurban olmayla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışmada aile üyeleri tarafından şiddet uygulanan öğrencilerin %40'ının, aile üyeleri tarafından şiddet uygulanmayan öğrencilerin %15,6'sının zorbalık olayına karıştığı ve aralarında istatistiksel olarak çok ileri düzeyde anlamlı fark olduğu (Tablo 4-9 ki-kare=56.838, p=.000), ailede şiddet uygulananlarda kurban (%16) ve hem kurban hem zorba olanların oranı (%19) şiddet uygulanmayanlara göre daha yüksek olduğu belirlendi. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar çoğunluktadır (Olweus 1993; Olweus 1994; Schwartz ve ark. 1997; Duncan 1999; Rigby ve ark. 1999; Baldry ve Farrington 2000; Mizell-Christie 2003; Hoover 2005; Moretti ve ark. 2006; Spriggs ve ark. 2007; Waddell 2007).

Literatürde aile anlaşmazlığına tanık olan çocukların zorbalık olayına daha fazla karıştıkları (Rigby ve ark. 1999; Baldry ve Farrington 2000; Mizell-Christie 2003; Hoover 2005; Spriggs ve ark. 2007), aile bağları zayıf, ailesi ilişkileri soğuk, ebeveynlerin aile içinde bulunmadığı ve tek ebeveynli ailelerde büyüyen çocuklarda zorbalık oranının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Bowers, Smith, Binney 1994; Baldry ve Farrington, 1998; Ladd ve Kochenderfer 1998; Stevens ve ark. 2002; Coleman 2003; Connolly ve O'Moore 2003; Aubrey ve ark. 2007; Burk 2007; Rigby, Slee ve Martin, 2007; Spriggs ve ark. 2007). Bu çalışmada, aile yapısına göre; öğrencilerin zorbalık döngüsündeki rolleri arasında istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlı fark olduğu (Tablo 4.6; ki-kare=23,795, $p=0,001$), anne-baba ayrı olan grupta anne-baba birlikte olan gruba göre zorbalığa karışmayanların oranının anlamlı düzeyde daha düşük olduğu saptandı. Fitzpatrick ve arkadaşları (2007) 1542 adolesanla yaptığı çalışmada zorbalık davranışları ile aile içi şiddeti ve kötü akran ilişkileri arasında pozitif bir ilişki olduğunu, aile içi şiddete maruz kalan öğrencilerin oranının zorbalarda daha az, kurbanlarda daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Çalışmada aile üyelerinin birbirine şiddet uyguladığına tanık olan öğrencilerin %34,3'ünün, aile içi şiddete tanık olmayan öğrencilerin %15,2'sinin zorbalık olayına karıştığı gruplar arasında istatistiksel olarak çok ileri düzeyde anlamlı fark olduğu belirlendi (Tablo 4-9: ki-kare=43.190, $p=.000$). Aile anlaşmazlığı çocuğun akran ilişkilerini olumsuz etkilediğinden, çocuğun ailede öğrendiği bu olumsuz davranışı arkadaşlarına uygulaması bu bulgunun elde edilmesinde etkindir. Başka bir deyişle bu bulgu aile ortamında yaşanan olumsuzlukların okul ortamına yansıdığını göstermektedir denilebilir. Bu sonucu destekleyen çalışmalarda (Baldry ve Farrington 2000; Mizell-Christie 2003; Nordhagen ve ark.2005; Fitzpatrick ve ark. 2007; Waddell 2007) bulunmaktadır.

Akran zorbalığının nedenlerinin incelendiği çalışmalarda, çocuklar model alma ve sosyal pekiştirme yoluyla ailelerinin olumlu ve olumsuz özelliklerini benimsediklerinden, çocuğun ailesi ile ilişki düzeyinin ve aile tutumunun önemli olduğu ve bu durumların akranlarıyla olan ilişkilerini etkileyebileceği ortaya konmuştur (Duncan 1999; Flouri ve ark. 2000;

Curtner-Smith 2000; Buchanan 2003; Connolloy ve O'Moore, 2003; Ahmed ve Braithwaite, 2004; Akgün, 2005; Fekkes ve ark. 2005; Hoover, 2005; Aubrey ve ark. 2007; Burk ve ark. 2007; Rigby ve ark. 2007). Aile problemleri olan adolesanların kontrolsüz ve olağandışı zamanlarda saldırganlık davranışları gösterdiği, tutarsız ve disiplinsiz ailelerdeki çocuklarda zorba, otoriter ailelerin çocuklarında da otorite olamayanlara göre kurban olma oranı daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Bowers, Smith, Binney 1994; Baldry ve Farrington, 1998; Ladd ve Kochenderfer 1998; Stevens ve ark. 2002; Coleman 2003; Connolly ve O'Moore 2003; Aubrey ve ark. 2007; Burk 2007; Rigby, Slee ve Martin, 2007; Spriggs ve ark. 2007).

Çalışmada aile değerlendirme ölçeğinde alınan puanlara göre çocukların zorbalık döngüsündeki rolüne bakıldı; zorbalık olayına karışanların oranı sağlıklı ailelerde %11,2, sağlıklı ailelerde ise %23,5 olup, oranlar arasında istatistiksel olarak çok ileri düzeyde anlamlı fark olduğu belirlendi (Tablo 4-10: ki kare= 47.860, $p=0.000$). Benzer bulgu öğrencilerin Aile Değerlendirme Ölçeği puanları ile zorbalığa maruz kalma (Tablo 4-11: $r=0,25$, $p=0,000$) ve zorbalıkta bulunma puanları arasında da (Tablo 4-11: $r=0,22$, $p=0,000$) saptandı. Sağlıklı aile çocuklarında zorbalığa maruz kalma ve zorbalık yapma puanları daha yüksek idi. Çocuğun doğumdan itibaren aile ile olan bağlarının ve aile içi iletişimin sağlıklı olmasının, aile üyelerinin her birinin fonksiyonlarını sağlıklı yerine getirmesinin, ailenin demokratik çocuk yetiştirme stilini kullanmasının çocuğa etkileri sonucunda çocuğun sağlıklı benlik kavramına sahip olması, olumlu akran ilişkileri kurabilen, kendini iyi ifade edebilen, sorunların çözümünde zorbalığı kullanmayan bir birey olması beklenen bir durumdur. Bu bulguyu destekleyen çalışmalar (Bowers, Smith, Binney 1994; Baldry ve Farrington, 1998; Ladd ve Kochenderfer 1998; Stevens ve ark. 2002; Coleman 2003; Connolly ve O'Moore 2003; Aubrey ve ark. 2007; Burk 2007; Rigby, Slee ve Martin, 2007; Spriggs ve ark. 2007) çoğunluktadır.

Bireyin kendisi hakkındaki yargılarından oluşan öz kavram, kişinin kendini nasıl görüp nasıl değer biçtiğini anlatır. Erken yaşlardan itibaren bireyin yakın ve uzak çevresiyle kurduğu ilişkiler ve iletişim, onun hem

kendi iç dünyasını, hem de dış dünyayı algılamasını ve kavramasını sağlar. Özellikle eşler arasındaki anlaşmazlık, şiddet, olumsuz aile ortamının çocuğun öz kavram gelişimini olumsuz etkilediği de bildirilmektedir (Mizell-Christie 2003; Hoover 2005).

Öğrencilerin öz kavram ölçeği puan ortalamaları ile aile değerlendirme ölçeği puanları karşılaştırıldığında; aralarında orta düzeyde, negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görüldü (Tablo 4. 11., $p=0,000$, $r=50$). Öğrencilerin öz kavran puan ortalamaları düşerken aile değerlendirme puanları artmakta idi. Mizell-Christie (2003)'de benzer şekilde çalışmasında aile anlaşmazlığı olan çocukların olamayanlara göre benlik saygılarının daha düşük olduğunu ve aile anlaşmazlığını çocuğun zorbalık davranışını doğrudan etkilediğini bulmuştur.

Çalışma sonuçları okullarda etkili zorbalığı önleme girişimlerinin uygulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Zorbalığa neden olan durumlar anlaşıldığında tanımlanan problem alanına ilişkin en uygun girişimler planlanarak, uygulanırsa öğrenciler yaşamları boyunca daha sağlıklı ilişkiler geliştirebileceklerdir.

Çalışmada:

- Lise öğrencilerinde zorbalığa maruz kalma oranı % 11,7, zorbalık yapma oranı % 11,1 olup, oranlar diğer ülkelerle benzerdir.
- Erkekler de zorbalık oranının, kızlarda kurban olma oranının yüksek olduğu,
- Çoğunlukla kızların kızlara, erkeklerin erkeklere zorbalık uyguladığı,
- Erkeklerin doğrudan zorbalığı, kızların ise dolaylı zorbalık yöntemlerini daha çok kullandığı,
- Akran zorbalarını belirleme ölçeğine göre; öğrencilerin %5,3'ünün zorba, %5,9'unun kurban, %5,8'sinin hem zorba hem kurban olduğu, %83 ise zorbalık olayına karışmadığı,
- Zorbalık olayına karışanlarda mazeretsiz okula devamsızlık yapanların ve okulu sevmeyenlerin daha fazla olduğu,
- Boşanmış aile çocuklarında zorba çocuk oranının anne-babası ile birlikte yaşayan çocuklara göre daha yüksek olduğu,

— Ailenin ekonomik durumunun kötü olmasının öğrencilerde zorbalığa eğilimi arttırdığı,

— Ebeveynlerin eğitimi ile öğrencilerin zorbalık davranışları arasında bir ilişki olmadığı,

— Aile bireyleri arasında şiddete tanık olanlarda zorbalığa karışan öğrenci oranının daha yüksek olduğu,

— Aile bireyleri tarafından şiddet uygulanan öğrencilerde kurban ve hem kurban hem zorba oranının daha yüksek olduğu,

— Öğrencilerin aile değerlendirme ölçeğinden aldıkları puana göre; sağlıklı ailelere sahip olanlarda zorbalığa karışmayanların oranının anlamlı derecede yüksek olduğu,

— Öğrencilerin zorbalık döngüsünde yer aldığı duruma göre öz kavramı puan ortalamalarının; zorbalığa karışmayan grupta diğer gruplara göre anlamlı olarak yüksek olduğu,

— Öğrencilerin öz kavram puanları düşerken aile değerlendirme puanlarının arttığı belirlenmiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda; aile ilişkisinin öğrencinin zorbalık davranışına etkisi düşünülerek uygulanacak zorbalığı önleme programlarında ailelere yönelik eğitimlere daha fazla yer verilmesi/arttırılması, benlik saygısı düşük öğrenciler zorbalık olayında daha fazla yer aldıklarından öğrencilere benlik saygılarını yükseltmeye ilişkin eğitimler verilmesi önerilebilir.

Okul hemşireliği uygulamalarının başarılı olduğu ülkelerde hemşireler; okuldaki zorba davranışları önleme, zorbalık türü davranışlara müdahale etme- durdurma ve kurban öğrencileri iyileştirmeye yönelik uygulanacak programlarda aktif görev almaktadırlar. Ülkemizde okul zorbalık oranlarının diğer ülke oranlarına benzer olmasına karşın okul hemşireliği uygulamaları yok denecek azdır. Ülkemizde okul hemşireliği uygulamalarının yaygınlaştırılması ve güçlendirilmesi önem kazanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ahmed, E. ve Braithwaite, V. (2006). Forgiveness, reconciliation, and shame: three key variables in reducing school bullying. *Journal of Social Issues*, 62, 347–70.
- Ahmed, E. ve Braithwaite, V. (2004). Bullying and victimization: cause for concern for both families and schools. *Social Psychology of Education*, 7, 35–54.
- Akgün, S. (2005). *Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Anabababalara Zorbalık Karşıtı Bilgiler, Erişim Tarihi: 05.08.2006, https://www.det.nsw.edu.au/media/downloads/languagesupport/anti_bullying/ab_turkish.pdf
- Anne babalar için bilgiler, Erişim Tarihi: 14.09.2006, <http://www.dest.gov.au/nr/rdonlyres/ff80f7dd-adb3-4ad7-baa0-82d7f86493ac/1522/turkish.pdf> zorbalık
- Ando, M. ve Asakura, T. (2005). Psychosocial influences on physical, verbal and indirect bullying among Japanese early adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 25(3), 268–90.
- Andreou, E. (2001). Bully/Victim problems and their association with coping behaviour in conflictual peer interactions among school-age children. *Educational Psychology*, 21(1), 59–66.
- Ashley, O.S. ve Foshee, V.A. (2005). Adolescent help-seeking for dating violence: prevalence, sociodemographic correlates, and sources of help. *Journal of Adolescent Health*, 36(1), 25–31.
- Aubrey L.S., Iannotti, R.J., Nansel, T.R. ve Haynie, D.L. (2007). Adolescent bullying involvement and perceived family, peer and school relations: commonalities and differences across race/ethnicity. *Journal of Adolescent Health*, 41, 283–93.
- Balogun, S.K., Olapegba, P.O. ve Opayemi, A.S. (2006). Influence of gender, age, religion and ethnicity on peer-victimization among primary four pupils in Ibadan, *Studies Tribes Tribals*, 4 (2), 109–12.
- Baldry A.C. ve Farrington, P.D. (1998). Parenting influences on bullying and victimization. *Legal and Criminological Psychology*, 3, 237–54.
- Baldry A.C. ve Farrington, P.D. (2000). Bullies and delinquents: personal characteristics and parental styles. *Journal of Community and Applied Psychology*, 10, 17–31.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*, New York: General Learning Press.
- Baymur, F (1994). *Genel Psikoloji*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 266

Berger, K. (2007). Update on Bullying at School: Science forgotten? *Developmental Review*, 27, 90–126.

Birinci Basamak Sağlık Çalışanlarına Yönelik Okul Sağlığı Pratik Rehber El Kitabı, Erişim tarihi 12.08.2006

<http://www.hm.saglik.gov.tr/zehirlenmeler/OkulSagligi.pdf>

Bjorkqvist, K., Osterman, K. ve Kaukiainen, A. (2000). Social intelligence--empathy = aggression? *Aggression and Violent Behavior*, 2, 191–200.

Björkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30, 177–188.

Boulton, M. J., Trueman, M., Chau, C., Whitehand, C. ve Amatya, K. (1999). Concurrent and longitudinal links between friendship and peer victimisation: Implications for befriending interventions. *Journal of Adolescence*, 22, 461–66.

Boulton, M. ve Smith, P. (1994). Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology*, 12, 315–29

Bowers, L., Smith, P. K. ve Binney, V. (1994). Perceived family relationships of bullies, victims and bully/victims in middle childhood, *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 215–32.

Burk L. R., Park, J., Armstrong, J.M. , Klein H. M., Goldsmith H. H., Waxler C. Z. ve Essex M. J. (2007). Identification of early child and family risk factors for aggressive victim status in first grade. *Journal Abnormal Child Psychology*, 2, 91–96.

Bulut, I. (1990). Aile Değerlendirme Ölçeği El Kitabı. Özgüzeliş Matbaası, Ankara.

Bullying, Erişim tarihi 18.11.2006 <http://en.wikipedia.org/wiki/Bullying>

Bullying Erişim tarihi 10.02.2007 <http://www.bullyingcourse.com/>

Chandley, B.S.A. (2005). *Qualitative Study: gendered perceptions of bullying among adolescent boys and girls*. Master Thesis, East Tennessee State University, USA.

Chernick, M. R. ve Friis, R. (2003). Introductory Biostatistics for the Health Sciences Modern Applications Including Bootstrap. John Wiley & Sons Publication. New Jersey. USA.

Connolly, J., Pepler, D., Craig, W. ve Taradash, A. (2000). Dating experiences of bullies in early adolescence. *Child Maltreatment*, 5 (4), 299–310.

Connolly, I. ve O'Moore, M. (2003). Personality and family relations of children who bully. *Personality and Individual Differences*, 35, 559–67.

Coleman, P.K. (2003). Perceptions of parent-child attachment, social self-efficacy, and peer relationships in middle childhood. *Infant and Child Development*, 12, 351–68.

- Craig, W. M. ve Pepler, D. J. (2003). Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 48, 577–82.
- Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety and aggression in elementary school children. *Personality and Individual Differences*, 24, 123–30.
- Curtner-Smith, M. E. (2000). Mechanisms by which family processes contribute to school-age boys' bullying. *Child Study Journal*, 30, 169–86.
- Cüceloğlu, D. (1991). İnsan ve Davranışı, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Çataklı, M. (1985). *Transliteration equivalence and reliability of the Turkish version of the Piers-Harris Children's Self Concept Scale*. Unpublished Master Thesis, Bogazici University, Istanbul, Turkey.
- Due, P., Holstein, B.H. ve Lynch, J. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: international comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health*, 15 (2), 128–32.
- Duffy, A. (2004). Bullying in Schools Identity Perspective. Griffith University. PhD Thesis. Erişim Tarihi: 15.12.2006
- www4.gu.edu.au:8080/adtt-root/uploads/approved
- Duncan R.D. (1999). Maltreatment by Parents and Peers: The Relationship between Child Abuse, Bully Victimization and Psychological Distress. *Child Maltreat*, 4; 45–55.
- Espelage, D. L. ve Holt, M. K. (2003). Bullying and victimization during early adolescence: Peer influences and psychosocial correlates. Erişim Tarihi: 20.10.2006
- <http://www.whittedclearylaw.com/fs15cs/custom/tocontact%20us>.
- Espelage, D.L. ve Swearer, S. M. (2003). Research on school bullying and victimization: what have we learned and where do we go from here? *School Psychology Review*, 32, 365–383.
- Espelage, D. (2002). Bullying in Early Adolescence: The role of the peer group; Eric clearinghouse on elementary and early childhood education. Erişim Tarihi: 17.11.2006,
- http://www.ericfacility.net/databases/eric_digests/ed471912.html
- Farrer, M. (2006). Violence against children in school and educational settings. Erişim Tarihi: 10.03.2007 <http://www.unicef.org>
- Fawcett, J. (2000). Analysis and evaluation of contemporary nursing knowledge: Nursing models and theories. Philadelphia: F. A. Davis Company.
- Fekkes, M., Pijpers, F. I. M. ve Verloove-Vanhorick S. P. (2005). Who does what, when and where? Involvement of children, teacher, parents in bullying behavior, *Health Education Research*, 20. 81–91.

- Field, T. (1999). American adolescents touch each other less and are more aggressive towards their peers as compared with French adolescents, *Adolescence*, 34(136), 753- 58.
- Finnegan, R. A., Hodges, E. V. E. ve Perry, D. G. (1998). Victimization in the peer group: Associations with children's reports of mother-child interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 1076-86.
- Fitzpatrick K.M., Dulin A.J., Piko B.F. (2007). Not just pushing and shoving: school bullying among African American adolescents. *Journal of School Health*, 77(1), 16-22.
- Flouri, E. ve Buchanan, A. (2003). The role of mother involvement and father involvement and bullying. *Aggressive Behavior*, 28, 126-33.
- Flouri, E. ve Buchanan, A. (2002). Childhood predictors of labor force participation in adult life. *Journal of Family and Economic Issues*, 23, 101-20.
- Forero, R., McLellan, L., Rissel, C. ve Bauman, A. (1999). Bullying behavior and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: cross sectional survey. *British Medical Journal*, 319 (7206), 344-49.
- Grinberg, I., Dawkins, M., Dawkins, M. P. ve Fullilove, C. (2005). Adolescents at risk for violence: an initial validation of the life challenges questionnaire and risk assessment index, *Adolescence*. 40(159), 573-99.
- Gültekin, Z. (2003). *Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Geliştirme Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
- Hanish, L. D. ve Guerra, N. G. (2002). A longitudinal analysis of patterns of adjustment following peer victimization, *Development and Psychopathology*, 14(1), 69-89.
- Hawker, D. S. J. ve Boulton, M. J. (2000). Twenty years research on peer victimisation and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychiatry and Psychology*, 41, 441-55.
- Hoover, R.L. (2005). *A Methodological study of family and personalty variables associated with discrimination and bullying*. Phd Dissertation, Universty of Cincinati, USA.
- Hughes, G. (2005). *The Relationship between bullying and achievement; a study of related school and family factors*. Master Thesis, The Universty of Calgary, Alberta, Canada.
- Kapıcı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37, 1-13.
- Kim, S.Y., Koh, J. ve Leventhal, B. (2006). School bullying and suicidal risk in Korean middle school student, *Pediatrics*, 115(2), 357-63.

- Kim, S.Y. ve Koh, J.Y. (2006). bullying in school and youth violence, causes and consequences of psychopathologic behaviour, *Arch Gen Psychiatry*, 63, 1033–41.
- Kitzmann, K. M., Gaylord, N. K., Holt, A. R. ve Kenny, E. D. (2003). Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71, 339–52.
- Klomek, A. B., Marrocco F., Kleinman, M., Schonfeld, I. ve Gould J. M. (2007). Bullying, depression and suicidality in adolescents, *Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 46(1), 40–49.
- Kochenderfer, B. J. ve Ladd, G. W. (1996). Peer victimization: Cause or consequence of school maladjustment? *Child Development*, 67, 1305–17.
- Kristensen, S.M. ve Smith, P. K (2003). The Use of coping strategies by danish children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, inresponse to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, 44, 479–88.
- Kaukiainen, A., Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Tamminen, M., Vauras, M., Maki, H. ve Poskiparta E. (2002) Learning difficulties, social intelligence, and self-concept: Connections to bully-victim problems. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43, 269–78
- Ladd, G. W. ve Kochenderfer, B. J. (1998). Parenting behaviors and parent-child relationships: Correlates of peer victimization in kindergarten. *Developmental Psychology*, 34, 1450–58
- Leach F. (2005). Learning to be violent; The role of the school in developing adolescent. Gendered Behavior, *Compare*. 33 (3), 385–400.
- Lowenstein, L.F. (1977). Who is the bully? *Home and School*, 11, 3–4.
- Macklem, G. (2003). *Bullying and teasing: Social power in children's groups*. New York, NY: Plenum Publishers.
- Marini, Z. A, Dane, V. A, Bosacki S.L ve Cura, Y. (2006). Direct and indirect bully-victims: differential psychosocial risk factors associated with adolescent involved in bullying and victimization. *Aggressive Behavior*, 32, 551–69.
- Mino Tamaki (2006) *Ijime* (Bullying) in Japanese Schools: A Product of Japanese Education Based on Group Conformity Second Annual Rhizomes: Re-Visioning Boundaries Conference of The School of Languages and Comparative Cultural Studies, The University of Queensland. Erişim tarihi, 08.03.2007, http://eprint.uq.edu.au/archive/00004762/01/tm_rhiz.pdf
- Mizell-Christie, C. A. (2003). Bullying: The consequences of interparental discord and child's self concept, *Family Process*, 42 (2), 237–53.
- Moretti, M. M., Obsuth, I., Odgers, S. L. ve Reebye P. (2006). Exposure to maternal vs. paternal partner violence, PTSD and aggression in adolescent girls and boys, *Aggressive Behavior*, 32, 385–95.
- Muscari E.M. (2003). What Can I Do to Help a Child Who is Being Bullied. <http://school-nursing.org/bullypages/overview.html>

- Mynard, H. ve Joseph, S. (1997). Bully/victim problems and their association with Eysenck's personality dimensions in 8–13 year olds. *British Journal of Educational Psychology*, 67, 51–54.
- Nansel, T., Craig, W., Overpeck M.D., Saluja, G. ve Ruan, W. J. (2004). Cross-national Consistency in the Relationship Between Bullying Behaviors and Psychosocial Adjustment, *Arch Pediatric Adolescent Medicine*, 158, 730–36.
- Nansel, T. ve Overpeck, N. (2001). Bullying behaviors among U.S. youth, *JAMA*, 285, 16.
- Natvig, K. G., Albrektsen, G. ve Qvarnstrom, U. (2001). Psychosomatic symptoms among victims of school bullying, *Journal of Health Psychology*, (4), 365–77.
- Nordhagen, R. , Nielsen, A. , Stigum, H. ve Köhler, L. (2005). Parental reported bullying among Nordic children: a population-based study *Care, Health & Development*, 31(6), 693–701.
- Okullarda Şiddetin Önlenmesi, Erişim Tarihi: 25.06.2006,
www.meb.gov.tr/duyurular/OkullardaSiddetinOnlenmesi/OkullardaSiddetinOnlenmesiBildirgesi.htm
- Okullarda Suç ve Şiddet Önleme, Erişim Tarihi: 22.11.2006,
[http://www.yeniden.org.tr/okullarda suç ve şiddeti önleme](http://www.yeniden.org.tr/okullarda-suç-ve-şiddeti-önleme)
- Okullarda Zorbalık ve Şiddet, Erişim tarihi: 04.01.2008,
<http://okulweb.meb.gov.tr/63/11/966270/okul%20zorbalic4%9e1.htm>
- Olafsen, R. N. ve Viemerö, V. (2000). Bully/Victim problems and coping with stres in school among 10-to–12 year old pupils in Aland, *Finland, Aggressive Behavior*. 26, 57–65.
- Olweus, D. ve Mona E. S. (2003). Prevalance estimation of school bullying with the Olweus / Bully Questionnaire, *Aggressive Behavior*, 29, 239–68.
- Olweus, D. (1994). Bullying at school: basic facts and effects of a school based intervention program, *Journal of Child Psychol Psychiatry*. 35(7), 1171–90.
- Olweus, D. (1993). *Bullying At School: What We Know and What We Can Do?* Oxford: Blackwell.
- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school-based intervention program. In D. Pepler & K. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression* (pp. 411–448). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Olweus, D. (1980). Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: Acausal analysis. *Developmental Psychology*, 16, 664–60.
- Olweus, D. (1979). Stability of aggressive reaction patterns in males: A review, *Psychological Bulletin*, 86(4), 852–75.

- Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and whipping boys*. Oxford: Hemisphere.
- O'Moore A. M ve Kirkham C. (2001). Self-esteem and its relationship to bullying behaviour, *Aggressive Behavior*, 27, 269–83.
- O'Moore, A. M. ve Hillery, B. (1989). Bullying in Dublin schools, *Irish Journal of Psychology*, 10(3), 426–41.
- Öner, N. (2005). Piers – Harris'in Çocuklarda Öz Kavramı Ölçeği El Kitabı. *Türk Psikologlar Derneği Yayını*. Ankara.
- Pellegrini, A. D. (2002). Bullying, victimization, and sexual harassment during the transition to middle school. *Educational Psychologist*, 37(3), 151–64.
- Pellegrini, A. D., Bartini, M. ve Brooks, F. (1999). School bullies, victims, and aggressive victims: Factors relating to group affiliation and victimization in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 91, 216–24.
- Pellegrini, A. D. (1998). Bullies and victims in school: A review and call for research. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 19(2), 165–76.
- Pepler J. D, Craig M. W, Jennifer, A., Connolly A.Y., McMaster, L. ve Jiang, D. (2006). A developmental perspective on bullying, *Aggressive Behavior*, 32, 376–84.
- Perkins, H.J. ve Montford, C.R. (2005). The impact of violence on adolescents in schools: a case study on the role of school-based health centers, *Nursing Clinics North of America*, 40(4), 671–79.
- Perry, D. G., Kusel, S. J. ve Perry, L. C. (1988). Victims of peer aggression, *Developmental Psychology*, 24(6), 807–14.
- Pişkin, M. (2002). Okul Zorbalığı: tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 531–62.
- Pişkin, M. (2006). Akran zorbalığı olgusunun ilköğretim öğrencilerarasındaki yaygınlığının incelenmesi. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuga Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu, İstanbul.
- Raskauskas J, and Ann D.S. (2004) Identifying and intervening in relational aggression. *The Journal of School Nursing*, 4: 208–15.
- Rigby K., Slee, P.T. ve Martin, G. (2007) Implications of inadequate parental bonding peer victimization for adolescent mental health, *Journal of Adolescent*. 30, 801–12.
- Rigby, K. ve Johnson, B. (2005). Student bystanders in Australian schools, *Pastoral Care in Education*, 23 (2), 10–16.
- Rigby, K. (2002). *A meta-evaluation of methods and approaches to reducing bullying in pre-schools and early primary school in Australia*. Canberra: Attorney General's Department.

Rigby, K. (2000). What children tell us about bullying in schools. Erişim Tarihi: 12.02.2007,

<http://www.yrbe.edu.on.ca/~safeschl/bullying.htm>.

Rigby, K (1999) What harm does bullying do? Australian Institute of Criminology on Children and Crime, Victims And Offenders Conference. Brisbane.

Rigby, K. , Slee, P. ve Cunningham, R. (1999). Effects of parenting on the peer relations of Australian adolescents, *The Journal of Social Psychology*, 139(3), 387–98.

Rigby, K. (1998). The relationship between reported health and involvement in bully/victim problems among male and female secondary school children, *Journal of Health Psychology*, 3(4), 465–76.

Rigby, K. (1997). Attitudes and beliefs about bullying among Australian school children, *Irish Journal of Psychology*, 18(2), 202–20.

Rigby, K. (1996). *Bullying in school and what to do about it?* Australian Council of Educational Research, Melbourne.

Rigby, K. ve Slee, P. (1991). Bullying among Australian school children: Reported behavior and attitudes towards victims, *Journal of Social Psychology*, 131, 615–27.

Rivers, I. ve Smith, P. K. (1994). Types of bullying behaviour and their correlates, *Aggressive Behaviour*, 20, 359–68.

Salmivalli, C. ve Voeten, M. (2004). Connection between attitudes, group norms and behaviors associated with bullying in schools, *International Journal of Behavioral Development*, 28, 246–58.

Salmivalli, C. (2002). Is there an age decline in victimization by peers at school? *Educational Research*, 44, 269–278.

Salmivalli, C., Kaukiainen, A. , Kaistaniemi, L. ve Lagerspetz, K. (1999). Self evaluated self-esteem, peer-evaluated self-esteem, and defensive egotism as predictors of adolescents' participation in bullying situations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 1268–78.

Salmivalli, C. , Huttunen, A. ve Kirsti M. J. L. (1997). Peer networks and Bullying in schools, *Scandinavian Journal of Psychology*, 38 (4), 305–12.

Sarı, E. (1998). Benlik Kavramının Gelişimine İlişkin Kuramsal Açıklamalar, *Milli Eğitim Dergisi*, 138, 35–39.

School nursing, Erişim tarihi: 8.10.2006

<http://www.school-nursing.org/bully/overview.html>

Schwartz, D. (2000). Subtypes of victims and aggressors in children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 181–92.

Schwartz, D., Dodge, K. A. ve Coie, J. D. (1993). The emergence of chronic peer victimization in boys' play groups. *Child Development*, 64, 1755–72.

Schwartz D, Dodge K. A., Petit G. S. ve Bates J. E. (1997). The Early socialization of aggressive victims of bullying. *Child Development*, 68(4), 665–75.

Seals, D. ve Young, J. (2003). Bullying and victimization: prevalence and relationship gender, grade level, ethnicity, *self-esteem and depression*. *Adolescence*, 38(152), 735–47.

Sidelinger, D.E. , Guerrero, A.P. , Rodríguez-Frau, M. ve Mirabal-Colón, B. (2005). Training healthcare professionals in youth violence prevention: an overview. *American Journal of Preventive Medicine*, 29(5), 200–205.

Skybo, T. (2005). Witnessing Violence: Biopsychosocial impact on children, *Pediatric Nursing*; 31(4), 263–70.

Smith, P.K. (2004). Bullying: Recent developments. *Child and Adolescent Mental Health*. 9, 98–103.

Smith, P.K. ve Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying: Findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7, 193–212.

Smith, P. , Morita, Y. , Junger-Tas, J. , Olweus, D., Catalano, R. ve Slee, P. (1999). The nature of school bullying: A cross-national perspective. Florence, KY: Taylor & Francis/Routledge.

Solberg, M. ve Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 29, 239–68.

Spriggs, A.L. , Iannotti, R.J. , Nansel, T. R. ve Haynie, D.L. (2007). Adolescent bullying involvement and perceived family peer and school relations: commonalities and differences across race/ethnicity. *Journal of Adolescent Health*, 41, 283–93.

Stevens, V. , de Bourdeaudhuij, I. ve Van Oost, P. (2002). Relationship of the family environment to children's involvement in bully/victim problems at school. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 6, 419–28.

Storch, E.A. ve Esposito, L.E. (2003). Peer victimization and posttraumatic stress in children, *Child Study Journal*, 33, 91–98.

Şiddet ve Okul, Erişim Tarihi: 12.01.2007,

<http://iogm.meb.gov.tr/siddetveokul/AbstractsBooklet.pdf>.

Tekim, M. (2006) Sınıf Öğretmenlerinin ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin zorbalığa maruz kalmaları ile ilgili tutum ve görüşleri. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Uluslararası Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitapçığı, İstanbul. Erişim Tarihi:20.02.2007

<http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi76/sayi76/murat%20tekin.pdf>

- Theriot, T.M., Dulmus, C. N., Sowers, M. K. ve Johnson, T.K. (2005). Factors relating to self-identification among bullying victims. *Children and Youth Services*, 27, 979–94.
- Troy, M. ve Sroufe, L.A. (1987). Victimization among pre-schoolers: Role of attachment relationship history. *Journal of the American of Child and Adolescent Psychiatry*, 26, 166–72.
- Turkey Violence, Erişim Tarihi: 12.08.2006
http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2006/05/turkey_violence.shtml
- Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77–92.
- Verschueren, K. ve Marcoen, A. (1999). Representation of self and socio-emotional competence in kindergartners: Differential and combined effects of attachment to mother and father. *Child Development*, 70(1), 183–201.
- Waddell, M. (2007). Grouping or ganging: the psychodynamics of bullying. *British Journal of Psychotherapy*, 23 (2), 189–206.
- Whitney, I. ve Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational Research*, 35, 3–25.
- Wolke, D., Woods, S., Stanford, K. ve Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92, 673–96.
- Woods, S. ve Wolke, D. (2004). Direct and relational bullying among primary school children and academic achievement. *Journal of School Psychology*, 42, 135–55.

FORMLAR

1. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili Öğrenciler,

Sizlere verilen bu soru listesi ile arkadaşlarınızla ilişkileriniz hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Her şıktaki cümleleri dikkatlice okuduktan sonra, her şık için bir seçeneği işaretleyin. İşaretleme yapmak için size uygun olan parantezin içine X işareti koymanız yeterlidir. Bu bir sınav değildir ve cevapların doğru ya da yanlış olması gibi bir durum da söz konusu değildir. Benim için önemli olan sizin gerçek düşüncelerinizi yansıtmanızdır. Sizden aldığım tüm bu bilgiler kesinlikle gizli kalacaktır ve yalnızca araştırma amacıyla kullanılacaktır. Doldurulmuş haldeki cevap kâğıtlarınızın, okul idaresine, öğretmenlerinize ya da arkadaşlarınıza gösterilmesi söz konusu değildir. Yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Prof. Dr. Sevim Savaşer

Sevda ARSLAN

1. Sınıf no: Sınıfınız:
2. Yaşınız: Cinsiyetiniz: ()Kız ()Erkek
3. Geçen yılki akademik başarınız:

() Takdir aldım () Teşekkür aldım () Doğrudan geçtim

() Sorumlu Geçtim () Aynı sınıfta Tekrar Okuyorum
4. Mazeretsiz olarak sık devamsızlık yapar mısınız ? ()Evet () Hayır
5. Okulunu seviyor musun ? ()Evet () Hayır
6. Annenizin Eğitimi:

() İlkokul () Ortaokul- Lise () Yükseköğrenim () Diğer
7. Anneniz çalışıyor mu? ()Hayır () Evet (Belirtiniz).....
8. Babanızın eğitimi:

() İlkokul () Ortaokul Lise () Yükseköğrenim () Diğer
9. Babanız çalışıyor mu? ()Hayır () Evet (Belirtiniz).....
10. Size göre ailenizin ekonomik durumu nasıl ?

() İyi () Orta () Kötü
11. Sizin aileniz için uygun olanı işaretleyiniz.

() Anne-baba bir arada () Anne-baba ayrı () Anne vefat etmiş

() Baba vefat etmiş

12. Kimle yaşıyorsunuz?

- ☐ Anne-baba ile birlikte ☐ Yalnız anne ile birlikte
☐ Baba ile birlikte ☐ Diğer aile büyükleri ile
☐ Diğer (Belirtiniz)

13. Aile üyelerini birbirine şiddet uygularken gördünüz mü ? ☐ Evet ☐ Hayır

14. Aile üyeleri tarafından size şiddet uygulanır mı? ☐ Evet ☐ Hayır

15. Kaç Kardeşsiniz:

2. AİLE DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ

CÜMLELER	Aynen katılıyorum	Büyük ölçüde katılıyorum	Biraz katılıyorum	Hiç katılmıyorum
1.Ailecek ev dışında program yapmakta güçlük çekeriz, çünkü aramızda fikir birliği sağlayamayız.	()	()	()	()
2.Günlük hayatımızda sorunların (problemlerin) hemen hepsini aile içinde hallederiz.	()	()	()	()
3. Evde biri üzgünse, diğer aile üyeleri bunun nedenlerini bilir.	()	()	()	()
4. Bizim evde, kişiler verilen her görevi düzenli biçimde yerine getirmezler.	()	()	()	()
5.Evde birinin başı derde girdiğinde, diğerleri de bunu kendilerine fazlasıyla dert ederler.	()	()	()	()
6. Bir sıkıntı ve üzüntü ile karşılaştığımızda birbirimize destek oluruz.	()	()	()	()
7.Ailemizde acil bir durum olsa şaşırıp kalırız.	()	()	()	()
8.Bazen evde ihtiyacımız olan şeylerin bittiğinin farkına varmayız.	()	()	()	()
9.Birbirimize karşı olan sevgi, şefkat gibi duygularımızı açığa vurmaktan kaçınırız.	()	()	()	()
10.Gerektiğinde aile üyelerinin görevlerini hatırlatır kendilerinde düşeni iyi yapmalarını sağlarız.	()	()	()	()

11.Evde dertlerimizi, üzüntülerimizi birbirimize söylemeyiz.	()	()	()	()
12.Sorunlarımızın çözümünde genellikle ailece aldığımız kararları uygularız.	()	()	()	()
13.Bizim evdekiler ancak onların hoşuna giden şeyler söylendiğimizde bizi dinlerler.	()	()	()	()
14.Bizim evde bir kişinin söylediklerinden ne hissettiğini anlamak pek kolay değildir.	()	()	()	()
15.Ailemizde eşit bir görev dağılımı yoktur.	()	()	()	()
16.Ailemizin üyeleri birbirlerine hoş görülme davranırlar.	()	()	()	()
17.Evde herkes başına buyruktur.	()	()	()	()
18.Bizim evde herkes söylemek istediklerini, üstü kapalı değil de doğrudan birbirlerinin yüzüne söyler.	()	()	()	()
19.Ailede bazılarımız duygularımızı belli etmeyiz.	()	()	()	()
20.Acil bir durumda ne yapacağımızı biliriz.	()	()	()	()
21.Ailecek, korkularımızı ve endişelerimizi birbirimizle tartışmaktan kaçınırız.	()	()	()	()
22.Sevgi, şefkat gibi olumlu duyguları birbirimize belli etmekte güçlük çekeriz.	()	()	()	()
23.Gelirimiz (ücret, maaş) ihtiyaçlarımızı karşılamaya yetmiyor.	()	()	()	()

24.Ailemiz, bir problemi çözdükten sonra, bu çözümün işe yarayıp yaramadığını tartışır.	()	()	()	()
25.Bizim ailede herkes kendini düşünür.	()	()	()	()
26.Duygularımızı birbirimize açıkça söyleyebiliriz.	()	()	()	()
27.Evimizde banyo ve tuvalet bir türlü temiz durmaz.	()	()	()	()
28.Aile içinde birbirimize sevgimizi göstermeyiz.	()	()	()	()
29.Evde herkes her istediğini birbirinin yüzüne söyleyebilir.	()	()	()	()
30.Ailemizde her birimizin belirli görev ve sorumlulukları vardır.	()	()	()	()
31.Aile içinde genellikle birbirimizle pek iyi geçinemeyiz.	()	()	()	()
32.Ailemizde sert-kötü davranışlar ancak belli durumlarda gösterilir.	()	()	()	()
33.Ancak hepimizi ilgilendiren bir durum olduğu zaman birbirimizin işine karışırız.	()	()	()	()
34.Aile içinde birbirimizle ilgilenmeye pek zaman bulamıyoruz.	()	()	()	()
35.Evde genellikle söylediklerimizle, söylemek istediklerimiz birbirinden farklıdır.	()	()	()	()
36.Aile içinde birbirimize hoşgörülü davranırız.	()	()	()	()
37.Evde birbirimize, ancak sonunda kişisel bir yarar sağlayacaksa ilgileniriz.	()	()	()	()

38.Ailemizde bir dert varsa, kendi içinde hallederiz.	()	()	()	()
39.Ailemizde sevgi ve şefkat gibi duygular ikinci plandadır.	()	()	()	()
40.Ev işlerinin kimler tarafından yapılacağını hep birlikte konuşarak kararlaştırırız.	()	()	()	()
41.Ailemizde herhangi bir şeye karar vermek her zaman sorun olur.	()	()	()	()
42.Bizim evdekiler sadece bir çıkarları olduğu zaman birbirlerine ilgi gösterir.	()	()	()	()
43.Evde birbirimize karşı açık sözlüyüzdür.	()	()	()	()
44.Ailemizde hiçbir kural yoktur.	()	()	()	()
45.Evde birinden bir şey yapması istendiğinde, takip edilmesi ve kendisine hatırlatılması gerekir.	()	()	()	()
46.Aile içinde herhangi bir sorunun (problemin) nasıl çözüleceği hakkında kolayca karar verebiliriz.	()	()	()	()
47.Evde kurallara uyulmadığı zaman ne olacağını bilemeyiz.	()	()	()	()
48.Bizim evde aklınıza gelen her şey olabilir.	()	()	()	()
49.Sevgi, şefkat gibi olumlu duygularımızı birbirimize ifade edebiliriz.	()	()	()	()
50.Aile de her türlü probleminden üstesinden gelebiliriz.	()	()	()	()
51.Evde birbirimizle pek iyi geçinemeyiz.	()	()	()	()

52.Sinirlenince birbirimize küseriz.	()	()	()	()
53.Ailede bize verilen görevler pek hoşumuza gitmez, çünkü genellikle umduğumuz görevler verilmez.	()	()	()	()
54.Kötü bir niyetle olmasa da evde birbirimizin hayatına çok karışıyoruz.	()	()	()	()
55.Ailemizde kişiler herhangi tehlike karşısında(yangın, kaza gibi) ne yapacaklarını bilirler, çünkü böyle durumlarda ne yapılacağı aramızda konuşulmuş ve belirlenmiştir.	()	()	()	()
56.Aile içinde birbirimize güveniriz.	()	()	()	()
57.Ağlamak istediğimizde, birbirimizden çekinmeden rahatlıkla ağlayabiliriz.	()	()	()	()
58.Okulumuza yetişmekte güçlük çekiyoruz.	()	()	()	()
59.Aile içinde birisi, hoşlanmadığımız bir şey yaptığında bunu ona açıkça söyleriz.	()	()	()	()
60.Problemimizi çözmek için ailecek çeşitli yollar bulmaya çalışırız.	()	()	()	()

3. AKRAN ZORBALARINI BELİRLEME ÖLÇEĞİ

1) a. Beni çeşitli vurucu ve kırıcı aletlerle tehdit ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

2) a. Beni o kadar korkuturlar ki onlardan uzak dururum.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

3) a. Bana çirkin saldırılarda bulunurlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

4) a. Okula giderken ya da okuldan dönerken beni rahatsız ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

5) a. Üstümlü başımı kırletirler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

6) a. Grup halinde üstüme gelip beni rahatsız ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

7) a. Bana yumruk atarlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

8) a. Bana isimler takarlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

9) a. Görünüşümle alay ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

10) a. Herhangi bir nedenden dolayı benimle alay ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

11) a. Bana "gerzek", "aptal" ve benzeri sözler söylerler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

12) a. Konuşma biçiminde alay ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

13) a. Beni tekmelerler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

14) a. Camını acıtırılar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

15) a. Beni döverler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

16) a. Bana küfür ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

17) a. Çelme takıp beni düşürmeye çalışırlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

18) a. Bana tükürürler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

19) a. Arkadaşlarımla aramı bozmaya çalışırlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

20) a. Arkadaşlarımı bana karşı kışkırtmaya çalışırlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

21) a. Başkalarının benimle konuşmasına engel olurlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

22) a. Hakkında yalan söylerler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

23) a. İzinim olmadan bana ait eşyaları alırlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

24) a. Bana ait eşyalara hileyle zarar verirler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

25) a. Bana ait eşyaları çalarlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

26) a. Bana ait bir şeyi kırıp bozmaya çalışırlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

27) a. Paramı çalarlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

28) a. Sana tüm bu davranışları çoğunlukla kız arkadaşlarınız mı yoksa erkek arkadaşlarınız mı yapıyor?

Çoğunlukla kızlar Çoğunlukla erkekler Hem kızlar hem erkekler
() () ()

b. Peki sen bu davranışları çoğunlukla kız arkadaşlarına mı yoksa erkek arkadaşlarına mı yapıyorsun?

Çoğunlukla kızlara Çoğunlukla erkeklere Hem kızlara hem erkeklere
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

4. PİERS-HARRİS ÖZ-KAVRAM ÖLÇEĞİ

1. İyi resim çizerim. ()Evet () Hayır
2. Okul ödevlerimi bitirmem uzun sürer. ()Evet () Hayır
3. Elerimi kullanmada becerikliyimdir. ()Evet () Hayır
4. Okulda başarılı bir öğrenciyim. ()Evet () Hayır
5. Aile içinde önemli bir yerim var. ()Evet () Hayır
6. Sınıf arkadaşlarım benimle alay eder. ()Evet () Hayır
7. Mutluyum. ()Evet () Hayır
8. Çoğunlukla neşesizim. ()Evet () Hayır
9. Akıllıyım. ()Evet () Hayır
10. Öğretmenler derse kaldırıncaya heyecanlanıyorum. ()Evet () Hayır
11. Dış görünüşüm beni rahatsız ediyor. ()Evet () Hayır
12. Genellikle çekingenim. ()Evet () Hayır
13. Arkadaş edinmekte güçlük çekiyorum. ()Evet () Hayır
14. Büyüdüğümde önemli bir kimse olacağım. ()Evet () Hayır
15. Aileme sorun yaratıyorum. ()Evet () Hayır
16. Kuvvetli sayılırım. ()Evet () Hayır
17. Sınavlardan önce heyecanlanıyorum, korkuyorum. ()Evet () Hayır
18. Okulda terbiyeli, uyumlu davranırım. ()Evet () Hayır
19. Herkes tarafından pek sevilen biri değilim. ()Evet () Hayır
20. Parlak fikirlerim var. ()Evet () Hayır
21. Genellikle kendi dediklerimin olmasını isterim. ()Evet () Hayır
22. Bir şeyden kolay vazgeçerim. ()Evet () Hayır
23. Müzikte iyiyim. ()Evet () Hayır
24. Hep kötü şeyler yaparım. ()Evet () Hayır
25. Evde çoğu zaman huysuzluk ederim. ()Evet () Hayır
26. Sınıfta arkadaşlarım beni sayarlar. ()Evet () Hayır
27. Sinirli biriyim. ()Evet () Hayır
28. Gözlerim güzeldir. ()Evet () Hayır
29. Sınıfta derse kalktığımda bildiklerimi sıkılmadan anlatırım. ()Evet () Hayır
30. Derslerde sık sık hayal kurarım. ()Evet () Hayır

31. (Kardeşiniz varsa) Kardeş(ler)ime sataşırım. ()Evet () Hayır
32. Arkadaşlarım fikirlerimi beğenir. ()Evet () Hayır
33. Başım sık sık belaya girer. ()Evet () Hayır
34. Evde büyüklerimin sözünü dinlerim. ()Evet () Hayır
35. Sık sık üzülür, meraklanırım. ()Evet () Hayır
36. Ailem benden çok fazla şey bekliyor. ()Evet () Hayır
37. Halimden memnunum. ()Evet () Hayır
38. Evde ve okulda pek çok şeyin dışında bırakıldığımı sanıyorum. ()Evet () Hayır
39. Saçlarım güzeldir. ()Evet () Hayır
40. Çoğu zaman okul faaliyetlerine gönüllü olarak katılırım. ()Evet () Hayır
41. Şimdiki halimden daha başka olmak isterdim. ()Evet () Hayır
42. Geceleri rahat uyurum. ()Evet () Hayır
43. Okuldan hiç hoşlanmıyorum. ()Evet () Hayır
44. Arkadaşlar arasında oyunlara katılmak için bir seçim yapılırken en son seçilenlerden biriyim. ()Evet () Hayır
45. Sık sık hasta olurum. ()Evet () Hayır
46. Başkalarına karşı iyi davranmam. ()Evet () Hayır
47. Okuldaki arkadaşlarım iyi fikirlerim olduğunu düşünürler. ()Evet () Hayır
48. Mutsuzum. ()Evet () Hayır
49. Pek çok arkadaşım var. ()Evet () Hayır
50. Neşeliyim. ()Evet () Hayır
51. Pek çok şeye aklım ermez. ()Evet () Hayır
52. Yakışıklıyım (güzelim) ()Evet () Hayır
53. Hayat dolu bir insanım. ()Evet () Hayır
54. Sık sık kavgalara karışıırım. ()Evet () Hayır
55. Erkek arkadaşlarım arasında sevilirim (popülerim). ()Evet () Hayır
56. Arkadaşlarım bana sık sık sataşır. ()Evet () Hayır
57. Ailem benle düş kırıklığına uğruyor. ()Evet () Hayır
58. Hoş bir yüzüm vardır. ()Evet () Hayır
59. Evde hep benle uğraşırlar. ()Evet () Hayır
60. Oyunlarda ve sporda başı ben çekerim. ()Evet () Hayır
61. Ne zaman bir şey yapmaya kalksam her şey ters gider. ()Evet () Hayır
62. Hareketlerimde sakarım. ()Evet () Hayır

63. Oyunlarda ve sporda, oynamak yerine seyrederim. ()Evet () Hayır
64. Öğrendiğimi çabuk unuturum. ()Evet () Hayır
65. Herkesle iyi geçinirim. ()Evet () Hayır
66. Çabuk kızarım. ()Evet () Hayır
67. Kız arkadaşlarım arasında sevilirim. ()Evet () Hayır
68. Çok okurum. ()Evet () Hayır
69. Bir grupla çalışmaktansa tek başıma çalışmaktan hoşlanırım. ()Evet () Hayır
70. (Kardeşiniz varsa) Kardeş (ler)imi severim. ()Evet () Hayır
71. Vücutça güzel sayılırım. ()Evet () Hayır
72. Sık sık korkuya kapılırım. ()Evet () Hayır
73. Her zaman bir şeyler düşürür ve kırarım. ()Evet () Hayır
74. Güvenilir bir kimseyim. ()Evet () Hayır
75. Başkalarından farklıyım. ()Evet () Hayır
76. Kötü şeyler düşünürüm. ()Evet () Hayır
77. Kolay ağlarım. ()Evet () Hayır
78. İyi bir insanım. ()Evet () Hayır
79. İşler hep benim yüzümden ters gider. ()Evet () Hayır
80. Şanslı bir kimseyim. ()Evet () Hayır

İZİN YAZISI

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.34.00.18.580/ 93
Konu : Anket (Sevda ARSLAN)

15.../01/2007

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Florenca Nightingale H.Y.O)

- İlgi: a) Valilik Makamının 15.01.2007 tarih ve 580/83 sayılı onayı.
b) Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığının 18.08.2003 gün ve 2430 sayılı emri.
c) İstanbul Üniversitesi Florenca Nightingale H.Y.O 'nun 06.12.2006 tarih ve 5633 sayılı yazısı.

İstanbul Üniversitesi Florenca Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Öğretim Üyelerinden Prof.Dr.Sevim SAVAŞER'in danışmanlığında öğrenci Sevda ARSLAN "Lise Öğrencilerinde Zorbalığa Maruz Kalmada Öğrencilerin Öz Kavramı ve Aile İlişkisinin Önemi" konulu anket uygulaması yapma isteği İLGİ (a) Valilik Oluru ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi, gereğinin İLGİ (a) Valilik Oluru doğrultusunda, İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerinin bilgisinden sonra Okul Müdürlüklerine gerekli duyurunun anketçi tarafından yapılmasını, işlem bittikten sonra 2(iki) hafta içinde sonuçtan Müdürlüğümüz Kültür Bölümüne rapor halinde bilgi verilmesini arz ederim.

Erdem DEMİRCİ
Müdür a.
Müdür Yardımcısı

EKLER :

- Ek-1. İLGİ (a) Valilik Oluru
Ek-2. Onaylı Anket soruları

4440632

NOT : Verilecek cevapta tarih, kayıt numarası, dosya numarası yazılması rica olunur.
Adres : İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü A.Blok Ankara cad. No:2 Cağaloğlu 2125261382
E-Mail : kultur34@meb.gov.tr **Web :** <http://istanbul.meb.gov.tr/bolumler/kultur>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı	Sevda	Soyadı	Arslan
Doğ. Yeri	Düzce	Doğ. Tar.	06.06.1975
Uyruğu	T.C.	TC Kim No	47746131902
Email	sevdaozdincer@hotmail.com	Tel	05442468084

Eğitim Düzeyi

	Mezun Olduğu Kurumun Adı	Mez. Yılı
Doktora	İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü	2008
Yük. Lis.	Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü	2002
Lisans	İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu	1999
Lise	Bolu Sağlık Meslek Lisesi	1993

İş Deneyimi (Sondan geçmişe doğru sıralayın)

	Görevi	Kurum	Süre (Yıl - Yıl)
1.	Öğretim Görevlisi	Abant İzzet Baysal Üniversitesi Düzce Sağlık Yüksek Okulu	2000–2004
2.	Acil Ameliyathane Hemşiresi	Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi	1995–2000
3.	Eğitim Hemşiresi	Düzce Sağlık Meslek Lisesi	1994–1995

Yabancı Dilleri	Okuduğunu Anlama*	Konuşma*	Yazma*	KPDS Puanı	(Diğer) Puanı
İngilizce	İyi	Orta	Orta	51	

	Sayısal	Eşit Ağırlık	Sözel
LES Puanı	56	58	60

Bilgisayar Bilgisi

Program	Kullanma becerisi
Microsoft Word	İyi
Power Point	İyi
SPSS for Windows	İyi

Yayınları/Tebliğleri Sertifikaları/Ödülleri

Arslan, S. ve Savaşer, S. (2008). İnsan Hakları Bağlamında Okulda Zorbalık, *Florence Nihtingale HYO Dergisi*.

Arslan, S. ve Cimete, G. (2007). Nöromusküler Hastalıklı Çocukların Evde Bakım Gereksinimleri ve Ailelerinin Evde Bakımda Yaşadığı Güçlükler, *1. Ulusal Pediatri Kongresi*, İzmir, Türkiye.

Sertifikalar

- İletişim Becerileri Kursu (Doğan Cüceloğlu) (2001)
- NIC (Nursing Intervention Classification) ve NOC (Nursing Outcomes Classification) Kursu (2002)
- Bioistatistik ve Epidemiyoloji Kursu (2003)
- Diksiyon Kursu (2007)

